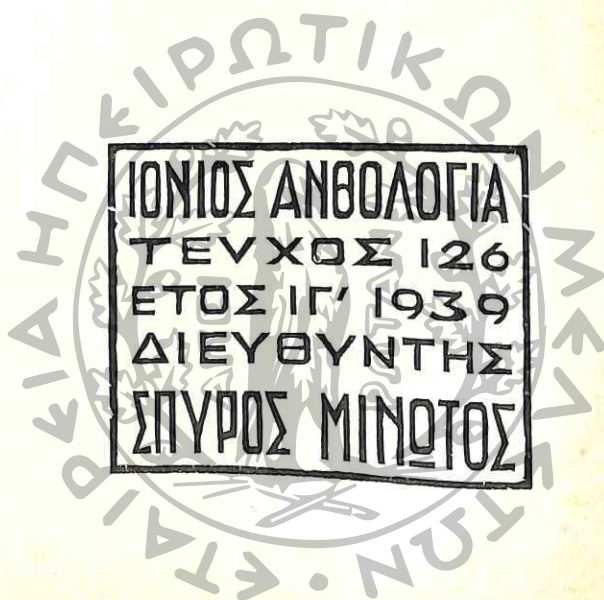

Διονύσιος

ΙΟΝΙΟΣ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ
ΤΕΥΧΟΣ 126
ΕΤΟΣ ΙΓ' 1939
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΣΠΥΡΟΣ ΜΙΝΩΤΟΣ

Ἀγοράζονται

εἰς τὰ γραφεῖα μας (Φιλοθέης 4)
καὶ εἰς τὸ τριπλάσιον τῆς ἀξίας
τῶν τὰ ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 3,
36, 38, 79, 87—89 καὶ 93
τῆς «Ἰονίου Ἀνθολογίας».

Δεύκωμα Ζακύνθου
(100τηρὶς Οὔγου Φωσκόλου)

202 σελίδες — 100 εἰκόνες
αὐτόγραφα.

Δρχ. 50

Πωλοῦνται

οἱ τόμοι τῆς Ἰονίου Ἀνθολογίας:

1ος (ἐλλειπής) . . δρχ. 150

2ος (πλήρης) . . » 200

3ος & 4ος (πλήρεις) » 200

5ος - 12ος ἐλλειπεῖς » 100

Προηγούμενα τεύχη
τῆς «Ἰονίου Ἀνθολογίας»
πωλοῦνται εἰς τὰ Γραφεῖα μας
δρχ. 20 ἑκάστον.

Γερ. Μαρκοράς

Ἀναμνηστικὸν τεῦχος
«Ἰονίου Ἀνθολογίας»
Ἐξηντλήθη — Δυσεύρετον

Μαβίλης

Ἀναμνηστικὸν τεῦχος
«Ἰονίου Ἀνθολογίας»

152 σελίδες. Ἀγνωστες εἰκόνες
καὶ αὐτόγραφα τοῦ Ποιητοῦ.
Ἀνέκδοτες ἐπιστολές. Βιο-
γραφικές, κριτικές καὶ αἰσθη-
τικές μελέτες. Ἐπιλογή ἀπὸ
τὰ σπουδαιότερα τῶν περὶ Μα-
βίλη γραφέντων ἀπὸ τὸ 1888

Ὑπολείπονται ἐλάχιστα ἀντίτυπα
τιμώμενα δρχ. 50 ἑκάστον.

Sp. Minotto

LES FORTS DE CORFOU

Une page d'histoire politique,
diplomatique et stratégique
de Corfou.

Préface: St. Sfériadés

Drs. 150

Ἡ ἐλληνικὴ ἔκδοσις, πλουσιω-
τέρα. . . . δρχ. 200

Σπάνιαι ἐκδόσεις εἰς 135 μόνον
ἀντίτυπα, ἐκ τῶν ὁποίων ἑνα-
πομένουν ἐλάχιστα.

Sp. Minotto

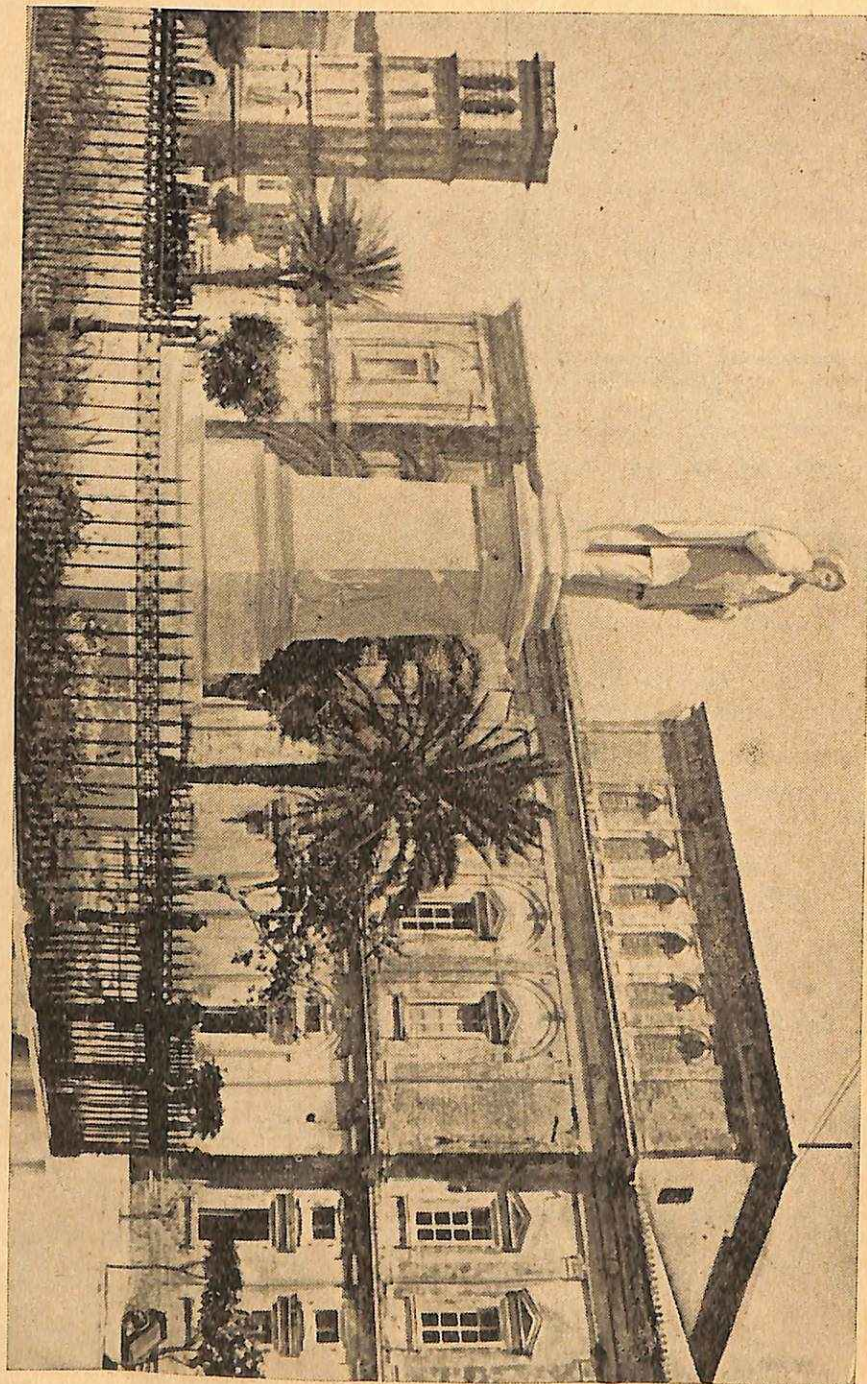
LA CESSION DE PARGA

Drs. 100

Ἡ ἐλληνικὴ ἔκδοσις: δρχ. 30
Ἀμφότεραι εἰς 250 ἀντίτυπα.

Τὸ ἔργομα τοῦ Σολωμοῦ εἰς τὴν «Πλατεῖαν τοῦ Ποιητοῦ».
 Ἀριστερὰ τὸ Καμπαναριὸ τῶν Ἀγίων Πάντων, Ἀπέναντι τὸ Δημοτικὸν Θέατρον.

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ
 ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
 ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
 Κ. ΧΑΪΤΑ
 20-8-85
 36816

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γεννήθηκα στὸ Φανάρι τῆς Πόλης, τῇ νύχτᾳ τῆς 8 πρὸς τὴν 9 τοῦ Δεκέμβρη τοῦ 1867. Κι' ἦμουν τὸ πρῶτο παιδί τῶν γονέων μου, πού ἔκαμαν ὕστερα ἄλλα πέντε: τὴ Μαρία-Ἀναστασία (πέθανε μωρό), τὴν Ὑλγα, τὸ Στέφανο, τὴν Αἰκατερίνη (πέθανε μεγάλη) καὶ τὴ Χαρίκλεια.

Ὁ πατέρας μου, Διονύσιος Ξενοπούλος τοῦ Στασινοῦ (καὶ Εὐνόπουλος καὶ Εὐνῆς) ἦταν Ζακυνθινός. Ἐφυγε νέος ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο, ἦρθε στὴν Ἀθήνα, κατατάχθηκε ἐθελοντὴς στὸ ἵππικό, ἔγινε καὶ ἀνθυπίαρχος, διακρίθηκε στὴν καταδίωξη τῆς ληστείας πού λυμαίνεταν τὴν Ἑλλάδα στὰ χρόνια τοῦ Ὀθωνα, καὶ ἐπειδὴ κάποτε δὲν τὸν προβίβασαν, παραιτήθηκε, πῆγε στὴν Πόλη καὶ ἔγινε ἔμπορος. Γράμματα πολλὰ δὲν ἔξερε, ἦταν ὅμως ἐξυπνότατος ἄνθρωπος, γενναῖος, δυνατός, ἀγαθός καὶ τίμιος ὅσο παίρνει. Γι' αὐτὸ τὸν συναναστρέφουνταν, τὸν σέβονταν καὶ τὸν ἀγαποῦσαν καὶ οἱ καλύτεροί του. Γιὰ τὴν πατρικὴ μου οἰκογένεια δὲν ἔχω πολλὰς πληροφορίες. Κλάδος τῆς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, τὴν κοιτίδα τῆς, μετανάστευσε στὴ Ζάκυνθο ἀπὸ τὸν 12' αἰῶνα, καθὼς ἀναφέρει κάπου ὁ ἱστορικός κ. Α. Ζώης. Ἀλλ' ἀπὸ τοὺς πατέρας μου δὲν ξέρω παρὰ κάποιον θεῖο τοῦ πατέρα μου, Γεώργιο Ξενοπούλου, πού ἦταν ἕνας ὡραιότατος ἄντρας, πῆγε στὴ Ρωσσία,

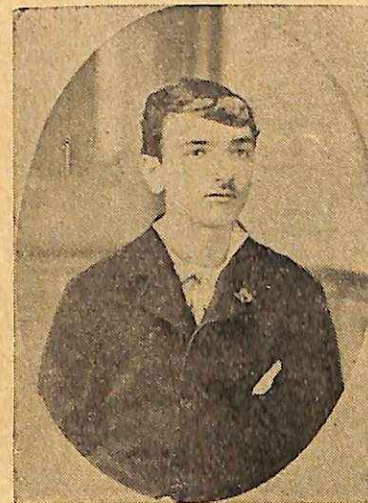
Σκίτσο: 'Αντ. Βώτη

παρουσιάστηκε στον Τσάρο και κατατάχθηκε στην αυτοκρατορική φρουρά. Την κάπως μυθιστορική ζωή του, που τη διηγόταν ο πατέρας μου, δέν την πολυπίστευα, ωστόσο τη διάβασα αργότερα στον «Παρνασσό», σ' ένα άρθρο του προξένου Δουρούτη «Έλληνες στη Ρωσία».

Όσο για τον πάππο μου το Στασινό, που δέν τον έφτασα, νομίζω πώς ήταν τσαγγάρης (στο σπίτι δέν παραμιλούσαν για το επάγγελμά του, που το θεωρούσαν ίσως ταπεινό) νοικοκύρης όμως άνθρωπος, μεγάλωσε καλά τὰ παιδιά του, έκαμε παραδάκια, είχε και δικό του σπίτι στην όδο Λισγαρά, κοντά στον «Άμμο», που αργότερα ο θεός μου ο Στάθης το έκαμε τρίπατο, ώραϊο, και μ' ένα μεγάλο περιβόλι, όπου έζησα τὰ παιδικά μου χρόνια.

Η μητέρα μου, ή Εύθαλία Θωμά, ήταν Φαναριώτισσα. Από καλή οικογένεια—ο πατέρας της ήταν ξυλέμπορος, ο αδερφός της Καλλίνικος δεσπότης (πέθανε μητροπολίτης Χαλκηδόνος), ο άλλος της αδελφός Νικόλαος φαρμακοποιός και «μυρεψός» του Πατριαρχείου (αυτός έκανε το Άγιο Μύρο, προνόμιο που το έχουν και σήμερα οί απόγονοί του)—έλαβε σπάνια ανατροφή, με δασκάλους στο σπίτι, προπάντων τον έλληνιστή 'Ηλία Τανταλίδη, το γνωστότατο ποιητή. (Στὰ «Ιδιωτικά Στιχουργήματά» του υπάρχει κι' ένα προς τή μαθήτριά του Εύθαλία Θωμά, που τής το έγραψε όταν επρόκειτο να κλείσουν πιά τους «Έλληνες πεζογράφους και ν' ανοίξουν τους ποιητές»). Τον πατέρα μου, στενό φίλο του αδερφού της Νικολάου, τον πήρε από εκτίμηση, όταν ήταν 27 χρονών κι' εκείνος 48. Και δέκα μήνες αφού γεννήθηκε—τον Όχτώβρη του 1868—με πήραν και πήγαν να εγκατασταθούν στη Ζάκυνθο, όπου τούς περίμενε ή «έλληνική παντιέρα»—πρό όλίγου ή αγγλοκρατούμενη Έφτάνησο είχε ένωθι με την Ελλάδα—και το νιόχτιστο σπίτι τής όδοι Λισγαρά. Κατά τή ζακυνθινή συνή-

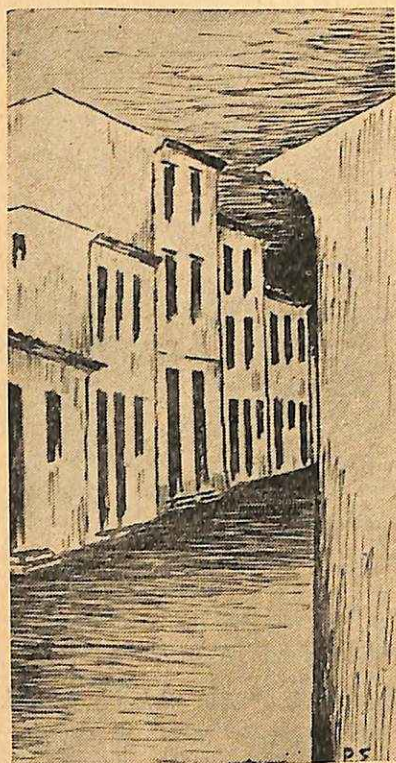
θεια εκείνου του καιρού, ο θεός μου ο Στάθης, μιὰ και παντρεύτηκε ο μεγάλος αδερφός του, έμεινε αυτός ανύπαντρος, κατοικούσε κι' εργαζόταν μαζί του—ήταν ξυλέμποροι στην «Πλατεία Ρούγα», αλλά έφερναν και τουφέκια, κυνηγετικά είδη και μυλόπετρες—κι' έτσι τὰ παιδιά είχαμε δυο πατέρες, που το ίδιο μάς αγαπούσαν και θυσιάζουνταν για μάς. Δέν έμεγάλωσα βέβαια μέσα στον πλούτο. Άπλως εύπορο, το σπίτι μου μου έδωσε μιάν άνετη ζωή και μπόρεσε να με σπουδάση καλά. Τελείωσα στη Ζάκυνθο το Γυμνάσιο με άριστα, και το 1883, δεκάξη χρονών παιδί, ήρθα να σπουδάσω στην Άθήνα, όπου πέντε χρόνια ακολουθήσα στο Πανεπιστήμιο Φυ-

Όταν έγραψε τὰ «Θαύματα του Διαβόλου» εις ηλικίαν 15 ετών

σικομαθηματικά, Φιλολογικά, Φιλοσοφικά και βιολογικά μαθήματα. Έτσι άκουσα, εκτός από τ' ανώτερα Μαθηματικά και τις Φυσικές Έπιστήμες, από τους καθηγητές Λάκωνα, Χατζιδάκη, Κυπάρισσο Στέφανο, Στρούμπο, Άργυρόπουλο, Χρηστομάνο κτλ. Έλληνικά από τον Κόντο, Ιστορία από τον Παπαρρηγόπουλο, Φυσιολογία από τον Ζωχιό, Βοτανική και... Φαρμακολογία από τον Άφεντούλη κτλ. Στο διάστημα αυτό είχα κι' ιδιαίτερους δασκάλους για ξένες γλώσσες, όπως τον περίφημο Μέμωνα Μαρτζώκη, αδελφό των ποιητών, που μου έμαθε τὰ Γερμανικά.

Τὰ γαλλικά μου τὰ έμαθε κυρίως ή μητέρα μου που τὰ ήξερε στην έντέλεια. Σοφή γυναίκα, αυτή στάθηκε ο πρώτος μου δάσκαλος σε όλα. Με προγύμναζε στα Έλληνικά όσο ήμουν στο Γυμνάσιο, με βοηθούσε στις εκθέσεις μου, και τὰ κάθε λογής βιβλία της, που ήταν τὰ πρώτα μου παιχνίδια, μ' έμαθαν κατόπι πολλά. Και σήμερα, ακόμα, έχω στη βιβλιοθήκη μου και μεταχειρίζομαι συχνότατα δυο λεξικά τής μητέρας μου. Άλλά δέν ξεχνώ ποτέ και τὰ πρακτικά μαθήματα του καλού και συνετού μου πατέρα. Αυτός μου έμαθε τή ζωή. Κι' αν αποστράφηκα πάντα μου τὰ πλάγια μέσα, τους σκολιούς δρόμους, και διατηρήθηκα εὐθής, τίμιος και περήφανος, μπορεί νάταν και το φυσικό μου, μὰ μου φαίνεται πώς το χρωστώ περισσότερο στη λιγέλογη διδασκαλία και στο ζωντανό παράδειγμα του πατέρα μου.

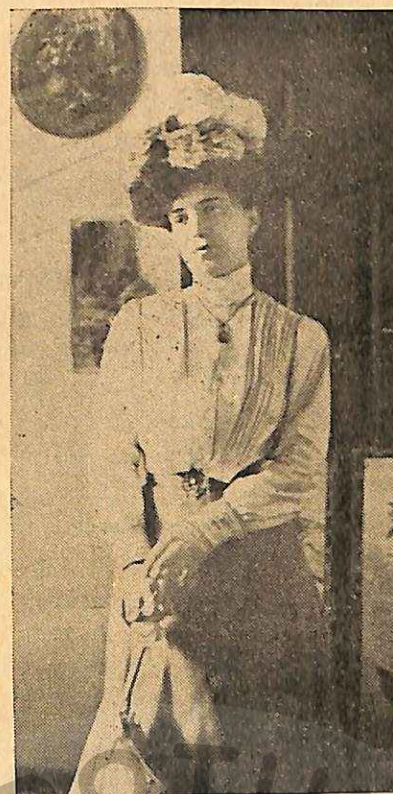
Τὸ σπίτι τοῦ συγγραφέως στὴ Ζάκυνθο
Σκίτσος Ντίκη Σάρτζεντ

ἀπὸ μένα, σὰν ἓνα φυσικὸ δῶρο πλουσιώτερο, πολυτιμώτερο!... Ἐκεῖνο ποὺ μπορῶ νὰ ξέρω μὲ βεβαιότητα, εἶναι πὼς ἡ γέννησή μου ἦταν μιὰ τύχη πολὺ εὐνοϊκὴ γιὰ ἓνα συγγραφέα. Ἐχω στὸ αἷμα μου, καταλαβαίνω κι' αἰσθάνομαι ὅλο τὸν Ἑλληνισμό. Ἡ πελοποννησιακὴ καταγωγὴ τῶν Ξυνήδων μ' ἐξοικειώνει μὲ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ἡ ζακυνθινὴ καταγωγὴ τοῦ πατέρα μου κι' ἡ ἀνατροφή μου στὴ Ζάκυνθο ἀπὸ τὴν κούνια, βάζει μέσα μου ὅλο τὸν ἐπτανησιακὸ, τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό. Ἡ πολιτικὴ τέλος κι' ἀνατολίτικη καταγωγὴ τῆς μητέρας μου μ' ἐξοικειώνει μὲ τὸν ἑλληνισμό τὸν ἐπίλοιπο. Εἶμαι καὶ Ζακυνθινός, καὶ Μωραΐτης, κι' Ἀνατολίτης, κι' Ἀθηναῖος. Εἶμαι Πανέλληνας. Γι' αὐτὸ μᾶρέσει σὰ δικό μου ὅ,τι ἑλληνικὸ. Ἀπὸ τὰ φαγιά ὡς τὰ τραγούδια, κι' ἀπὸ τὰ ἔθιμα ὡς τὶς τοπολαλιές, ὅλα. Αὐτὰ τὰ χωρίζω γενικὰ σὲ δύο: στὰ ζακυνθινὰ, ἀπὸ τὴν πρώτη μου πατρίδα, καὶ στ' ἀθηναῖκα ἀπὸ τὴ δεύτερη. Καὶ μ' ἄρῃσιν καὶ τὰ δύο.

Ἀρχισα νὰ γράφω ἀεὶ ἀπαλῶν ὀνύχων». Ἐνα διηγηματάκι—

Σ' αὐτὸν χρωστῶ ἄραγε καὶ τὸ λογοτεχνικὸ μου ταλέντο; Μπορεῖ. Ἦταν, καθὼς εἶπα, πολὺ ἔξυπνος ἄνθρωπος, εἶχε μυαλὸ τετραγωνικὸ, καὶ στὴν ὁμιλία του, στὶς διηγήσεις του, ἦταν σωστὸς καλλιτέχνης. Ἀλλὰ κι' ἡ μητέρα μου, τόσο καλλιεργημένη, συντέλεσε βέβαια νὰ γεννηθῶ μ' ἐγκέφαλο ἐπιδεχτικὸ καλλιέργειας. Κι' ἀσφαλῶς σ' αὐτὴν χρωστῶ τὴν ἀγάπη μου στὰ γράμματα, στὴ μελέτη, στὸ βιβλίο, ποὺ δὲν εἶναι βέβαια τὸ ταλέντο, εἶναι ὅμως τὸ στήριγμά του. Ἄς εἶναι, ἡ κληρονομικότης ἔχει μυστήρια ἀνεξιχνίαστα. Τρέχα γύρευε ποιοὺς ἀπὸ τοὺς ἄγνωστους μακρυνούς μου προγόνους εἶχε τὸ κάτι ἐκεῖνο, ἄδηλο, τὸ λα ν ο θ ἄ ν ο ν, ποὺ ἔπρεπε νὰ φτάσῃ περπατώντας μέσα στοὺς αἰῶνες, ὡς ἐμένα, γιὰ νὰ ἐκδηλωθῇ· καὶ ποιοὺς ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους μου, στὸ ἀπώτερο μέλλον, θὰ τὸ δεχθῇ, ξεκινημένο πάλι

δὲν θυμοῦμαι ἀρχαιότερο—μὲ τὸν τόσο χαρακτηριστικὸ καὶ προφητικὸ γιὰ τὸ συγγραφικὸ μου μέλλον τίτλο «Ἡ Ρόζα καὶ οἱ ἐρασταί της», τὸ ἔγραψα ὅταν ἦμουν στὴ Β' τοῦ Γυμνασίου. Στὴν Γ' ἔγραψα τὴν μετ' ἀσμάτων κωμῳδίαν «Ὁ Μπολῆς», ποὺ μοῦ ἐστοίχισε καλὴ τιμωρία, γιατί σατύριζε ἓναν καθηγητὴ. Καὶ στὴ Δ' ἔγραψα τὸ μυθιστόρημα «Τὰ θαύματα τοῦ Διαβόλου», ποὺ ἐτόλμησα μάλιστα καὶ νὰ τὸ στείλω νὰ τυπωθῇ στὴν Ἀθήνα. (Ὁ ἐκδότης, ἐννοεῖται, δὲν τὸ δέχτηκε, καὶ τὸν ἄλλο χρόνον ποὺ ἦρθα φοιτητής, ἄρχισα νὰ τὸ τυπῶν μ' ἐξοδὰ μου σὲ φυλλάδια—δική μου τότε ἐκδοτικὴ ἐφεύρεση—ἀλλὰ σταμάτησα τὴν ἐκδοσὴ πρῶτον γιατί ζημιωνόμουν, καὶ δεύτερον γιατί στὸ μεταξύ εἶχα μεγαλώσει καὶ καταλάβει πὼς τὸ μυθιστόρημά μου ἐκεῖνο ἦταν ὀλωσδιόλου παιδιάτικο). Βλέπετε ὅμως; ἀπὸ τὰ μαθητικὰ θρανία εἶχα ἐγκαινιάσει ὅλα τὰ εἶδη ποὺ ἔμελλε νὰ καλλιεργήσω: διήγημα, μυθιστόρημα, θέατρο. Ὅλοι, τώρα, νομίζουν πὼς μόνο στίχους δὲν ἔγραψα ποτέ μου. Λοιπὸν ἔγραψα καὶ στίχους. Τὸ πρῶτον μου «ἔργον» ποὺ τυπώθηκε, ἦταν ἓνα ἑμμετρο αἰνιγμὰ μου στὴ «Διάπλαση» τοῦ 1880. Ὁ «Μπολῆς», καθὼς εἶπα, εἶχε καὶ τραγουδάκια ποὺ τὰ ἔγραψα ἐγώ. Ἐνα πατριωτικὸ ποίημά μου «Ἡ δούλη Ἡπειρος», ποὺ τὸ ἔγραψα τὸ 1882, ὅταν ἦμουν στὴν Δ' τοῦ Γυμνασίου, δημοσιεύθηκε, μὲ τὸ ψευδώνυμον Ἰξίων, στὸ μαθητικὸ περιοδικὸ «Σωκράτης», ποὺ ἔβγαине τότε στὴν Πάτρα¹. Μὰ καὶ κατόπι, ὅταν ἦμουν φοιτητής, δυὸ—τρεῖς ἐρωτικὰ ποιηματάκια μου, δημοσιεύθηκαν στὸν «Ποιητικὸ Ἀνθῶνα» ποὺ ἔβγαζε στὴ Ζάκυνθο

Ἡ σύζυγός του Κα Τίτα Ξενοπούλου

1. Μόνο αὐτοὺς τοὺς στίχους θυμοῦμαι:

«Ἦτανε νύχτα μαγικὴ, ἑλληνικὴ μὲ χάρι,
χρυσὴ ταν, τὴν ἐφώτιζε τὸλόγιμο φεγγάρι»

ὁ Τσακασιάνος. Ἀφίνω τώρα τὸ «Σονέττο τῶν Ρόδων», ποὺ τὸ ἔγραψα μέγας στὰ (1893) γιὰ κάποιο μυθιστόρημά μου «Τζών», ποὺ ἐπειδὴ τὸ θέμα του ἦταν πολὺ σκαμπρόζικο, ἔμεινε γιὰ πάντα ἀνέκδοτο, καὶ μάλιστα χάθηκε καὶ τὸ χειρόγραφο στὴν περιοδεία ποὺ εἶχε κάνει μεταξὺ τῶν φίλων. (Δὲν ξέρω μὴ μοῦ τὸ κράτησε ὁ Καμπύσης, ποὺ τοῦ εἶχε ἀρέσει πολὺ). Σ' αὐτὰ—εὐτυχῶς—περιορίζεται ἡ ποιητικὴ μου παραγωγή.

Σοβαρώτερα κάπως πρωτόλεια—πεζὰ ἐννοεῖται—ἔγραψα στὰ φοιτητικὰ μου χρόνια (1883-1888). Τὸ «Τριακοσιόδραχμο Ἐπαθλο», ὁ «Ἀνθρωπὸς τοῦ Κόσμου», ὁ «Νικόλας Σιγαλὸς» καὶ κάμποσα μικρὰ διηγήματα (στὸ «Ραμπαγᾶ», στὰ «Ἐκλεκτὰ μυθιστορήματα», στὴν «Ποικίλῃ Στοᾶ») εἶναι ἔργα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἶχαν ἀρχίσει μάλιστα καὶ οἱ «μελέτες», φιλολογικὲς καὶ αἰσθητικὲς. Λίγο ἀργότερα ἔγραψα τὴν «Ἀδελφοῦλα μου», τὴν «Μητρυῖα» καὶ τὴν «Μαργαρίτα Στέφαν». Κι' ὁριστικὰ πιὰ μπῆκα στὸ λογοτεχνικὸ στάδιο, ὅπου ἔμεινα σ' ὅλη μου τὴν ζωὴ, ἂν καὶ κάποτε λίγο ἔλειψε νὰ με τραβήξῃ ἡ Ἐπιστήμη, ποὺ καὶ γι' αὐτὴν εἶχα μεγάλη κλίση—πάντα ὅμως μικρότερη ἀπὸ τὴν ἄλλή ποὺ με τράβηξε.

Τί ἔγραψα, τί ἔκαμα στὴ λογοτεχνικὴ μου ζωὴ τὴν πενήνταχρονη, ποῦ ἐργάσθηκα, τί ἐτύπωσα, τί ἔδωσα στὸ θέατρο, πότε ἔγινα Ἀκαδημαϊκὸς κτλ. δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰ ἐκθέσω ἐδῶ: ὑπάρχουν σ' ὅλες τὶς ἱστορίες τῆς Λογοτεχνίας μας, ἐλληνικὲς καὶ ξένες, καὶ σ' ὅλα τὰ Ἐγκυκλοπαιδικὰ Λεξικά*, ἐλληνικὰ καὶ ξένα. Μὰ οὔτε γνώμη γιὰ τὸ ἔργο μου μπορῶ νὰ ἐκφράσω. Ἰδρυσά, λένε, τὸ Νεοελληνικὸ Μυθιστόρημα καὶ τὸ Νεοελληνικὸ Θέατρο. Ἀλλὰ τὰ ἰδρυτικὰ ἔργα μπορεῖ νὰ ἔχουν μόνο μεγάλη ἱστορικὴ ἀξία, καὶ ἄλλη καμμιὰ. Γι' αὐτὸ κατὰ βᾶθα πιστεύω—καὶ μὴν ἀκοῦτε τί λέω καμμιὰ φορά... στὸ θυμό μου, ὅταν μοῦ φαίνεται πὼς με ἀδικοῦν—ἐκεῖνο ποὺ ἔγραψε σ' ἓνα ὠραῖο ἄρθρο του γιὰ μένα ὁ κ. Χατζίνης στὴν «Πνευματικὴ Ζωή»: Μικρὸς, τιποτένιος, δὲν εἶμαι βέβαια. Ἀλλ' ἂν εἶμαι καὶ μεγάλος συγγραφέας, αὐτὸ θὰ τὸ πῇ ὁ Καιρὸς. Πιστέψτε με: γιὰ ἓνα συγγραφέα, καὶ νὰ μὴ βιάλλοι ἀκόμα οἱ σύγχρονοί του—καὶ μάλιστα νέοι κριτικοὶ σὰν τὸν κ. Χατζίνη—εἶναι πολὺ.

* Ἡ Μεγάλῃ Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ γράφει τὰ ἐξῆς περὶ Ξενοπούλου: «Συνειργάσθη εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἐθνος» (1913-1931) ἐνθα ἐδημοσίευσεν τὰ πλεῖστα τῶν κοινωνικῶν του μυθιστορημάτων. Ὁ συγγραφεὺς ἔτυχεν τὸ 1912 τοῦ παρασήμου τοῦ ἀργυροῦ σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος, τῷ δὲ 1922 τοῦ Ἑθνικοῦ Ἀριστείου Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν. Τῷ 1929 ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τῷ δὲ 1931 ἐξελέγη ἀκαδημαϊκὸς καὶ πρόεδρος τῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Θεάτρου.

Καὶ θὰ τελειώσω μετὰ τὰ οἰκογενειακά μου. Παντρεύτηκα νεώτατος, τὸ 1894, μετὰ τὴν Εὐφροσύνη Ἀχιλ. Διογενεΐδῃ, πρώτῃν ἐφέτῃ καὶ δικηγόρου, στενοῦ μας οἰκογενειακοῦ φίλου. Ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνον, χωρίσαμε φιλικὰ καὶ ἀνῶδυνα ἕνεκα «ἀσυμφωνίας χαρακτῆρων». Τὸ 1901 ξαναπαντρεύθηκα μετὰ τὴν Χρηστίνα (Τίτα) Γ. Κανελλοπούλου, ἀνιψιά καὶ ἀναθρεφτὴ τοῦ Νικολάου Παπαδοπούλου τῆς «Διαπλάσεως», καὶ μ' αὐτὸν συγκατοικῶ ἀπὸ τότε ὡς σήμερα. Ἀπὸ τὴν πρώτη μου γυναῖκα, ποὺ πέθανε πέρσι, ἀπόχτησα μιὰ κόρη, τὴν Λεονή, παντρεμένη μετὰ τὸ Βάσο Βαλασάκη, προσωπάρχῃ στὰ γραφεῖα τοῦ Σιδηροδρόμου Πελοποννήσου. Ἀπὸ τὴν δεύτερη, ἄλλες δυὸ κόρες: τὴν Κάκια, καὶ τὴν Εὐθαλία, σύζυγο τοῦ νέου γλύπτη Χριστόφορου Νάτσιου. Ἀπὸ τὶς τρεῖς, μόνο ἡ Λεονή μου ὡς τώρα μοῦ ἐχάρισε τρία ἐγγονάκια ποὺ ἀποτελοῦν τὴ μεγαλύτερη χαρὰ τῆς ζωῆς μου: τὴν Ἑλένη, τὸν Εὐγένη καὶ τὸν Παῦλο. Τελεία καὶ παύλα.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Ἔργα τοῦ Ξενοπούλου, ἐκδοθέντα εἰς ἰδιαίτερα βιβλία ἀπὸ τὸ 1885 μέχρι τέλους τοῦ 1931, εἶναι τὰ κατωτέρω.

Διηγήματα: «Τὸ τριακοσιόδραχμον ἔπαθλον» (1885), «Ἀνθρωπὸς τοῦ κόσμου», «Νικόλας Σιγαλὸς», «Στρατιωτικὰ διηγήματα», «Μητρυῖα», «Διηγήματα, σειρά πρώτη», «Διηγήματα, σειρά δεύτερη», «Διηγήματα, σειρά τρίτη», «Ὁ κακὸς δρόμος», «Ἐρως ἐσταυρωμένος καὶ ἄλλα διηγήματα», «Πετρεῖς στὸν ἥλιο καὶ ἄλλα διηγήματα», «Τὸ ζακυνθινὸ μαντήλι καὶ ἄλλα διηγήματα», «Ἰστορία μιᾶς χωρισμένης», «Οἱ ἐρωτευμένοι καὶ ἄλλα διηγήματα», «Ὁ τρελλὸς μετὰ τοὺς κόκκινους κρίνους», «Ἡ ἀναθρεφτὴ».

Μυθιστορήματα: «Μαργαρίτα Στέφαν», ἡθογραφία, «Ὁ κόκκινος βράχος», «Ἡ τιμὴ τοῦ ἀδελφοῦ», «Ὁ πόλεμος», «Ἀλάουρα», «Ἰσαβέλλα», «Ἡ ἀδελφοῦλα μου», «Ἀφροδίτη», «Ὁ κόσμος καὶ ὁ Κοσμᾶς», «Ἡ τρίμορφη γυναῖκα», «Ἀναδυομένη», «Τὸ κορίτσι ποὺ σκοτώνει». Ἐπίσης τὴν κοινωνικὴν τριλογία: «Πλούσιοι καὶ φτωχοί», «Τίμιοι καὶ ἀτιμοί», «Τυχεροὶ καὶ ἀτυχοί». «Ὁ κοσμάκης» εἰς τέσσαρα αὐτοτελῆ μέρη: «Τὸ πρωτοξύπνημα», «Τὸ κέντρον», «Τελυταῖα ἄκρα», «Ὁ γυρισμός», «Ὁ κατήφορος», «Ἀνάμεσα σὲ τρεῖς γυναῖκες».

Κριτικὰ καὶ μελέται κλπ: «Ἡ λέξις (μαλλιαρός)», «Ἡ κομψοδία τοῦ ἀριστείου», «Στάχυα καὶ παπαροῦνες», «Εὐάγγελος Παντόπουλος», «Οἱ Παράσχοι».

Θεατρικὰ αὐτοῦ ἔργα ἐπαίχθησαν τὰ ἐξῆς:

Κωμῳδία: «Ὁ ψυχοπατέρας» (ψυχογραφία, Αὐγουστὸς τοῦ 1895) μονόπρακτον, «Ἡ κομψοδία τοῦ θανάτου», τρίπρακτος σάτιρα (1897), «Ὁ πειρασμός» τετράπρακτος ἡθογραφία (1910), «Ἡ μονάκριβη» τρίπρακτος ψυχογραφία (1912), «Τὸ ζευγάρι» τρίπρακτος εἰδυλλιακὴ κωμῳδία (1913),

«Τὸ φρόρο τοῦ λεβάντε» τρίπρακτος ἡθογραφία (1914), «Ἡ κεφαλὴ τῆς Μεδούσης» μονόπρακτος (1914), «Ὁ ἔρωσ θριαμβεύει» τρίπρακτος ἱστορικὴ κωμωδία (1915), «Ἡ ἀπογραφὴ» μονόπρακτος (1917), «Καβαλλερία ποπολάννα» μονόπρακτος ἡθογραφία (1918), «Μαριτάννα» τρίπρακτος 1923).

Φάρσαι: «Στὴν παγίδα» μονόπρακτος ψυχογραφία (1913), «Δὲν εἶμ' ἐγώ», τρίπρακτος φιλοσοφικὴ σάτιρα (1915), «Ντέτεκτιφ ἢ ἡ μέθοδος», ἀστυνομικὴ σάτιρα τρίπρακτος (1915).

Δράματα: «Ὁ τρίτος» δίπρακτος ψυχογραφία (1895), «Τὸ μυστικὸ τῆς Κοντέσσας Βαλέραϊνας» τρίπρακτον ἰδεολογικὸν δράμα (1909), «Ραχλὴ» τρίπρακτον ἱστορικὸν καὶ ἡθογραφικὸν (1909), «Ἀκτίνες Ν», μονόπρακτος ψυχογραφία (1914), «Ἄλκης ὁ νέος» τετράπρακτος ψυχογραφία (1915), «Ἡ τιμὴ τοῦ ἀδελφοῦ» τετράπρακτον κοινωνιολογικὸν, ρεαλιστικὸν καὶ ἡθογραφικὸν δράμα (1916), «Τὸ ἀνθρώπινον» τρίπρακτο φιλοσοφικὸν (1922), «Ἡ τρίμορφη γυναῖκα» κοινωνιολογικὸν κινηματοδράμα (1924), «Ἡ δίκη τοῦ Θανάση» ψυχογραφία τρίπρακτος (1925), «Χαῖρε, Νύμφη!» τρίπρακτον κοινωνιολογικὸν (1931), «Ὁ ποπολόρος» ἱστορικὸν καὶ ἡθογραφικὸν τρίπρακτον.

Τραγωδία: «Ψυχασάββατο» μονόπρακτος μετ' Ἰντερμέτζο (1911), «Πεπωμένα ἢ Ἰσαβέλλα» τρίπρακτος (1921).

Οἰκογενειακαὶ κωμωδία ἢ Comédies: «Τὸ Χερουβείμ» τρίπρακτὴ ἀθηναϊκὴ (1911), «Πολυγαμία» ὁμοίως (1912), «Φοιτηταὶ» τρίπρακτος ἡθογραφία (1920).

Πλὴν τούτων ἐξέδωκε καὶ εἰς δύο τόμους «Παιδικὸν Θέατρον», περιέχον πενήντηντα περίπου πρωτότυπα καὶ δισκευασμένα παιδικὰ θεατρικὰ ἔργα. Ἐκ τῶν θεατρικῶν τοῦ ἔργου ἐκινήματογραφήθη ἡ «Στέλλα Βιολάντη» (1931). Τὸ Ἰντερμέτζο τοῦ «Ψυχασάββατου» ἐμελοποιήθη ὑπὸ τοῦ Μαν. Καλομοίρη. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, πλῆθος ἀνεκδότων πρωτοτύπων καὶ κριτικῶν ἔργων δὲν ἐξεδόθησαν εἰσέτι εἰς βιβλία.

Μεταφράσεις τοῦ Ξενοπούλου ἀξιοσημεῖωτοι εἶναι ἡ «Μόννα Βάννα», τρίπρακτον δράμα τοῦ Μάτερλιγκ (1905), ἡ «Βαρβάρα» διασκευὴ ἐκ τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Γκόρκυ, «Ἡ ξανθὴ περρούκα» τρίπρακτος φάρσα, διασκευὴ ρωσικοῦ διηγήματος (1908), διασκευασθὲν βραδύτερον ὡς λιμπρέτον ὑπερέττας ὑπὸ τοῦ Ε. Ἀστεριάδου καὶ τονισθὲν ὑπ' αὐτοῦ (1919), «Ὁ Μοῦργος» τρίπρακτος κωμωδία τοῦ H. Malin (1917), «Ὁ πρίγκηψ φοιτητῆς» (μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τετραπράκτου Halt—Heidelberg, 1921), «Ἡ ἐξαδέλφη μου» (κωμωδία τετράπρακτος, διασκευὴ ἐκ τοῦ γαλλικοῦ μυθιστορήματος «Oncle et mon Curé» τῆς F. de la Brète). Πλὴν αὐτῶν μετέφρασε πλῆθος μυθιστορημάτων ἐκ τῆς ξένης διὰ τὴν «Διάπλασιν τῶν Παιδῶν». Τὰς πάσης φύσεως ὁμιλίας, διαλέξεις καὶ λόγους τοῦ συγγραφέως θὰ ἦτο ἔργον δυσχερὲς ν' ἀπαριθμήσῃ τις. Ἔργα τοῦ Ξενοπούλου μετεφράσθησαν συχνάκις εἰς ξένας γλώσσας (ὥπως ὁ «Κακὸς δρόμος» ὑπὸ τοῦ E. Clement, αὐτοτελῶς εἶτε ἐν ἀνθολογίᾳ.)

Ὁ Ξενόπουλος κυριώτατα ὑπῆρξεν ὁ (πατέρας τῆς θεατρικῆς δημοτικῆς) (Ψυχάρης), γενόμενος καὶ ἀπὸ ἀπόψεως θεμάτων, τύπων, τόπων καὶ χρόνου, ὁ ἀπὸ σκηνῆς εἰσηγητῆς τοῦ νεοελληνικοῦ ρεαλισμοῦ, καθ' ὃν χρόνον ἐπεκράτει εἰσέτι εἴτε τὸ ἱστορικὴς ὑποθέσεως, λόγιον καὶ συχνάκις ἔμμετρον, δράμα, εἴτε τυπικὴ τις εἰδυλλακὴ ἡθογραφία. Τὴν τοιαύτην ἱστορικὴν μεταβολὴν τῆς θεατρικῆς παραδόσεως συνδέσας στενῶς πρὸς τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ καὶ ἐξασφαλίσας αὐτὴν ὅπωςδὴποτε, οὐχὶ δ' εὐχερῶς καὶ ταχέως, ἐτρέπη ἀποτόμως πρὸς ὑποθέσεις

ὑψηλότερας πῶς συλλήψεως, ἡθικῆς εἴτε ἰδεολογικῆς· μετὰ ταῦτα ὅμως προσηρμόσθη ἐπὶ μακρὸν (1905—1915) πρὸς πραγματικώτερα ἐπίπεδα, γράψας μακρὰν σειρὰν ἔργων, δραμάτων ἢ κωμωδιῶν, εἴτε καθαρῶς δραματικῶν, εἴτε ἡθογραφικῶν ἀπὸ ἀπόψεως εὐρυτέρας· ἐπανῆλθε δὲ εἰς τὰς ἀρχικὰς αὐτοῦ κατευθύνσεις ἀπὸ τοῦ 1915, θεωρήσας ὅτι εἶχε μεσολαβήσει ἐν τῷ μεταξύ ἱκανοποιητικὴ πρόοδος τῆς θεατρικῆς ἀγωγῆς. Τὰ δράματά του, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἴτε κινοῦνται περὶ τύπους ἐξαιρετικῆς ψυχροσυνθέσεως, εἴτε θίγουσιν ἰσχυρῶς συγχρόνους κοινωνιολογικὰς θέσεις, ἢ λύσεις τῶν ὁποίων διαπνέεται πάντοτε ὑπὸ ἀνθρωπιστικῶν ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν. Ἐναλλασσομένης πρὸς ταύτας ὁ συγγραφεὺς ἐξηκολούθησε συγγράφων καὶ πλείστας ἄλλας κωμωδίας, comédies κλπ. αἵτινες συνεχιζοῦσι τὴν προηγουμένην περίοδον τοῦ ἔργου τοῦ ἐν τῷ παρόντι. Εἰς τὸ κοινωνιολογικὸν θέατρον εἰσῆλθεν ὁ Ξενόπουλος, γενόμενος ἤδη κοινωνιολόγος μυθιστοριογράφος χρόνον τινὰ προηγουμένως. Τὸ δὲ μυθιστόρημά του καὶ ἄλλως στενότερα συνάπτεται πρὸς τὸ θέατρον αὐτοῦ, καθόσον πολυάριθμα τῶν ἰδίων μυθιστορημάτων ἐδραματοποίησε. Καὶ εἰς τὸ μυθιστόρημα, λόγῳ τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ ὄγκου, ἡ συμβολὴ τοῦ Ξενοπούλου θεωρητέα ἰσοδύναμος πρὸς τὴν δραματικὴν. Ἦρξεν δὲ ἡ πεζογραφία τοῦ ἀπὸ πληθὺς ἡθογραφικῶν διηγημάτων, μετὰ τὰ ὁποῖα ἐπροχώρησεν εἰς τὸ ἡθογραφικὸν ἐπαρχιακὸν ἔργον «Μαργαρίτα Στέφα». Ὁ Ξενόπουλος περιέγραψε τὴν Ζάκυνθον ἱστορικῶς, συναισθηματικῶς, ψυχογραφικῶς, κοινωνικῶς καὶ ποιητικῶς, συνεχίζων τὴν τοιαύτην κατεύθυνσιν καὶ μέχρι τοῦ νῦν. Ἀλλὰ τὸ κέντρον τοῦ κοινωνιολογικοῦ ἔργου τοῦ Ξενοπούλου ἐγένετο ἡ ἀστικὴ πρωτεύουσα. Σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ ψυχχαναλυτικὴ αὐτοῦ θέσις, ὁμόφωνος πρὸς τὰς κρατούσας θεωρίας τοῦ πανσεξουαλισμοῦ.

Ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως ὁ Ξενόπουλος ἀνήκει εἰς τοὺς νατουραλιστὰς νεοελλήνας μυθιστοριογράφους· αἰσιόδοξος ἐπὶ τὸν τελικὸν θρίαμβον τοῦ ἀγαθοῦ, πεποιθὼς ἐπὶ τὸ δυνατόν τῆς ἀγωγῆς, ἐπὶ τὸ εὐγενὲς καὶ ἐλεύθερον τοῦ ἀνθρώπου πεπωμένον, ἀνθρωπιστής, πειράται ὥπως τὴν διδακτικὴν αὐτοῦ πρόθεσιν καταδείξῃ καὶ ἐπιτύχῃ ἀνεστραμμένως, περιγράφων τὴν ἀρνητικὴν ὕψιν αὐτῆς.

Ὡς κριτικὸς ὁ Ξενόπουλος, συχνάκις παρουσιάζεται ἀγγίνους, πρωτότυπος καὶ ὀξυδερπῆς. Διὰ τὸ ὅρος τοῦ ὁ Ξενόπουλος θεωρητέος μετὰ τῶν νεοελλήνων stylistes· ζηλωτῆς τῆς σαφηνείας, τῆς καλλιπελαίας καὶ τῆς συντακτικῆς συμμετρίας, παρουσιάζει τὴν κλασσικὴν στρογγυλότητα περιόδων, τὴν λεπτομερῆ διατύπωσιν, τὴν ἐπιμελῆ ἀποφυγὴν ἀναμείξεως ἐν τῷ λόγῳ στοιχείων ποιητικῶν ὅφ' οἵανδὴποτε σημασίαν τῆς λέξεως.

Τ. ΑΓΡΑΣ

Η ΔΕΞΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΓΡ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΝ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸ ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου, 30 Ἰανουαρίου 1932, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, εἰς πανηγυρικὴν δημοσίαν συνεδρίαν, ἐδεξιώθη τὸν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1931 ἐκλεγέντα ἀκαδημαϊκὸν κ. Γρηγόριον Ξενόπουλον.

Ἀπὸ νωρὶς ἡ μεγάλη αἴθουσα τῶν τελετῶν εἶχε πληρωθεῖ. Προσῆλθον: ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Χρυσόστομος, ὅλοι σχεδὸν οἱ Ἀκαδημαϊκοί, οἱ ὑπουργοὶ τῆς Παιδείας καὶ Ναυτικῶν, ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλῆς κ. Μιχ. Ἀργυρόπουλος, ὁ πρύτανης κ. Δυοβουνιώτης καὶ πολλοὶ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, Ἀνώτεροι ἐκπαιδευτικοί, λόγιοι, καλλιτέχναι καὶ πλῆθος κυριῶν καὶ κυρίων τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Τὸ ἀμφιθέατρον εἶχε καταληφθεῖ κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ φοιτητὰς καὶ φοιτητρίδας. Ἰδιαιτέρως ἀντεπροσωπεύθη ἡ ζακυνθινὴ παροικία διὰ τοῦ Συμβουλίου τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου τῶν Ζακυνθίων «Ἅγιος Διονύσιος», καὶ πολλῶν αὐτοῦ μελῶν.

Ὀλίγον μετὰ τὴν 5ην, εἰσῆλθεν ὁ πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας κ. Ἀλέξανδρος Βουρνάζος, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς κ. Σίμος Μενάρδος ὁ ἀνάδοχος κ. Παῦλος Νιρβάνας, καὶ τελευταῖος ὁ κ. Ξενόπουλος. Ὁ κόσμος ἐχαιρέτησε διὰ θερμότητων χειροκροτημάτων τὴν εἴσοδον τοῦ νέου Ἀκαδημαϊκοῦ. Ἐπίσης ἐχειροκρότησε τὸν κ. Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας, εἰσελθόντα ὀλίγον κατόπιν.

Εἰς τὸ προεδρεῖον ἐκάθισαν οἱ κ. κ. Βουρνάζος, Κτενᾶς καὶ Μενάρδος. Ὅπισθεν αὐτῶν εἰς τὸ βᾶθος τῆς αἵθουσας, οἱ λοιποὶ Ἀκαδημαϊκοί. Ἀμέσως ὁ κ. Πρόεδρος ἐγερθεὶς, εἶπε τὸ τυπικὸν «Γρηγόριε Ξενόπουλε, σὲ καλῶ νὰ καταλάβῃς τὴν ἔδραν σου». Καὶ ἀφοῦ ὁ νέος Ἀκαδημαϊκὸς ἐκάθισεν, ὁ κ. Βουρνάζος, ἀπὸ τῆς θέσεώς του, τὸν προσεφώνησεν ἐκ μέρους τῆς Ἀκαδημίας. Κατόπιν ἀνῆλθεν εἰς τὸ βῆμα ὁ ἀνάδοχος κ. Παῦλος Νιρβάνας, ὁ ὁποῖος ὠμίλησε περὶ τοῦ ἔργου τοῦ νέου Ἀκαδημαϊκοῦ. Τοῦτον διεδέχθη εἰς τὸ βῆμα ὁ κ. Ξενόπουλος, ὁ ὁποῖος ὠμίλησε περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ μυθιστορήματος καὶ τῶν προκατόχων του μυθιστοριογράφων.

Καὶ οἱ τρεῖς λόγοι κατεχειροκροτήθησαν, καὶ εἰς τὸ τέλος ὁ κ. Ξενόπουλος ἐδέχθη τὰ συγχαρητήρια τῶν παρισταμένων. Ἡ τελετὴ ἔληξε περὶ τὴν ἑκτην.

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ κ. ΑΛ. ΒΟΥΡΝΑΖΟΥ

... Ἀπὸ τὴν ὥραίαν νῆσον σας ἠρύσθητε καὶ σεῖς ἀφθόνως καὶ ἐδημιουργήσατε τόσον περιτέχνως δημοφιλῆ ἔργα, ὅπως εἶναι ἡ «Μαργαρίτα Στέφαν», ἡ «Κοντέσσα Βαλέραϊνα», ἡ Φωτεινὴ Σάντρα»,

ἡ «Στέλλα Βιολάντη», ἡ «Ραχήλ», ἡ «Ἰσαβέλλα», — ὅλα αὐτὰ γένους θηλυκοῦ πρὸς τὸ ὅποιον φαίνεται ὅτι τρέφετε κάποιαν ἀδυναμίαν, — καὶ ἔπειτα «Τὸ ζευγάρι», τὸ «Ψυχασάβρατο», τὸ «Φιόρο τοῦ Λεβάντε», τὸν «Ἐρωτα ποῦ θριαμβεύει», τὴν «Καβαλερία ποπολάννα» κλπ.

Διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἀποδεικνύετε πόσον καλῶς ἔχετε εἰσχωρήσει εἰς τὴν ζακυνθίαν ψυχὴν, πόσον φυσικῶς γνωρίζετε νὰ ἐμφανίζητε τοὺς ἥρωας καὶ τὰς ἡρωίδας σας, πόσον πιστῶς ἀκολουθεῖτε

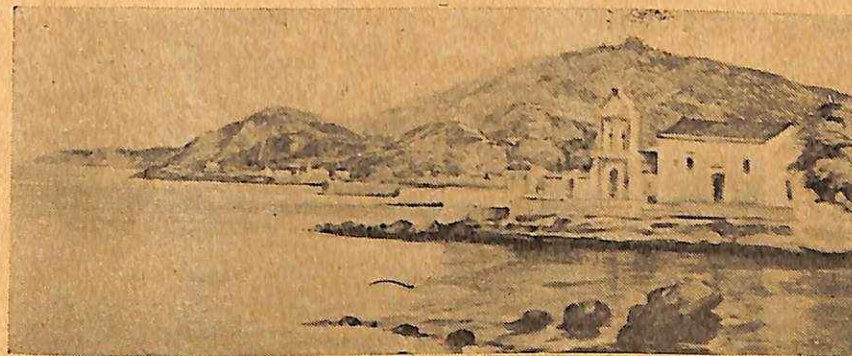
Γελοιογραφία τοῦ συγγραφέως
ὡς ὑποψηφίου Ἀκαδημαϊκοῦ.

τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τοῦ τόπου σας, πόσον ἐσκεμμένως διαγράφετε τὰ ἀνθρώπινα πάθη. Ἡ φαντασία σας ἀποδίδει μὲ ἀκρίβειαν καὶ χάριν καὶ τὰς πλέον ἀσυνήθεις εἰκόνας τῆς ζωῆς, καὶ τὰ πλέον ἰδιόμορφα τῶν θεμάτων σας. Καὶ διότι αἱ παραστάσεις σας λαμβάνονται ἀπὸ τὴν πραγματικότητά, ἱκανοποιοῦσι τελείως τὴν ἀνθρωπίνην ἀντίληψιν, ἥτις ἐνδομύχως δὲν ἀρέσκεται εἰς τὰ ἀπίθανα, τὰ σκοτεινὰ καὶ τὰ ἀδύνατα. Εἴσθε γνήσιος ρεαλιστής, καὶ ὡς μυθιστοριογράφος εἴσθε μᾶλλον εἰκονογράφος καὶ οὐχὶ μυθογράφος, διὰ δὲ τῆς φυσικότητος τῶν θεμάτων σας καὶ τῆς κομψότητος τῶν σκηνῶν σας τέρπετε ἅμα καὶ διδάσκετε, ἐμπνεόμενος ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ μέγα βιβλίον τῆς φύσεως. Οἰαδῆποτε δὲ τέχνη, ἥτις δὲν ἀρύεται ἐκεῖθεν, ἥτις παραγνῶρίζει ἢ περιφρονεῖ τὸ βιβλίον αὐτό, περιπίπτει ἀναμφιβόλως εἰς ἀτοπίαν ἢ ἀποκυήματα παρατόνου φαντασίας.

Τὴν ἀληθῆ τέχνην, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Βάκωνος, ἀποτελεῖ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος προστεθεὶς εἰς τὴν φύσιν· ἀποτελεῖ ὁ νοῦς, ὅστις δύναται νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν φύσιν, νὰ διαγνώσῃ τοὺς σκοποὺς αὐτῆς, νὰ αἰσθανθῇ τὴν δυνάμιν της καὶ οὐχὶ νὰ παρερμηνεύσῃ ἀλλὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ διὰ τῆς σκέψεως, διὰ τῆς πράξεως, ὅ,τι ἐκεῖνη ἐμφανίζει ὡς ἀπλὴν ἐνδειξὴν ἢ ὡς ὑπόκρυφον τάσιν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης σᾶς εὕρισκω ἐν πλήρει τάξει, διότι ἔχω κατανοῆσαι πόσον ἐπιμελῶς ἔχετε μελετήσει τὴν φύσιν ὄντων τε καὶ πραγμάτων καὶ πόσον βαθέως ἔχετε διεισδύσει εἰς τοὺς δαιδάλους τῶν ἀνθρωπίνων συναισθημάτων.»

υπάρχει ο αιώσιος άνθρωπος, ή πηγή και ή χαρά της τέχνης. Και πάλιν όταν ή έμπνευσίς σας κινείται μέσα εις την μικροαστικήν κοινωνίαν των 'Αθηνών, γνωρίζετε να είσθε περισσότερο ποιητής παρά ήθογράφος, περισσότερο δημιουργός ανθρώπων παρά ζωγράφος ήθών. Είς τὸ διήγημά σας, τὸ μυθιστόρημά σας, τὸ θέατρόν σας, κινείται εἰς λαὸς ψυχῶν. Διότι ή ζωή δὲν εἶναι ποτὲ τόσο ἀσχημὴ διὰ σᾶς, ὥστε νὰ τὴν ἀπολείπη ἐντελῶς ή εὐλογία τῆς μυστικῆς ἀκτίνος τῆς ποιήσεως, πού γλυστρᾷ μέχρι τῶν σκοτεινότερων ήθικῶν βυθῶν. Εἰς μίαν ὑγρὰν καὶ σκοτεινὴν αὐλὴν πού περιγράφετε εἰς ἓνα νεανικόν σας μυθιστόρημα, ὀλίγη πρασινάδα φυτρώνει, μεταξὺ σκουπιδιῶν καὶ ἀκαθάρτων νερῶν, ἀπὸ μίαν σχισμὴν τοῦ τοίχου. «Εἶναι ή ὀλίγη ποίησις—παρατηρεῖτε—πού ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν σκοτεινότεραν καρδίαν». 'Η πρασινάδα αὐτὴ τῆς ποιήσεως δὲν λείπει ἀπὸ καμμίαν σκοτεινὴν γωνίαν τοῦ ἔργου σας.

'Αλλὰ δὲν ἔμπορῶ νὰ μὴ σᾶς ἀναγνωρίσω ἰδιαιτέρως, μεταξὺ τῶν ἄλλων ὠραίων τίτλων τοῦ πλουσίου ἔργου σας, ἓνα μέγα καὶ σπάνιον προτέρημα, τὸ ὅποῖον ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως καὶ μίαν ὑποχρέωσιν τοῦ συγγραφέως πρὸς τοὺς ἀναγνώστας του. Δὲν ὑπῆρξατε ποτὲ πληκτικός, κύριε. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ μέγα μυστικὸν τῆς ἐπιτυχίας σας, τὸ μυστικὸν ὅλων τῶν δημοφιλῶν συγγραφέων. Διότι ὅλα τὰ συγχαρεῖ ὁ ἀναγνώστης. 'Ακόμη καὶ τὴν ἔλλειψιν μεγαλοφυΐας. 'Αλλὰ δὲν συγχαρεῖ ποτὲ τὸν συγγραφέα πού τὸν ἔκαμε νὰ πλήξῃ. Αὐτὸς ὁ φόβος ἀκριβῶς μὲ ἀναγκάζει νὰ εἶμαι σύντομος. 'Αλλως τε βιάζομαι, κύριε, μαζί μὲ τοὺς θαυμαστάς σας πού συνεχέντρωσεν εἰς τὴν 'Ακαδημαϊκὴν αὐτὴν ἑορτὴν τὸ ὄνομά σας, βιάζομαι νὰ σᾶς παραδώσω τὸν λόγον. 'Η σημερινὴ ἡμέρα τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν εἶναι ἰδική σας. 'Αλλὰ πρὶν ή σᾶς παραδώσω τὸν λόγον, ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς ἐπαναλάβω πόσον μὲ συγκινεῖ τὸ ὅτι εἰς ἐμὲ ἔλαχεν ὁ κλῆρος καὶ ή τιμὴ νὰ σᾶς δεξιωθῶ εἰς τὸν νέον αὐτὸν οἶκον τοῦ Πλάτωνος. 'Ανεχώρησαμεν μαζί μίαν μακρυνὴν ἡμέραν ἀπὸ τὰ γειτονικά προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐφθάσαμεν μαζί εἰς τὰ αὐστηρά αὐτὰ προπύλαια, ὅπου ἔρχεσθε σήμερον νὰ καταλάβετε τὴν θέσιν σας. 'Η ἀπόστασις μεταξὺ τῶν δύο προπυλαίων δὲν εἶναι μεγάλη. Τὰ χωρίζουν ὀλίγα βήματα. Καὶ ὅμως ἐπέρασε σχεδὸν μισὸς αἰὼν διὰ νὰ τὴν διανύσωμεν. Καὶ μεταξὺ τῶν δύο προπυλαίων ἀφήσαμεν τὴν νεότητά μας. 'Αλλὰ ή στιγμή δὲν εἶναι κατάλληλος διὰ μελαγχολικὰς σκέψεις καὶ ὁ τόπος εἶναι πολὺ ἐπίσημος διὰ φιλικὰς ἐκμυστηρεύσεις. 'Ας ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν αὐστηρὰν ἀκαδημαϊκὴν τάξιν, ἀγαπητὲ φίλε. Καλῶς ἤλθατε, κύριε, μεταξὺ μας.»

Ὁ 'Αγιος Χαράλαμπος καὶ ὁ Σκοπός.

Μελανογραφία 'Α. Σάρτζεντ.

Η ΖΑΚΥΘΙΝΗ ΗΘΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ*

Γιὰ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ Ξενοπούλου, τὸ πλούσιο καὶ πολύμορφο, καὶ πρὶν καὶ τώρα τελευταῖα, μὲ τὴν εὐκαιρίαν πού συμπλήρωσε πενήντα χρόνων συγγραφικὴ ζωὴ, ἔγραψαν καὶ μίλησαν πολλοί. Τὴν ξεχωριστὴ θέσιν πού πήρε ὁ Ζακυθινὸς 'Ακαδημαϊκὸς στὴ νεώτερη ἐλληνικὴ λογοτεχνία, τὴν καθορίσανε, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία του, καὶ δικοὶ μας καὶ ξένοι. Γι' αὐτό, τὸ φιλολογικὸ οἰκοδόμημά του ἐδῶ δὲ θὰ τὸ κοιτάξουμε παρὰ μόνον ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρά του, τὴν ἠθογραφικὴν, πῶς δηλαδὴ, μορφώνοντας τὸ νέο εἶδος τοῦ ρεαλιστικοῦ μυθιστορήματος καὶ διηγήματός του, μεταχειρίστηκε καὶ ἀνάπτυξε σ' αὐτὸ τὴ Ζακυθινὴν ἠθογραφίαν.

Εἶναι γνωστὸ πῶς τὰ εὐρωπαϊκὰ φιλολογικὰ ρεύματα εἶχαν πάντοτε ἄμεση ἀπήχηση στὴν Ἑλλάδα, καὶ οἱ λογοτεχνικὲς ροπές, τῆς γαλλικῆς φιλολογίας περισσότερο, εἶχαν ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τῶν διαφόρων νεοελληνικῶν λογοτεχνικῶν σχολῶν.

'Απὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, ὁ ρομαντισμὸς στὴ Γαλλία ἐξέπese καὶ ἓνα νέο εἶδος τοῦ διηγήματος καὶ μυθιστορήματος παρου-

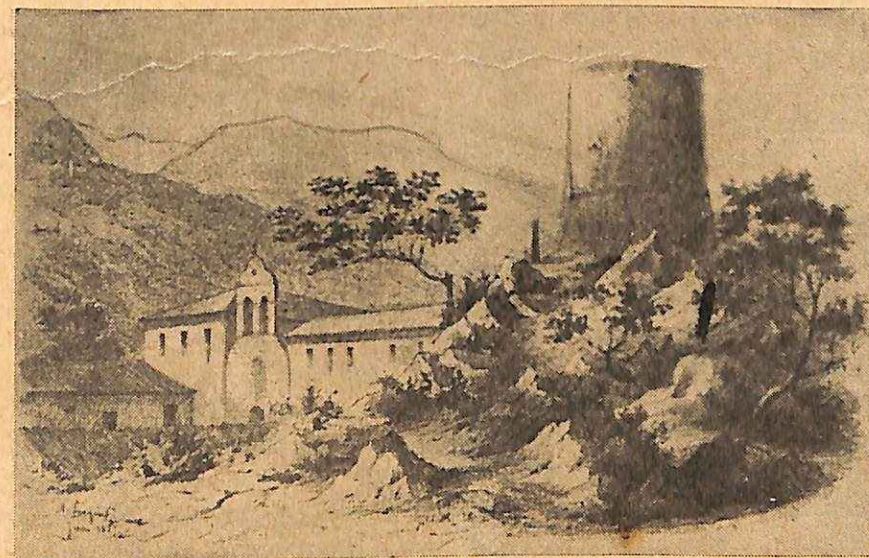
* Ὁμιλία πού ἔγινε στὴν αἴθουσα τῆς 'Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στίς 9 Μαρτίου 1938 γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῶν 50 χρόνων τῆς φιλολογικῆς ζωῆς τοῦ κ. Γρ. Ξενοπούλου.

σιάστηκε: τὸ ρεαλιστικὸ ἢ νατουραλιστικὸ, ποὺ κύριο σκοπὸ τῆς τέχνης του εἶχε τὴν παρατήρηση καὶ τὴν περιγραφή τῆς πραγματικότητας τῆς ζωῆς. Ἡ μορφή αὐτὴ τοῦ ρεαλισμοῦ ἀπὸ τὸ 1880 ἀνακαινίζεται, μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς, μὲ τὴν εἰσαγωγή στὴ μελέτῃ τῆς πραγματικότητας καὶ τῆς μελέτης τῆς ψυχῆς. Ὁ Μπαλζάκ, ὡς πρόδρομος, ὁ Φλωμπέρ, ὁ Ντωντέ, ὁ Ζολᾶ κυριαρχοῦν καὶ ἡ μεγάλη τους ἐπίδραση ἀνοίγει κι' ἐδῶ τὸ δρόμο στὸ νέο εἶδος τοῦ ἐλληνικοῦ μυθιστορήματος καὶ διηγήματος. Τὸν ὄρο «roman de mœurs» ποὺ ἐπλάσαν οἱ Γάλλοι—καὶ μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ Φλωμπέρ ἔδωκε στὸ ἔργο του,—ἐδῶ τὸ μετάφρασαν μὲ τὴ λέξη ἡθογραφία καὶ ἡθογραφικὸ μυθιστόρημα ἢ διήγημα, καὶ μ' αὐτὸ τὸν ὄρο ἐνοῦσαν τὴν ἀφήγηση σκηνῶν τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς μαζί μὲ τὴν περιγραφή ἡθῶν, ἐθίμων καὶ χαρακτήρων ἑνὸς λαοῦ ἢ τόπου, δηλαδὴ τὴ χρησιμοποίησις λαογραφικῶν στοιχείων.

Ἡ χρησιμοποίησις τῶν στοιχείων αὐτῶν ἄρχισε στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ 1880 μὲ τίς λαογραφικὰς ἐργασίας καὶ παρορμήσεις τοῦ εισηγητῆ τῆς νέας ἐπιστήμης τῆς Λαογραφίας, τοῦ μακαρίτη καθηγητῆ στὸ Πανεπιστήμιο Νικ. Πολίτη, καὶ συνδυάστηκε μὲ τὸν πραγματισμό, τὸ ρεαλισμὸ δηλαδὴ. Ἀπὸ τότε καὶ ἡ νέα λογοτεχνία μας ἀρχίζει νὰ προσέχῃ τὴν ἐλληνικὴν ζωὴ. Βέβαια καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὑπῆρξαν μερικὲς προσπάθειες ἡθογραφικῆς πεζογραφίας, ἀλλὰ ἡ ὀριστικὴ μορφή τῆς νέας σχολῆς τοῦ ἡθογραφικοῦ μυθιστορήματος καὶ διηγήματος στερεοποιεῖται ἔπειτα ἀπὸ τὸ 1880 μὲ τοὺς Παπαδιαμάντην, Δροσίνην (μὲ τὰ πεζὰ του), Ξενόπουλο, Καρκαβίτσα, Κονδυλάκη, Βλαχογιάννη, ἀδελφούς Χατζόπουλους, τὸ Θεοτόκη κ. ἄ. Στούς περισσότερους ὅμως—ἀν' ὅχι σ' ὅλους—τὸ μυθιστόρημα καὶ τὸ διήγημα κλείνεται μέσα στὸ ἀγροτικὸ ἢ τὸ στενὸ νησιώτικο πλαίσιο, καὶ ὁ Ξενόπουλος πρῶτος, ποὺ παίρνει νὰ χρησιμοποίησῃ τὴ Ζάκυθο, τ' ἀνεβάζει στὴν καθαρὴ ἀστικὴ καὶ ψυχολογικὴ ἡθογραφία.

Στὰ ἔργα τοῦ Ξενόπουλου λοιπόν, ξέχωρα ἀπὸ τὸ γνήσιο κοινωνικὸ περιεχόμενον ποὺ ὑπάρχει, μεγάλη θέσις πῆρε ἡ Ζακυθινὴ ἡθογραφία. Στὸ διήγημα, στὸ μυθιστόρημα, στὸ δράμα, στὴν κωμῶδιὰ μεταχειρίστηκε τὸ Ζακυθινὸ λαογραφικὸ ὕλικὸ μὲ ἀφθονία, μὲ ἀλήθεια καὶ μὲ τέχνη, καὶ γι' αὐτὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ὁ Ξενόπουλος μὲ τὴν ἡθογραφία ποὺ ἀνάπτυξεν ἐκεῖ μέσα ἔσωσε ἀπὸ τὴ λήθη τοῦ χρόνου τὴν παλαιὰ Ζάκυθο, δηλαδὴ τὴν κοινωνία της, τὴν ἱστορία της, τὴν ψυχολογία καὶ τὰ συναισθήματα τοῦ λαοῦ της.

Τὴν ἡθογραφία αὐτὴ ὁ Ξενόπουλος δὲν τὴν ἔκαμε σκοπὸ τοῦ ἔργου του, ἀλλὰ τὴν χρησιμοποίησε γιὰ νὰ δημιουργῇ τὴν ἀτμόσφαιρα ποὺ τοῦ χρειάζεταν στὰ ἔργα ποὺ φιλοτεχνοῦσε.

Μοναστήρι Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου

Μελανογραφία Α. Σάρτζεντ (1855)

Γι' αὐτὸ δὲν τὴν ἔχει καὶ στὸ πρῶτο ἐπίπεδο μέσα στοὺς λαμπροὺς λογοτεχνικοὺς πίνακές του, καὶ ὁ ἴδιος μᾶς λέγει κάπου, ὅτι ὅσο κι' ἀν' ἐκτιμᾷ τὴν ἡθογραφία, ὅσο κι' ἀν' τὴ θεωρεῖ βάση καὶ θεμέλιο κάθε γνήσιου καλλιτεχνικοῦ ἔργου, τὴν ψυχογραφία τὴ βάζει πολὺ πιδὸ ψηλά, γιὰ αὐτὴ κυρίως τοῦ φαίνεται ἡ οὐσία καὶ ὁ καλλιτεχνικὸς σκοπὸς τοῦ μυθιστοριογράφου. Κι' ὅμως σ' ὅλο του τὸ ἔργο πόσο εἶναι σφικτὰ δεμένη ἡ ἡθογραφία τοῦ μὲ τὴν ψυχογραφία, μὲ τὰ πρόσωπά του, μὲ τοὺς ἥρωές του! Δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ξέρῃ ὁ Ξενόπουλος, ὅτι τὸ ἡθογραφικὸ καὶ τὸ ψυχολογικὸ μυθιστόρημα ἀν' διαφέρουν μεταξύ τους, ἔχουν ὅμως ἓνα δεσμὸ πολὺ δυνατὸ ποὺ ἐνώνει αὐτὰ τὰ δύο εἶδη: ξέρει ὅτι γιὰ νὰ εἶναι κανεὶς ζωγράφος ἡθῶν πρέπει νὰ εἶναι ψυχολόγος καὶ ὁ ψυχολόγος δὲν μπορεῖ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἀπεικόνισις τῶν ἡθῶν. Ἐπειτα ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ στὸν Ξενόπουλο συμβαίνει καὶ κάτι ἄλλο. Ὁ Ξενόπουλος, εἶναι βέβαιον, ὅτι ἀγάπησε πολὺ τὴ Ζάκυθο καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἡ ἡθογραφία του δὲν ἦταν μονάχα μιὰ συμβατικὴ περιγραφή τῶν συνθημάτων καὶ ἐθίμων τοῦ τόπου ὅπου ἔζησε τὰ πρῶτα τοῦ χρόνιου, ἀλλὰ παίρνει πλέον τὴν ἐννοια ἐκείνου ποὺ κάποτε οἱ Γάλλοι θελήσανε νὰ ἐκφράσουν μὲ τὸν ὄρο „traditionnisme“, δηλαδὴ τὴν ἀγάπην τῆς παραδόσεως καὶ τὴν ἐπιθυμίαν γιὰ τὴν διατήρησίν της. Γι' αὐτὸ στὸ μυθιστόρημά του ἢ στὸ διήγημά του γίνεται πιστότατος καθρέφτης

μιάς κοινωνίας που αγάπησε και που η την πρόφτασε ο ίδιος η τη γνώρισε, μέσον της παράδοσης, ζωντανή, με τη ζωηρά αναπτυγμένη καλλιτεχνική του διαίσθηση και φαντασία. Έτσι το έργο του γίνεται ο αντίλαλος μιάς ζωής που πέρασε από το πολιτισμένο νησί.

Από τον 16ον αιώνα ως τα τέλη του 19ου η κοινωνία στην Εφτάνησο και προ πάντων στη Ζάκυνθο και στην Κέρκυρα ήταν πολύ διαφορετική από την κοινωνία της υπόλοιπης Ελλάδας. Η Βενετσιάνικη κατοχή είχε δημιουργήσει εκεί διαφορετικές συνθήκες ζωής και ο δυτικός πολιτισμός είχε βαθειά επίδραση στη διαμόρφωση της Ζακυνθινής κοινωνίας και ψυχολογίας. Είχε σχηματισθεί εκεί μια αληθινή αριστοκρατία με πλούτη και τίτλους, με προνόμια, με λάμψη, με μεγάλη ύλική και ήθικη δύναμη και με μεγάλη ακόμα πνευματική καλλιέργεια· κι' από τ' άλλο μέρος μία λαϊκή τάξη αδύνατη, αμόρφωτη, που έσκυβε το κεφάλι στους άρχοντες, πειθήνιο οργανό τους και περιφρονημένο απ' αυτούς. Μέσα σ' αυτή την κοινωνική σύνθεση της φεουδοκρατίας, που θύμιζε μεσαιωνισμό, με τις διαφορές των τάξεων, με τις ριζωμένες βενετσιάνικες ιδέες των άστων για την οικογενειακή ιεραρχία, για την πατρική εξουσία, τη θέση της γυναίκας, την απόλυτη εξουσία των αρχόντων στη ζωή και την παρουσία των πληβείων, είχαν αναπτυχθεί μία ιδιαίτερη ψυχολογία και νοοτροπία. Σύμφωνα με τη δημιουργημένη ψυχρόσυνθεση του κόσμου εκείνου ήταν κι' η κάθε εκδήλωση του κοινωνικού του βίου. Το σπίτι, τα φορέματα, τα έθιμα, οι γιορτές, τα πανηγύρια, η λατρεία, οι θεραπευτικές λαϊκές βοήθειες με τα γιατροσόφια, οι λύπες, οι χαρές, όλα στη Ζάκυνθο είχαν δικό τους χαρακτήρα. Και έλο αυτό το ύλικό—που η έπιστήμη της Λαογραφίας το χρειάζεται για την έρευνά της και η κοινωνιολογία, η γλωσσολογία, η ιστορία το μελετάνε,—ο Ξενόπουλος πριν χαθί το μάζεψε άφθονο και το άπλωσε μέσα στο λογοτεχνικό του έργο, για ν' αναπαραστήση σπαρταριστή τη ζωή της περιέργης εκείνης εποχής. Το ύλικό αυτό, άφθονο και ένδιαφέρον, ήταν άνεμετάλλευτο από τη λογοτεχνία ως τότε. Αν εξαιρέσουμε το Μάτση, πενήντα χρόνια πριν, με το μοναδικό και περίφημο «Βασίλειό» του, πρώτος ο Ξενόπουλος, με τη διορατικότητα του δημιουργού, το πήρε και το μεταχειρίστηκε με τη δύναμη αληθινού καλλιτέχνη.

Οί ιστορικοί, οί βιογράφοι, οί περιηγητές με τις περιγραφές τους—όσο εύσυνειδήτες και αν είναι—ποτέ δεν μπορούν να μάς δώσουν τις λεπτομέρειες εκείνες που με το σύνολό τους ζωντανεύουν τα πρόσωπα και τα πράγματα· και πολλές φορές η αλήθεια ξεφεύγει απ' αυτούς είτε γιατί δεν τις πρόσεξαν είτε γιατί δεν τις κατάλαβαν. Ο Ξενόπουλος όμως, σαν λογοτέχνης που είναι, όταν για κάθε του

έργο έπαιρνε από εκείνο τον τόπο την υπόθεσή του, ήξερε να την περιλείψει στο ανάλογο πλαίσιο της, να μάς τη ζωντανέψει και να μάς την παρουσιάσει πραγματική και όταν ακόμη δεν ήταν.

Στα έργα του Ξενόπουλου η ιστορία που διηγείται, άλλοι είναι αληθινή, άλλοι άλλαγμένη ή τροποποιημένη, από ιστορική ή λογοτεχνικήν ανάγκη, και άλλοι φανταστική.

Στο μυθιστόρημά του «Λάουρα», στον πρόλόγό του, ο Ξενόπουλος όμολογεί πως η ιστορία που διηγείται είναι από την αρχή ως το τέλος ψεύτικη κι' όμως έχει την υποψία ότι ποτέ του δεν έγραψε πιο αληθινή ιστορία. Και δικαιολογώντας τη γνώμη του αυτή, θυμίζει το γνωστόν όρισμό που ο γάλλος συγγραφέας του «Βασιλῆα των Βουνών» έδωκε σαν απάντηση σε κάποιον Αθηναίο, που του έγραφε τάχατες πως η ιστορία του μυθιστορημάτος του ήταν ψεύτικη:

—«Αθηναῖε, φιλαράκο μου,—του απάντησε ο Αμπού—μάθε πως οί πιο αληθινές ιστορίες είναι εκείνες που δεν έγιναν».

Το ίδιο κι' ο Ξενόπουλος στοχάζεται πως θα μπορούσε ν' απαντήσει σχετικά με το μυθιστόρημά του αυτό. Γιατί αν και δεν έχει συμβῆ τίποτα στην πραγματικότητα από την «Λάουρα», του φαίνεται μολοντούτο πως ποτέ του δεν έδωκε μια πιο πιστή, πιο ζωηρή και πιο αληθινή εικόνα ζωής από την έφτανησιώτικη αριστοκρατία, όσο το έκαμε πλάθοντας τη φανταστικήν ιστορία μιάς ανύπαρκτης Λάουρας, και πως ποτέ σε κανένα έργο δε ζωγράφισε πιο ζωντανά πρόσωπα, από τα πλαστά αυτού του ρομάντσου. «Αν μου ζητούσε κανείς—γράφει—λίγη Εφτάνησο από το έργο μου, άδίσταχτα θα διάλεγα να του παρουσιάσω αυτό το βιβλίο και μάλιστα το Γ'. Κεφάλαιο, όπου περιγράφεται ο μεγάλος χορός του άρχοντα Μοντίνου».

Στην περίπτωση λοιπόν αυτή ο συγγραφέας με τη μεγάλη τεχνική του και τη δύναμη της ήθογραφικής περιγραφῆς, την ψεύτικη ιστορία μάς κάνει να την δεχτούμε γι' αληθινή. Τα πρόσωπα εκεί ζωντανεύουν γιατί ξέρει να τα τοποθετήσει και να τα κινήσει μέσα στο κατάλληλο περιβάλλον, όπως μόνος αυτός ξέρει να υπαγάγει όλα τα στοιχεία, που σχετίζονται, στη γενική σύλληψη της εικόνας. Ο Ξενόπουλος στο λογοτεχνικό του έργο και στην ήθογραφία του δε βγαίνει ποτέ από τη λογοτεχνική αυτή τακτοποίηση κι' έτσι η περιγραφή του δεν είναι σαν ένα λεύκωμα με άραδιασμένα ξεχωριστά σχέδια. Η μεγάλη του τέχνη σ' αυτό φέρνει όλην την ένότητα της έντύπωσης που χρειάζεται.

Στο καλύτερο Ζακυνθινό ήθογραφικό του έργο, που αν και από τα πρώτα του, τα νεανικά, είναι το δυνατότερο σε περιγραφή

και σε εικόνες—άλλ' άδικημένο από την καθαρεύουσα—στη «Μαργαρίτα Στέφαν» βρίσκεται όλη ή Ζάκυθος τής εποχής που μόλις την πρόφτασε παιδί.

Δέν μ'ας ενδιαφέρει εδώ ή υπόθεση που έχει τó ώραίο αυτό μυθιστόρημά του. Είναι ή γνωστή θέση που πήρε στα περισσότερά του: τó θέμα τής διαφορής των τάξεων, με τó σοσιαλιστικό του περιεχόμενο, τή νίκη των νέων ιδεών.

Έκείνο που δείχνει τó λογοτέχνη είναι οι περιγραφές του και οι λεπτομέρειες οι λογογραφικές που γεμίζουν τις σελίδες, δοσμένες με τόση τέχνη, που ανεβάζουν τήν ήθογραφία στο άνωτερο επίπεδο που μπόρεσε ποτέ ή ελληνική λογοτεχνία να τήν ανεβάσει.

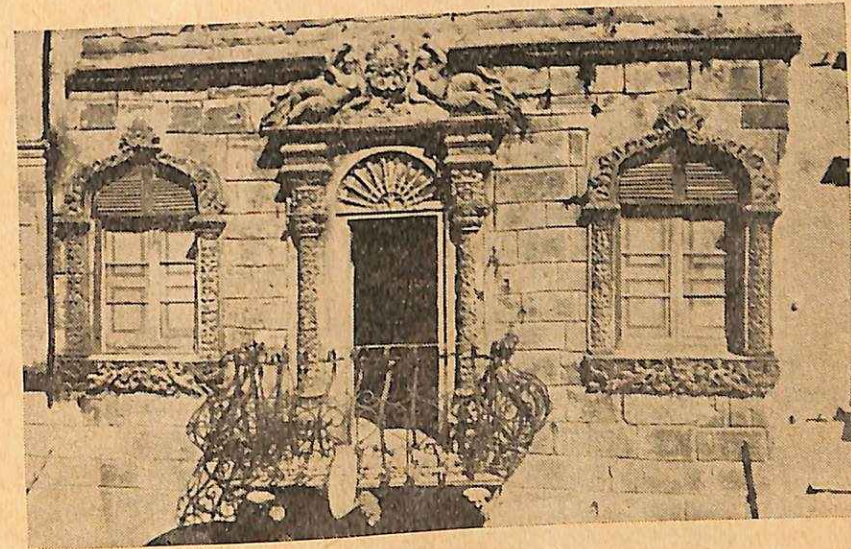
Πόση ζωή, πόση κίνηση, πόση αλήθεια βρίσκεται σ' αυτό τó ήθογράφημα. Οι τύποι των γέρων μικροαστών, τού κόντε, τó ιδιωτικό νηπιαγωγείο, τó καζίνο των ευγενών, ή επίδειξη τού Λομπάρδου, τó γυναικείο κοτσομπολιό, όλα ζωγραφισμένα σ' ένα θαυμάσιο πίνακα, όλα σταματημένα στην εποχή που γίνονταν, έτσι σά μιá παληά χαλκογραφία τής Ζάκυθος.

Γιά τή «Μαργαρίτα Στέφαν», που όταν δημοσιεύθηκε στην «Εικονογραφημένη Έστία» τού 1893 θεωρήθηκε φιλολογικό γεγονός, ό Άργύρης Έφταλιώτης κρίνοντάς τη έγραφε:

«Η Μαργαρίτα Στέφαν» μου θυμίζει κάτι εικόνες που από μακριά να τις δής δέν καταλαβαίνεις και πολλά. Πρέπει να τις σιμώσης και να δής από κοντά τις γραμμές, τά χίλια φιλοδουλέματα, που τó καθένα έχει τó λόγο του και τήν έμορφή του...

«Ο Ξενόπουλος παίρνει φωτογραφίες. Χρώματα και κάλλη τής φαντασίας δέ βλέπεις καθώς σε ποιητικώτερες ιστορίες. Βλέπεις όμως εκείνο που έννοεί να σου δείξει: τήν αλήθεια μ' όλες τις λεπτομέρειές της. Τó μεσημεριανό φαγι τού κόντε Ρικάρδου με τή σιέστα κατόπι, ή λειτουργία στην εκκλησία με τις γυναικίσες μωρολογίες, ή περίφημη περιγραφή των δύο Κατσουρελαίων, και πολλά άλλα τέτοια είναι τó καθένα από μιá φωτογραφία που και τήν βλέπεις και τήν άκους. Κι' ό λόγος δέν είναι μόνο που ξέρει να τά πη μ'α και που ξέρει τί να πη. Τó ύλικό του είναι παρμένο από τόπους που τούς έχει μάθει μαζί με τή γλώσσα του. Οι χαρακτήρες του είναι κ' εκείνοι χαραγμένοι με γραμμές ώρισμένες και θεοφάνεροι. Ό κόντε Ρικάρδος κι' ό Γιακουμάκης Στέφας είναι τύποι που κάνουν τιμή ένός Ντίκενς.

«Τί διαφορά από τούτες τις ήθογραφικές ιστορίες ως τις ρωμαντικές εκείνες που μ'ας έγραφαν άλλοτε!»

Τό περίφημο Βενετσιάνικο σπίτι τού Δάφνου με τήν ώραίαν πρόσοψιν, στην όδον 'Ανεξαρτησίας (Πλατεία Ρούγα)

«Η ακρίβεια τής αναπαράστασης, ή λεπτότητα τής περιγραφής, ή γνώση τού κάθε αντικείμενου είναι ή ειδική δύναμη τού Ξενόπουλου, που, γεννημένος θεατρικός συγγραφέας, ήξερε να δώσει σ' όλα τά έργα του τις κατάλληλες σκηνογραφίες, φυσικές και άληθινές.

«Η κάθε περιγραφή του και ή κάθε μιá εικόνα που δίνει στην ήθογραφία του είναι όχι μονάχα ή κατάλληλη προπαρασκευή και ή ανάλογη δημιουργία τής άτμοσφαιρας, μέσα στην όποία θά κινηθί ή κόσμος του, αλλά και μιá πιστή αναπαράσταση τής κοινωνικής ζωής τής εποχής. Έτσι στο μυθιστόρημά του, που αναφέραμε πριν, τή «Λάουρα» μ'ας περισώζει ένα παλαιό έφτανησιώτικο άρχοντικό κι' ένα χορό τής άριστοκρατίας, όπως γινόταν τότε. Είναι ό χορός που δίνει στο παλάτι του ό άρχοντας δήμαρχος Μοντίνος. Ένα κοινωνικό γεγονός συνηθισμένο για τόν τόπο, αλλά κι' αξιοθέατο.

Είναι βράδι κι' οι προσκαλεσμένοι φτάνουν με τ' άμάξια τους. Μέσα σ' αυτούς είναι και ή οικογένεια τής Λάουρας... Άλλ' ως άφήσουμε τó συγγραφέα να μ'ας τά πη:

«Έφτασαν στο παλάτι τού Μοντίνου, στα μισά σχεδόν ένός κυν-τρικού δρόμου τής χώρας, όπου άλλα δέκα άμάξια ήταν σταματισμένα κείνη τή στιγμή, περιμένοντας τή σειρά τους να ξεφορτώσουν, ανάμεσα σ' ένα μαύρο πλήθος που χάλασε όλόγυρα, κάτω από τά χάρ-τινα πολύχρωμα φανάρια, κρεμασμένα σε γιρλάντες, από κολόννα-σε κολόννα. Γιατί τó παλάτι τού Μοντίνου, όπως όλα εκείνου τού δρό-μου, είχε μπροστά, σ' όλο τó πλάτος τής φάτσας του, μιá κομψή κο-

λοννάδα κι' από μέσα ήταν ή μεγάλη ξώπορτα, όλάνοιχτη απόψε σ' ένα ευρύχωρο ιν τρύτο, στολισμένο με αγάλματα, με γλάστρες, με καρυδένιους πάγκους και φωτισμένο με δύο πολύφωτα, που τα κρατούσαν χάλκινοι έφηβοι, εκεί που άρχιζε, δεξιά και άριστερά, ή διπλή μαρμαρένια σκάλα.

— «Γειά σου, κυρά μου!» μουρμούρισε μ' ένθουσιασμό ένας άνθρωπος του λαού, από τους μαζεμένους εκεί έξω, τή στιγμή που πήδησε απ' την καρότσα ή Λάουρα, πιάνοντας τή χέρι του ξαδέρφου της κι' αφήνοντας τήν εσάρπα της νά μισοπέση και νά ξεσκεπάση τ' όλόχρυσό της κεφάλι....

— «Τί όμορφη που γίνηκε!» πρόσθεσε μιá γυναικούλα, που ήξερε τήν κοντεσσίνα απ' τά μικρά της χρόνια.

Εκείνη καταλάβαινε τήν έντύπωση πουκανε στον κόσμο και δέν έβιαζόταν καθόλου νά χαθή απ' τά μάτια του.

Έκανε πώς ήθελε νά σιχατή, νά ιδή μ'ήν ξέχασε τίποτα μέσ' στ' άμάξι ή νά χαιρετίση μιá φιλενάδα της που πέζευε τήν ίδια στιγμή...

— «Έρχου λοιπόν!» τής φώναζαν οι άλλοι που είχαν προχωρήσει.

Ανέβηκαν τή σκάλα ως τή πρώτο πάτωμα και βρέθηκαν σ' έναν πλακόστρωτο προθάλαμο, που στά δυό του πλάγια άνοιγόταν δυό πόρτες σαλονιών και στό βάθος του μιá μεγάλη, ή πόρτα τής σάλας. Εκεί από πίσω, άρχιζαν δυό σκάλες που όδηγοΰσαν στό δεύτερο πάτωμα. Μαυροφόροι ύπηρέτες, γαλονάτοι και πολύ κορρέκτ, τους ύποδέχτηκαν στό κεφαλόσκαλο και τους πήγαν στό βεστιάριο.... Από εκεί ή (πομπή των προσκαλεσμένων άτελείωτη, άδιάκοπη, έμπαινε στη μεγάλη σάλα, περνώντας και σταματώντας λίγο μπροστά στον κ. Δήμαρχο, που στεκόταν κοντά στην πόρτα για νά δέχεται...

Τρείς πολυέλαιοι, κρεμασμένοι στη γραμμή— ένας μεγάλος στη μέση και δυό μικρότεροι στα πλάγια—φώτιζαν τή σάλα του χορού. Άλλά είχε τέτοιο πλάτος, τέτοιο μάκρος και πρό πάντων τέτοιο ύψος, ώστε όλα εκείνα τά κεριά δέν κατόρθωναν νά τή φωτίζουν παντού και μάλιστα προς τά πάνω, όπου έβλεπες ένα χάος σαν εκκλησιάζ. Στη μέση του ύψους της, τήν περιτριγύριζε μιá ευρύχωρη γαλαρία, ένας κομψός εξώστης με καμπυλωτά στηθαία, από σιδερένια κάγκελλα μαύρα και χρυσά. Εκεί πάνω, στην πίσω πλευρά ήταν ή όρχήστρα με τά πρώτα βιολιά του τόπου. Και στις άλλες, δεξιά και άριστερά, έβλεπες άραδιασμένα ένα σωρό άρχοντόπουλα, άγοράκια και κοριτσάκια, που τά τοποθέτησαν εκεί με τις νταντάδες τους για νά βλέπουν από ψηλά τόν χορό, ως που θά νύσταζαν και θάφευγαν νά κοιμηθούν. Ός τόσο ήταν ζωηρότατα, είχαν τά μάτια τους γαρίδα, μιλούσαν δυνατά, χτυπούσαν τά παλαμάκια και στον άλλαλητό τής σάλας, τόν άρμονικό, πρόσθεταν κάποτε μερικές απότομες νότες, που έκαναν τά κεφάλια νά γυρίζουν προς τά πάνω ξαφνιασμένα φαιδρά....

Μόνον άν είχαν έφευρεθί τήν εποχήν εκείνη ή κινηματογράφος μπορούσε νά μās διαιωνίση αύτή τήν εικόνα του άρχοντικού και τής στιγμής που έφταναν οι προσκαλεσμένοι, έτσι όπως τή διαιωνίζει ή Ξενόπουλος στό μυθιστόρημά του. Εκείνο τή «Γειά σου, κυρά

μου», που μουρμούρισε μ' ένθουσιασμό ή άνθρωπος του λαού όταν είδε τήν όμορφη Λάουρα νά πηδά από τ' άμάξι, είναι όλη ή έκφραση του θαυμασμού για τήν ώραία γυναίκα, που έτσι άκουγόταν κ' έτσι άκούγεται ακόμη στη Ζάκυθο. Και με τή θαυμαστικό αύτό επίφωνημα, που ή Ξενόπουλος τή μεταχειρίζεται στην κατάλληλη στιγμή, με τις δυό αυτές λέξεις βγαλμένες αυθόρμητα από τή στόμα του λαϊκού ανθρώπου, ή όμορφη κοντεσσίνα παρουσιάζεται εμπρός μας ολοζώντανη, αληθινή.

Και ύστερα όταν θέλη νά μās αναπαραστήση τή χορό τής Ζακυθινής άριστοκρατίας, που κείνο τή βράδι έστόλιζε τις αίθουσες του άρχοντικού, με τή λάμψη, τήν ευγένεια και τή λεπτότητα των τρόπων, μās δίνει τήν ύπεροχη ζωγραφιά ενός βάλς:

Ένα βάλς χορεύανε, έν' άπλό γερμανικό βάλς. Κι' όμως κατόρθωναν νά τή παρουσιάσουν σά μενουέττο! Οι καβαλλέριοι, ακόμα και οι πιό νέοι, κι' οι πιό ζωηροί, βηματίζουν κυκλικά, ήρεμα, αφήνοντας τις ντάμες και τις πιό ηλικιωμένες, νά στριφογυρίζουν σά σελίδες. Σά νά μ'ήν έχόρευαν οι ίδιοι, παρά νάκαναν μόνο τις ντάμες νά χορεύουν, ευγενικοί, ήποτικοί, πειθήνιοι σ' αυτές, μ'ά κι' όδηγοί τους μαζί και κυρίαρχοι. Τέτοιος χορός ήταν άπαλλαγμένος από κάθε πρωτόγονο, ζωώδη έρωτικό χαρακτήρα. Και δυό άδελφια μπορούσαν νά χορεύουν χωρίς νά περνά από τή νου κανενός ούτε ή πιό άόριστη ιδέα μιās συμβολικής αίμομιξίας.

Όλη ή μεγάλη ζωή του νησιού, τή έσωτερική ενός άρχοντικού, ή άνώτερη κοινωνία, οι συνήθειες, ή τάξη, ή ευγένεια σέ δυό τρείς σελίδες, σ' έναν ύπεροχο πίνακα, που μās θυμίζει ένα μενουέττο του Λανκρε και άξιον νά στολίση μιάν άνδρομικήν έκθεση, ένα μουσεϊό του έφτανησιώτικου πολιτισμού.

Άλλ' άπέναντι στό μεγάλο άρχοντικό, στό άριστοκρατικό περιβάλλον, έχουμε τήν περιγραφή στον «Κακό Δρόμο» του φτωχού σπιτιού των εργατικών. Τή χαμηλό ισόγειο σπιτάκι, σέ κάποιο καντοΰνι, όπου ή λαϊκή χειροτεχνία, φτωχή και κρυμμένη, έδινε τή ψωμί τής ήμέρας στις φτωχοφανελιές, και όπου ή ιδρωτάς τής δουλειάς έβρεχε τά μέτωπα ταπεινών ποπολάρων και άχραντε τά ρόδα που άνθοΰσαν άνήλιαγα σέ τρυφερά παρθενικά μάγουλα:

... Τή κατωί της Χρηστίνας ήταν χωρισμένο σέ δυό, με λεπτόν ξυλότοιχο, που δέν έφθανε ως τή ταβάνι και που είχε μιá στενή-στενή πορτούλα χωρίς φύλλο, αλλά με κουρτίνα από διάνα πλουμιστή. Στό ένα μέρος, προς τήν όρόση, έδούλευε ή πατέρας της, ή μαστρο-Δήμος

μέ τον τόρνο του, κι' έφτιανε κοπανέλια για τὰ κρητικά μέρλα, ώραϊα τελλάρα για τὰ κεντήματα, γουδοχέρια για τὰ πέτρινα γουδιά και δείχτες για τούς πρωτόσκολους του Πούμπλικου. Τὸ μικρό του ἀργαστήρι μύριζε πάντα κυπαρισσόξυλο, ἀλλὰ ὁ μαστρο-Δῆμος μύριζε πάντα κρασίλα....

Στὸ ἄλλο χώρισμα, στὸ βάθος, πρὸς τὴν αὐλή, δούλευε ἡ Χρηστίνα. Εἶχε στημένο τὸν ἀργαλειό της ἐκεῖ κοντὰ στὸ μεγάλο παράθυρο, πὺ σχεδὸν τὸ γέμιζε ἡ θαμπή πρασινάδα μιανῆς συκιᾶς, κ' ἔφαινε λογγές-λογγές διασίδιζα καλοδιασίδα, κρουστά δίμιτα, ἀγανές μπόλιες και παρδαλά μπουρδινά. Στὸ πεζούλι τοῦ παραθυριοῦ, συντροφιά στη δουλειά, εἶχε πάντα μιὰ γάστρα βασιλικὸ και μιὰ κασέλα με μπουγαρινιά, κι' ἀπὸ πάνω κρεμασμένο ἓνα μεγάλο κλουβὶ με γαρδέλι, κι' ἓνα μικροῦ-τοικο κλουβάκι, τόσο δά, με τριζόνι....

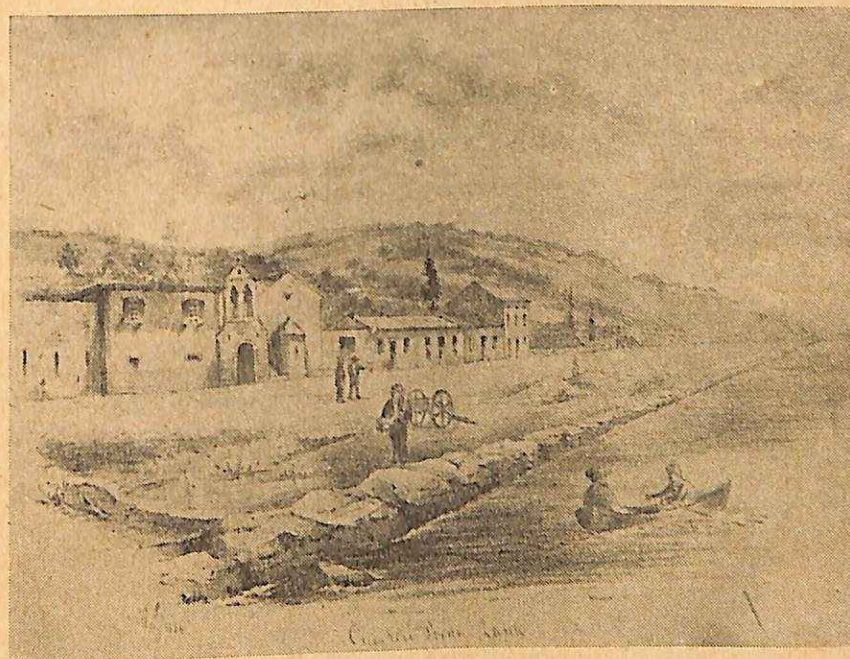
Περισσότερα δὲν χρειάζονταν για νὰ εἶναι ἀκέρια ἡ ὁλόζων-τανη εἰκόνα τῆς φτωχῆς ἐκείνης οἰκογένειας και τῆς ζωῆς της. Καὶ στήν τόσο ρεαλιστικὴ αὐτὴ περιγραφή της ὁ Ξενόπουλος σὲ λίγες γραμμὲς περισώζει ἀφθονο λαογραφικὸ ὕλικὸ τῆς λαϊκῆς χειροτεχνίας ἐνὸς τόπου και μιᾶς ἐποχῆς, πὺ σιγὰ σιγὰ ἐξαφανίζεται.

Για ὅσους ζήσαμε ἐκεῖ, ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἔρχεται μελαγχολικὴ μπρὸς στὰ μάτια μας, ἀληθινὴ και εἰλικρινέστατη, και ὅσοι πᾶνε ἀκόμη και σήμερα, κάπου θὰ τὴν βροῦν ἀπαράλλαχτη και ζωντανὴ σὲ κανένα ἥσυχο και ἀπόμερο καντοῦνι τῆς ὄξω μερίας.

Ἡ βενετσιάνικη κυριαρχία τετρακόσια χρόνια ἐδημιούργησε στὴ Ζάκυθο ὄχι μονάχα ἥθη, ἔθιμα, τρόπους ζωῆς ξεχωριστῆς, ἀλλὰ και νοοτροπία και πνεῦμα και ψυχικὴ διάθεση λεπτὲς και πολιτισμένες.

Τ' ἀνέκδοτα, οἱ ἐτοιμολογίες, οἱ ἀστεϊότητες, τὰ πιτυχημένα παρατσούκλια, ἡ ἀμίμητη λαϊκὴ θυμοσοφία, τὸ εἰρωνικὸ βενετσιάνικο πνεῦμα, βρίσκουν τίς ἀνάλογες θέσεις στὴ Ζακυθινὴ ἡθογραφία τοῦ Ξενόπουλου και δημιουργοῦν πάντοτε τὴν ἀτμόσφαιρα ἢ τὸ σκη-νικὸ περιβάλλον πὺ χρειάζεται στὸ ἔργον του. Ἐκεῖνο τὸ Ζαχαρο-πλαστεῖο τοῦ Ντίγου—τοῦ πραγματικοῦ Ντιόγου—ποῦκανε τὸ μαντολάτο, ἦταν ἀληθινὸ και περνᾷ στὴν ἱστορία ἀπὸ τὸν Ξενόπουλο με ὅλη τὴ γνωστὴ θυμοσοφία τοῦ ἰδιοκτήτη του.

Τὸν πείραζαν τὸ Ντιόγο, πὺς τ' αὐγὰ τὰ χώριζε στὰ δυὸ τους συστατικά, και τ' ἀσπράδι τὸκανε μαντολάτο και τούς κρόκους τούς πουλοῦσε σ' ἄλλους ζαχαροπλάστες πὺ τούς ἔκαναν ραβανιὰ και παντεσπάνια, παντόλες, ὅπως τίς λένε στὴ Ζάκυθο. Κι' ὅταν ὁ εὐθυμὸς ἀντικρυνὸς του σπετσέρης τοῦ πέταγε κανένα λόγο για τὸ περίφημο ἐκεῖνο αὐγοσμπόριό του, ὁ ἀγαθὸς Ντιόγος ἔτοιμος πάντα ἀπαντοῦσε με φιλοσοφία και εἰρωνεία:

Τὸ περίφημο «Κρύο Νερό» ὅπου και ὁ Κόκκινος Βράχος
Μελανογραφία Ἀ. Σάρτζεντ (1855)

—«Οἰκονομία Θεοῦ! Γιατὶ ἂν δὲν ἦταν ἡ παντόλα για τὰ κορ-
κούς, πὺς θὰ κάναμε μαντολάτο με τ' ἀσπράδια;»

Ἡ πραγματογνωσία τοῦ Ξενόπουλου εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ δυ-
νατὰ ἐφόδιά του για τὴν πιστὴ ἀναπαράσταση πὺ ἐπιδιώκει. Ἐπιπλά,
σκεῦη, φορέματα, κάθε ἀντικείμενο χρήσιμο στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων
τοῦ τόπου του και τῆς ἐποχῆς, πὺ τοῦ χρειάζεται, εἶναι ἀποθη-
κευμένα στὴ μνήμη του—μοναδικὸ προσόν για κάθε ἀληθινὸ ρεαλιστὴ
λογότέχνη, ἄξιο τοῦ τίτλου του. Καὶ τὰ μεταχειρίζεται με τόσην εὐ-
κολία και ἄνεση και τόση δύναμη περιγραφῆς, πὺ δὲν μπορεῖς νὰ βρῆς
τίποτε τὸ ψεύτικο σ' αὐτὰ ἢ τίποτε πὺ νὰ λείπη.

Στὸ μυθιστόρημά του «Τερέζα Βάρμα Δακόστα» θέλοντας νὰ
ἐτοιμάσῃ μιὰν ἀτμόσφαιρα παλιᾶς ἐποχῆς τῆς Ζάκυθος πὺ μυρίζει
μεσαιῶνα, περιγράφει ἓν' ἀρχοντικὸ βαρὺ, κλειστό, σκυθρωπὸ, με-
σαιωνικὸ και για νὰ ἐντείνῃ τὴν ὑποβολὴ περιγράφει και τὰ μαγαζιά
πὺ ἦταν ἀπὸ κάτω, με τὰ σκοτεινὰ χρώματα και τὴ μούχλα πὺ ἡ
λέξη «μεσαιῶνας» προκαλεῖ στὴ φαντασία μας.

Για ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ μαγαζιά μᾶς δίνει τὴν ἀκόλουθη ζωγραφία:

....Τὸ γυαλάδικο τοῦ Σκούτα... «Μεσαιωνικὸ» χωρὶς ὑπερβολὴ μαγαζί, ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ βρισκεται ἄλλοῦ παρὰ σ' ἓνα κατῶι, τοῦ Βαρμείνου. Τὰ γυαλικά του παμπάλαια, παράξενα, ἀσυνήθιστα, ἦταν ἀπὸ ἓνα διάφανο μίγμα τόσο ἀλλοιώτικα πρασινωπὸ ἢ κιτρινωπὸ, ποὺ δὲν ἤξερες ἂν ἔγιν' ἔτσι ἐξ ἀρχῆς ἢ ἂν ὁ καιρὸς τὸ εἶχε βάψει. Καὶ τί ἀφάνταστα σχήματα! Κάτι μποτιλίτσες ψηλὲς μὲ στενόμακρους λαίμους· κάτι βαζάνια μὲ μυτερά σκεπάσματα, ἀπὸ κεῖνα ποὺ βλέπεις μόνο στὰ Μουσεῖα· καὶ κάτι ἄλλα πλατύστομα, ξεσκέπαστα, ποὺ τὰ παιδιὰ τᾶκαναν καλαμάρια ἢ καντήλια γιὰ τὶς ἐκκλησοῦλες τους, ἐνῶ οἱ μαννάδες τους ἔρριχναν μ' αὐτὰ βεντούζες... Ἀφίνω τίς μπουκάλες, τὰ ποτήρια, τὰ ρακοπότηρα, τέτοια ποὺ δὲν τ'ἀπαντοῦσα πιά παρὰ σὲ κάτι παλιά, σκοτεινὰ σπίτια, μὲ γέρους καὶ γριές, σὰν τοῦ Βάρμα. Σκονισμένα ἢ ἀραχνιασμένα ὅλ' αὐτὰ, θαμπολογοῦσαν στὸ σύθαμπο τοῦ μαγαζιοῦ, ποὺ οἱ «παρεθύρες», του, σκεπασμένες μὲ θολὰ τζάμια καὶ πυκνὰ δείγματα τέτοιων γυαλικῶν, δὲν ἄφιναν νὰ περνᾷ φῶς ἀρκετό. Εἶχε ἀκόμη καὶ ἄντιο ὅλων τῶν χρωμάτων σὲ πελώρια βάζα, ρετσίνι σὲ μεγάλους σβώλους ἀπάνω στὸ παγκάρι, στύψη κι' ἄλλα τέτοια ποὺ οὔτε πῶς τᾶλεξαν οὔτε τί τᾶκαναν ἤξερα.

Ὁ Σκούτας ἦταν γέρος μικροκαμωμένος, ἀδύνατος, χλωμὸς καὶ μὲ κάτι τὸ ἐβραϊκὸ ἀπάνω του. Φοροῦσε πάντα μιὰ φουντάτη σκουφίτσα καφετιά καὶ γυαλιὰ γαλάζια μὲ μαύρους κοκκαλένιους γύρους. Κι' εἶχε μανία μὲ τὰ ζουζούδια σὰν παιδί. Στους τοίχους τοῦ μαγαζιοῦ του ἔβλεπες καρφωμένα πότε μιὰ μεγάλη παρδαλὴ πεταλούδα, πότ' ἓνα πελώριο χρυσοπράσινο σκαθάρι καὶ πότε μιὰ σταχτιά, φριχτὴ νυχτερίδα. Θὰ τὴν ἔπαιρνες γιὰ σύμβολο. Κι' ἂν σοῦλεγε κανένας πῶς ὁ γέρος ἐκεῖνος—ὁ ἀγαθώτατος φαντάζομαι—ἔκανε μάγια καὶ πουλοῦσε φίλτρα καὶ δηλητήρια, θὰ τὸ πίστευες...

Ἡ περιγραφή αὐτὴ τοῦ γυαλάδικου τοῦ Σκούτα εἶναι σὰν παλὴ ξυλογραφία τοῦ δέκατου ἔκτου αἰῶνα ἢ σὰν κανένα χαλκογράφημα μέσα σὲ παλὴ ἔκδοση βενετσιάνικου βιβλίου.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο περνοῦν ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ξενόπουλου τὰ καρναβάλια, τὰ καζῖνα, τὰ σπετσαρεῖα—ποὺ ἦταν κάτι σὰν σαλόνια φιλολογικά, σὰν ἐπιστημονικὲς ἀκαδημίες, σὰν ψυχαγωγικὰ ἀκόμη κέντρα τῶν ντοτόρων τῆς ἐποχῆς κι' ἀπ' ὅπου δὲν ἔλειπαν πάντα καὶ τὰ παρακατινὰ πρόσωπα ποὺ διναν τὸν εὐθυμο καὶ καιμικὸ τόνο τῆς συντροφιάς—καὶ οἱ πρόχειρες λέσχες ποὺ ἐτοιμάζονταν τίς ἀποκρηῆς γιὰ τὸ λαό, οἱ λεγόμενες καβαλκίνες, καὶ δὲ λείπει οὔτε ὁ Κουποσέτας—ὁ μπαρμπέρης καὶ χοροδιδάσκαλος—ποὺ «ἀνεβασμένος σὲ μιὰ καρέκλα καταμεσίς στὴ σάλα τοῦ χοροῦ, μὲ τὴν ἀσημένια του σφυρίχτρα, κουμαντάρειζε μιὰ τεράστια καντρίλλια ἀπὸ ἑκατὸ ζευγάρι...»

Ὁ Ξενόπουλος μὲ τὴ Ζακυθινὴ ἠθογραφία του μᾶς διαφύλαξε

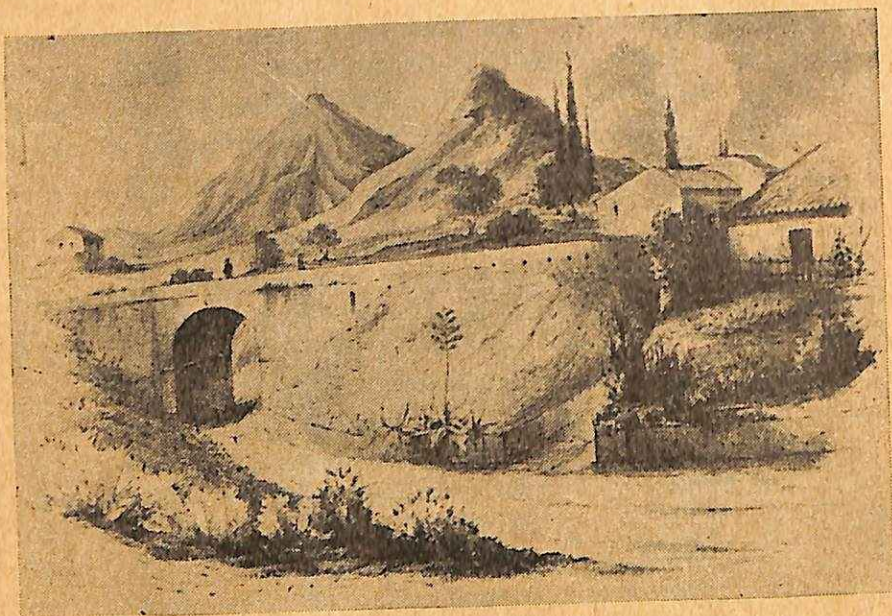
καὶ ἀρκετὸ γλωσσικὸ ὕλικὸ τῆς πατρίδας του. Ζακυθινὲς λέξεις, φράσεις, ἰδιωματισμοί, ποὺ εἴτε σήμερα ἔλειψαν εἴτε ἀκόμη διατηροῦνται, βρίσκονται σὲ ἀφθονία μέσα στὰ μυθιστορήματα καὶ τὰ διηγήματά του ποὺ ἔχουν Ζακυθινὴ ὑπόθεση. Ἀλλὰ ἡ ἀφήγησή του, ὅταν χρησιμοποιεῖ τὸ ὕλικὸ αὐτό, δὲν ἔχει τὴ μορφή τοῦ ἰδιωματικοῦ ὅφους ποὺ βρίσκουμε σ' ἄλλους νεοέλληνες ἠθογράφους. Ὁ Ξενόπουλος, ποὺ ἀπὸ τοὺς πρώτους μεταχειρίστηκε τὴν καθαρὴ ἀπλὴ γλῶσσα καὶ ποὺ τὴν ἐμόρφωσε στὸ σημερινό του τέλειο γλωσσικὸ ὄργανο, χρησιμοποίησε τὸ Ζακυθινὸ γλωσσικὸ ὕλικό, στοὺς διαλόγους καὶ στὴ διήγηση, τότε μόνον ὅταν τὸ χρειάζοταν γιὰ νὰ δώσῃ στὴν εἰκόνα ἢ στὴν περιγραφή τὴ ζωντανὴ μορφή της. Καὶ τὸ κάνει μὲ τόση τέχνη, ποὺ ὁ ἀναγνώστης ποὺ δὲν εἶναι Ζακυθινὸς ὄχι μόνον δὲν ξιππάζεται ἀπὸ τίς ἄγνωστες φράσεις ἢ λέξεις ποὺ συναντᾷ, ὄχι μόνον δὲν τοῦ προσβάλλεται τὸ γλωσσικὸ του αἶσθημα, ἀλλὰ καὶ τίς δέχεται μὲ μιὰ χαρούμενη ἱλαρότητα, σὰν γνώριμες, σὰν κάτι ποὺ ἤθελε καὶ περίμενε.

Γιὰ νὰ φανῇ πόσο ὁ Ξενόπουλος σ' αὐτὸ ἐπίτυχε παίρνω μιὰ σελίδα ἀπὸ τὸ ἀγαπημένο του διήγημα «Ἡ Ἀναθρεφτὴ». Τὸ διήγημα αὐτό—ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερά του—ποὺ τὸ θαύμαζε ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος Πάλλης, εἶναι ἀριστούργημα ψυχολογίας καὶ διαγραφῆς χαρακτήρων.

Ὁ Ἀντωνάκης ὁ Κιτραμῆς, καὶ ἡ γυναῖκα του ἡ σόρα Ἀντζόλα, ποὺ δὲν εἶχαν παιδιὰ δικὰ τους, ἔχουν πάρει στὸ σπίτι τους σὰ μισοαναθρεφτὴ, τὴ φιότσα—τὴ βαπτιστικιά—τοῦ Ἀντωνάκη, τὴν Ἀντζολίνα, θυγατέρα τῆς πρώτης ὑπηρέτριας ποὺ εἶχαν δεκατέσσερα χρόνια καὶ ποὺ ὁ ἴδιος τὴν προίκισε καὶ τὴν πάντρεψε μ' ἓναν ἄνθρωπο τοῦ λαοῦ δουλευτή.

Ὁ Ἀντωνάκης—ὅπως μᾶς τὸν περιγράφει ὁ Ξενόπουλος—εἶναι ἓνας ἔμπορος γέρος, μὲ παράδες, ἀλλὰ ποὺ φαίνεται τσιγκούνης ἐνῶ δὲν εἶναι, καὶ κάνει τὸν κακὸ, ἐνῶ εἶναι ὁ πιὸ ἀγαθὸς καὶ καλόκαρδος ἄνθρωπος. Τοῦ ἀρέσει πάντα νὰ εἶναι ἐναντίας γνώμης ἀπὸ τὴ γυναῖκα του καὶ σὲ κάθε πρότασή της γιὰ ὅποιοδήποτε ζήτημα, ποὺ ἐνδιαφέρει τὸ σπίτι τους καὶ μάλιστα ὅταν αὐτὸ μπορεῖ νὰ πειράξῃ τὰ οἰκονομικά τοῦ Ἀντωνάκη, αὐτὸς ἐναντιώνεται, θυμώνει, βγάνει ἀγριοφωνάρες, βρίζει τὴν Ἀντωνάκινα... καὶ στὸ τέλος, ἅμα τοῦ περάσει, μοναχὸς του βρίσκει σωστὴ τὴ γνώμη της καὶ χωρὶς νὰ τῆς πῇ τίποτε ἐκτελεῖ τὴν ἐπιθυμία της, ποὺ κατὰ βάθος πιά εἶναι περισσότερο ἐπιθυμία δική του.

Εἶναι θαυμάσιος ὁ τύπος αὐτὸς καὶ τόσο λεπτὰ ψυχογραφημένος ἀπὸ τὸν Ξενόπουλο, ποὺ ἀποτελεῖ ὠραῖο ὑποκείμενο ψυχολογικῆς μελέτης καὶ μοναδικὸ εὔρημα γιὰ τὸν πιὸ μεγάλο συγγραφέα.

Ἡ καμάρα τοῦ Ἀγ. Λαζάρου

Μελανογραφία Ἀ. Σάρτζεντ

μαντήλι; Για ποῖον δουλεύθηκε πέντε ὁλόκαιρα χρόνια! Κανείς δὲν ἔξερε οὔτε ἡ Ἱδία ἡ Κλάρα. Κι' ὅταν τὴν συμβούλευαν τοῦτο ἡ ἐκεῖνο, κοκκίνιζε κι' ἀπαντοῦσε: «Ἀφῆστε... θὰ ἰδοῦμε».

Ἀλλὰ κεῖνον ἴσα-ἴσα τὸ χρόνο, πῆγε στὴ Ζάκυθο, νὰ περάσῃ τὸ καλοκαῖρι της, ἡ «Κυρία ἐπὶ τῶν τιμῶν» τῆς ἀξέχαστης βασιλίσσας τῆς Ὀλγας, — ἡ Μεγάλη Κυρία, ὅπως τὴν ἔλεγαν, — ποὺ ἦταν Ζακυθινιά. Ἐπειδὴ στὰ σαλόνια ἄλλος λόγος δὲ γινόταν παρὰ γιὰ τὸ μαντήλι, γρήγορα ἔμαθε γι' αὐτό, ἐνδιαφέρθηκε καὶ γύρεψε νὰ τὸ ἰδῇ. Μία συγγένισά της, φιλενάδα τῆς Ναδαλίνας, τὴν πῆγε στὸ ἀρχοντικὸ καὶ τὸ εἶδε. Καὶ τόσο τῆς ἄρεσε, ὥστε παρακάλεσε ἐπιμονα τὴν Κλάρα νὰ τῆς τὸ δώσῃ νὰ τὸ πάρῃ, σὰν θὰ γύριζε στὴν Ἀθήνα, στὴ Βασίλισσα. Καὶ ἡ Κλάρα τῆς τὸ ὑποσχέθηκε. Ἀμέσως σπάρθηκε αὐτὸ στὸν τόπο κι' ἡ φήμη κι' ἡ αἴγλη τοῦ μαντηλιοῦ μεγάλωσαν. Ἦταν πιά τὸ Μαντήλι. Τὸ Βασιλικὸ Μαντήλι.

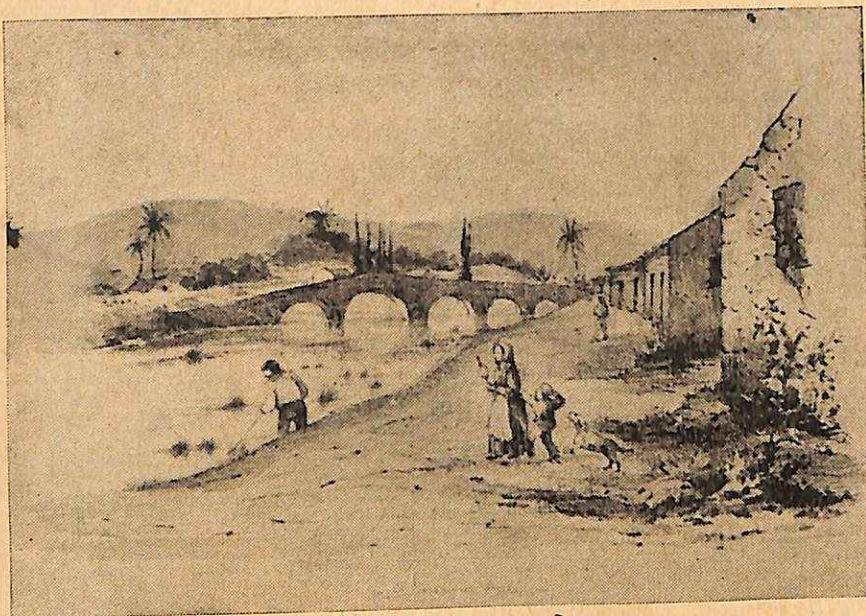
Μὰ θάφευγεν ἀπὸ τὸν τόπο τὸ καλλιτέχνημα κι' ἔπρεπε νὰ τὸ ἰδοῦν ὅσοι κι' ὅσες δὲν εὐτύχησαν ἀκόμα. Ἦταν κάτι γριὲς ἀρχόντισσες, ποὺ δὲν ἔβγαιναν ποτὲ ἀπ' τὰ παλάτια τους· ἦταν κάτι γέροι κόντηδες, καρφωμένοι στὶς πολυθρόνες ἀπὸ ρευματισμούς. Κι' ἡ Κλάρα γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ κι' ἐκεῖνες κι' αὐτοὺς, ἀποφάσισε νὰ βγάλῃ

τὸ Μαντήλι σὲ περιοδεῖα. Ἔτσι σὲ τρεῖς μέρες τὸ εἶδαν ὅσοι μπόρεσαν, ὅσοι πρόφτασαν στ' ἀρχοντικὰ πρῶτα καὶ δεύτερα. Καὶ ἓνα φθινοπωρινὸ δειλινὸ τὸ Ζακυθινὸ Μαντήλι ἔφευγε ἀπὸ τὴ Ζάκυθο γιὰ πάντα μὲ τὸ βαπόρι ποὺ εἶχε πάρει ἡ Μεγάλη Κυρία, γιὰ νὰ γυρίσῃ στὸ παλάτι τῆς Ἀθήνας.

Ἐφυγε, μὰ δὲν ξεχάστηκε. Ὅπως στὸν τόπον ἐκεῖνο δὲν ξεχνιέται κανένα καλὸ, περασμένο ἢ ξενιτεμένο. Χρόνια καὶ ζαμάνια οἱ Ζακυθिनοὶ μιλοῦσαν γιὰ τὸ Μαντήλι τῆς Κλάρας τοῦ Ναδαλῆ. Ἀπὸ τ' ἀρχοντικὰ σπίτια, πρῶτα καὶ δεύτερα, ἡ φήμη τοῦ εἶχε περάσει στὰ νοικοκυρόσπιτα, εἶχε κατεβῇ στὰ χαμόσπιτα, εἶχε ἀπλωθῇ στὰ μαγαζιά, στὰ ἐργαστήρια, στοὺς καφενέδες, στὶς ταβέρνες, παντοῦ. Τὸ Ζακυθινὸ Μαντήλι τὸ εἶχε πάρει ὁ λαός.

Ἐκεῖνοι ποὺ τὸ εἶδαν, οἱ ζηλευτοί, τὸ παράσταιναν ὅπως μποροῦσαν σ' ἐκείνους ποὺ δὲν τὸ εἶδαν καὶ ποὺ δὲ χόρταιναν ν' ἀκοῦνε γι' αὐτό. Κι' ὅπως συμβαίνει πάντα σὲ τέτοια, οἱ καλοφάνταστοι κι' οἱ ψευτάκηδες πρόσθεταν κάτι στὶς ζωγραφιές του. Ἔτσι, μὲ τὴν προσθήκη τοῦ καθενός, ἀνάλογη πρὸς τὴ φαντασία του καὶ τὴν κλίση, τὸ Ζακυθινὸ Μαντήλι τὰ εἶχε ὅλα: Οὐρανὸ, Γῆ καὶ... Ζάκυθο. Κανένας ἀπὸ τοὺς ἀπλοῦκοὺς δὲ ρωτοῦσε πῶς ἦταν δυνατὸ νὰ τὰ χωρῇ

Γραφικὸ προάστειο τῆς Ζακύνθου στὸ δρόμο τοῦ Γαϊτανιοῦ
Μελανογραφία Ἀ. Σάρτζεντ (1855)

Ἡ καμάρα τοῦ Ἀγ. Χαραλάμπους στὴ Ζάκυνθο
Μελανογραφία Ἀ. Σάρτζεντ

ὅλ' αὐτὰ ἓνα γυναικίειο, νυφιάτικο μαντηλάκι. Τὸ παίρναν γιὰ θᾶμα· κι' ἓνα θᾶμα τὰ χωροῦσε ὅλα.

Ἦταν μικρὸ παιδί—μᾶς λέει ὁ συγγραφέας—ὅταν τὸ μαντήλι τῆς Ναδαλοπούλας ἔφυγε ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο. Μεγάλωσε ὅμως κι' ἀκόμα μιλοῦσαν γι' αὐτό. Κι' ἄξαφνα μιὰ μέρα—δέκα χρόνια τοῦλάχιστο ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ τὸ πῆραν—στὴν αὐλὴ τῆς γειτονικῆς του ταβέρνας ἄκουσε καὶ τὸ ραψωδὸ ποὺ τὸ τραγουδοῦσε. Ἦταν ἓνας νεροκουβαλητῆς, ποὺ ἤξερε νὰ κάνῃ στίχους δικούς του καὶ νὰ τοὺς λέῃ μὲ τραγουδιστὸ τρόπο. Καὶ ὁ Ξενόπουλος, στὸ σημεῖο αὐτό—φανατικὸς στὴν πίστη τῆς λαογραφικῆς ἠθογραφίας του,—ἀνοίγει μιὰ παρένθεση γιὰ νὰ μᾶς δώσῃ τὸν τρόπον αὐτὸ τῆς μελωδικῆς ἀπαγγελίας καὶ τὸ πετυχαίνει μὲ τὴ γνωστὴ δεξιότητά του, κάνοντας νὰ καταλάβουμε τὴ μελωδίαν ποὺ φυσικὰ δὲν μποροῦσε νὰ τὴν γράψῃ. Γιὰ νὰ τὸ κατορθώσῃ λοιπόν, τὸν περίφημο βυζαντινὸ πολιτικὸ στίχο, τὸ σημερινὸ δεκαπεντασύλλαβο, τοῦ λαϊκοῦ αὐτοῦ τραγουδιοῦ, τὸν χωρίζει στίς συλλαβὰς ποὺ ἐτόνιζε περισσότερο ὁ Ζακυνθινὸς ραψωδός. Καὶ μᾶς δίνει ἔτσι τὸ ρυθμὸ τῆς ἀπαγγελίας, ἴδιον ὅπως τὸν ἀκούγαμε καὶ τὸν ἀκούμε καὶ σήμερα στὴ Ζάκυνθο ἀπὸ τίς μασκαρεμένες συντροφίαις στίς ἀποκρηάτικες ὑπαίθριες λαϊκὲς παραστάσεις τοῦ Ἑρωτόκριτου, τῆς Ἑρωφίλης τῆς Χρυσανγῆς καὶ ἄλλων.

Ἄλλες φορές εἶχε ἀκούσει τὸν ἴδιο νὰ λέῃ τὸ τραγοῦδι τοῦ Ἀναπολεοῦ (τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντα ποὺ τὸν σύγχυζε ὅμως καὶ μὲ τὸν Ναπολέοντα τὸν Γ'), τοῦ Καποδίστρια, τοῦ Ὁθωνα, τοῦ Γιάννου τοῦ Ἀντρειωμένου καὶ τοῦ Λομπάρδου.

Μὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη στὴν ταβέρνα τοῦ ζήτησαν νὰ πῇ τὸ καινούργιο, τὸ Μαντήλι. Κι' ὁ νεροκουβαλητῆς ἄρχισε.

Ἄλλὰ νὰ το ὁλάκαιρο τὸ τραγοῦδι αὐτό, τὸ κορύφωμα τῆς λαϊκῆς δόξας τοῦ Μαντηλιοῦ, ὅπως τὸ περίσωσε ὁ Ξενόπουλος:

Ἀρχοντοπούλα πάνσοφη, κεντήστρα ξακουσμένη,
Τῶν γονικῶν τῆς κάφημα, τοῦ Τζάντε μας καμάρι,
Παίρνει πανάκι καὶ κλωνά, βελόνι καὶ ψαλλίδι,
Καὶ κλειέται στὸ παλάτσο τῆς, νὰ φτιάσῃ ἓνα μαντήλι,
Νιστορισμένο, πλουμιστό, ποὺ ἄλλο νὰ μὴν ὑπάρχῃ,
Γιὰ νὰν τὸ κάμῃ χάρισμα τῆς Ρήγισσας τῆς Ὀργας,
Ποῦ ἀφ' τῆ Ρουσσία κατέβηκε στὸ θρόνο τῆς Ἀνθῆνας
Καὶ κάθετα καμαρωτὴ στοῦ Γιώργιου τῆ μπάντα.

Καὶ στὸ μαντήλι τῆς κεντᾶ χίλιω λογιῶν ξομπλίδια,
Χίλιω λογιῶν στορίσματα, τὸν οὐρανὸ μὲ τᾶστρα,
Τὸν ἥλιο, τὸν αὐγερινό, τὴν πούλια, τὸ φεγγάρι.
Καὶ κάτουθες κεντάει τὴ Γῆς μούλες τῇ πολιτεῖς
Τῇ Φράντσα, τὴν Ἀούστρια, Ρουσσία κι' Ἰγγλιτέρα,
Τῇ Μπαρμπαριά, τὸ Τούνεζι, ποὺ εἶναι οἱ Ἀραπάδες,
Καὶ τῆς Ἀνθῆνας τὸ βουνὸ καὶ τὸ νησι τῇ Κρήτης,
Καὶ τῇ Κωνσταντινούπολῃ μὲ τὴν Ἁγία Σοφία.
Κεντάει καὶ τὴν Παρέδεισο, τὴν Κόλαση κεντάει,
Τούτῃ μὲ τοὺς πρωτόπλαστοὺς, ἐκείνῃ μὲ τὸν Κᾶν,
Καὶ τὸ Χριστὸ τὸν Ἀναστὰ ποὺ πάει νὰ τὸν γλυτώσῃ.

Μὰ μέσ' τῇ μέσῃ τῇ κεντᾶ τὸ ξακουσμένο Τζάντε:
Χώρα, χωρία καὶ βουνά, μὲ θάλασσα ἓνα—γύρο,
Κάστρο, Ἀκρωτήρι καὶ Σχοπὸ, καὶ τὴν Πλατεῖα—Ρούγα,
Καὶ τῇ μεγάλῃς Ἐκκλησίαις μὲ τὰ καμπαναρεῖα,
Τῇ λιτανείᾳ τοῦ Ἀγίου μας καὶ τοῦ Νιπιταφίου,
Ἀκόμα καὶ τῇ Γκλόρια τοῦ Μεγαλοσαββάτου.
Κεντάει καὶ τὴν ἐπίδειξιν τοῦ Κωσταντῆ Λομπάρδου,
Ὅπου ἄφησε μεμόρια στὸ μέσα κι' ὅξω κόσμῳ!
Κι' ἐκεῖνα ποὺ γινήκανε τότες μὲ τὸ Γαρζώνη
(Πρῶτο Δεσπότη ποὺ ἔβλεπε τὸ Τζάντε ἀπὸ τὸ Τζάντε).
Τὸ κιᾶσο ποὺ τοῦ κάμανε στὸ προαπάντισμά του:
Παντιέρες, ζαχαρόκουκα, φιδὲς καὶ περιστέρια.

Κι' ἂν κεντημένα τοῦτα-δῶ, σὰν ζωντανὰ ἐφαινόταν,
Τὰ φιδὲς μοσκοβόλαγαν, μίλαγαν οἱ ἀνθρώποι,
Ἀχοῦσαν τὰ καμπαναρεῖα καὶ τὰ πουλιὰ πετάγαν,

Τόσο πού ή "Οργα ή Ρήγισσα τόμου εἶδε τὸ μαντήλι,
 Ἔκαμε δεκοχτὼ σταυροὺς κι' ἐκράξε σαστισμένη:
 — Δὲν εἶναι χειροτέχνημα, Θεέ μου, τοῦτό εἶναι θάμα!
 Χίλια καλὰ στὴ ζήση τση καὶ στὰ χρυσόχερά τση,
 Τσ' ἀρχοντοπούλας τση καλῆς πού τώφτιασε γιὰ μένα!

Ὁ Ξενόπουλος τὸ ποίημα αὐτὸ τὸ χαρακτηρίζει μικρογραφία τῆς περιγραφῆς τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἀχιλλέα ἀπὸ τὸ Σ τῆς Ἰλιάδας. Δὲ γυρίζω τόσο μακριά· εἶμαι ὅμως βέβαιος πὼς ἂν τὸ γνώριζε ὁ εἰδυλ-
 λιακὸς τραγουδιστὴς τοῦ Χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης, ὁ Κρυστάλλης, ὅταν ἔγραφε τὸ περίφημό του «Κέντημα Μαντηλιοῦ», θὰ φοβόταν πολὺ τὴ σύγκριση.

Οἱ σελίδες τοῦ Ζακυθινοῦ Μαντηλιοῦ μόνον ἀπὸ τὸν Ξενό-
 πουλομποροῦσαν νὰ γραφοῦν. Ἕνα κέντημα πού γίνεται θρύλος, μιὰ περιγραφή σπαρταριστὴ ἐνὸς χειροτεχνήματος, τὸ ἐνδιαφέρο μιάς ποιητικῆς κοινωνίας, πού ἐκδηλώνεται ἔτσι ζωηρὰ γιὰ τοῦτο, ἡ φαν-
 τασία τῆς λαϊκῆς μούσας, τὸ ποίημα, οἱ μουσικώτατοι καὶ ἄψογοι δεκαπεντασύλλαβοι τοῦ ραψωδοῦ-νεροκουβαλητῆ, ὅλ' αὐτὰ ἀποτε-
 λοῦν μιὰ πλήρη λαογραφικὴ μελέτη δοσμένη μὲ τὴν τέχνη καὶ τὴ γοητεία ἐνὸς ἀσύγκριτου λογοτεχνήματος.

Τῆς ἴδιας κατηγορίας εἶναι καὶ ἡ «Ἑθνικὴ λατρεία» πού βρίσκεται στὴ συλλογὴ του «Στάχυα καὶ παπαροῦνες», ὅπου ὁ συγγραφέας διασώζει τὴν ὑπέροχη θρησκευτικὴ τελετὴ πού γινό-
 ταν τὴν ἐποχὴ τοῦ ἐπισκόπου Κατραμῆ, στὸ ναὸ τῆς Φανερωμένης, τὸ ἀληθινὸ αὐτὸ μουσεῖο τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης.

Ἡ εἰκόνα πού μᾶς δίνει πρῶτα-πρῶτα, μὲ τὴν εἴσοδο τοῦ λε-
 πτοῦ καὶ αἰσθητικοῦ αὐτοῦ λογίου ἱεράρχη, ἡ περιγραφή μὲ τίς μοναδικές σκηνές ὅταν ντύνεται τ' ἀρχιερατικά του ἄμφια γιὰ νὰ ἐτοιμαστῇ νὰ ἱεουργήσῃ, μὲ τίς μελωδικές προσφωνήσεις τῶν διά-
 κων, τίς ἐκφωνήσεις τῶν ἱερέων καὶ τ' ἀντίφωνα τῶν δύο χορῶν ἀπὸ τοὺς καλύτερους καὶ μουσικώτερους Ζακυθινούς ψαλτάδες, οἱ λεπτο-
 τοὺς καλύτερους καὶ μουσικώτερους Ζακυθινούς ψαλτάδες, οἱ λεπτο-
 τέρους τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τυπικοῦ, ὅλ' αὐτά, ἂν προκαλοῦνε μὲ τὴν μέριμνα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τυπικοῦ, ὅλ' αὐτά, ἂν προκαλοῦνε μὲ τὴν ὑποβλητικὴ περιγραφή τους—πού νομίζεις πὼς μοσκοβολάει θυμίαμα καὶ μυρτιά πανηγυριοῦ—τὸ «ἱερὸν ῥίγος» πού διαπερνᾷ τὴν ψυχὴ, προκαλοῦνε ἐπίσης καὶ τὸ θαυμασμὸ γιὰ τὴν τέλεια γνώση τῆς κάθε λεπτομέρειας καὶ τὴν περιγραφικὴ δύναμη πού δείχνει ὁ Ξενόπουλος σὲ κάθε ἡθογραφικὸ λογοτέχνημά του. Ἡ τελετὴ αὐτὴ τῆς Παναγίας τὸ Δεκαπενταύγουστο, πού ὁ Κατραμῆς τὴ γιόρταζε στὴ Φανερωμένη τόσο πομπικὰ καὶ μεγαλόπρεπα καὶ πού ἔπειτ' ἀπ' αὐτὸν ἔσβυσε κι' ἔμεινε μονάχα σὰν ὁπτασία καὶ μακρινὸ θεῖον ἄκουσμα στὴ μνήμη τῶν παλιῶν Ζακυθινῶν, θὰ χανόταν χωρὶς τὸν ἀπαράμιλλο χρονο-
 γράφο καὶ ζωγράφου τῆς.

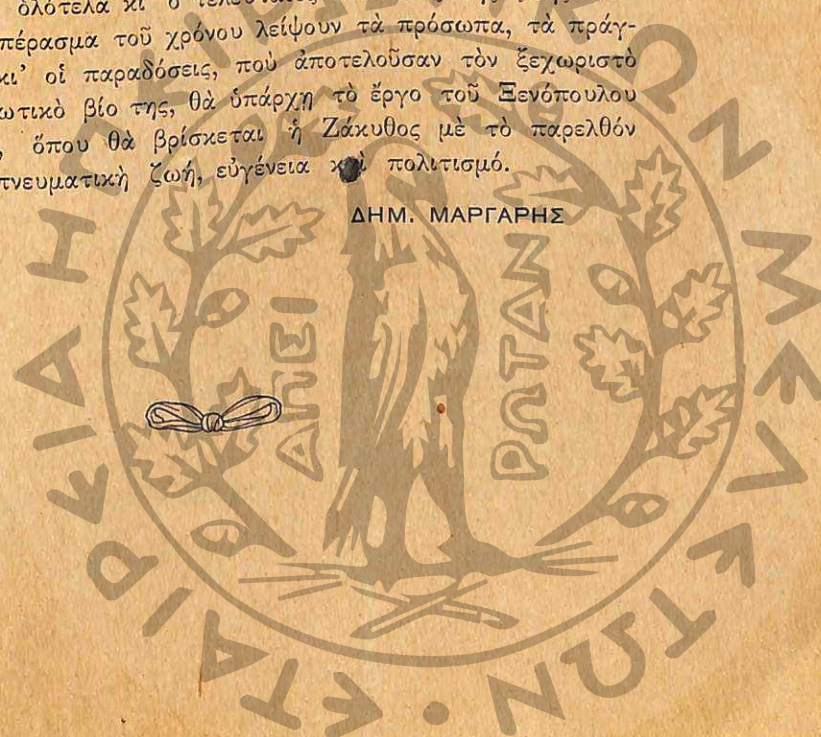
Ὁ Ξενόπουλος ὡς ρεαλιστὴς, περιγράφοντας τὴν πραγματικό-
 τητα τὴν ἐρμηνεύει καὶ ἀντιγράφοντάς τη τὴν ἐξωραΐζει. Δὲν προση-
 λώνεται στὸ αὐστηρὸ δόγμα τοῦ ρεαλισμοῦ, πού παίρνοντας τὴν ἐπι-
 στημονικὴ μορφή ὀρίζει, ὅτι τὸ καλλιτέχνημα πρέπει νὰ βγαίνει ἀπὸ παρατηρήσεις τόσον ἀκριβεῖς σὰν τίς πειραματικὲς ἐργασίες πού γί-
 νονται στὰ ἐργαστήρια τῶν βιολόγων. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα κάτω ἀπὸ τὸν καλλιτέχνη αἰσθανόμαστε τὸν παρατηρητὴ, πού μὲ τὴν ἀπ' εὐ-
 θείας παρατήρηση τῆς πραγματικότητος πιτυχαίνει τὴν ἀποδειγ-
 μένη ἀκρίβεια στὴν περιγραφή.

Ὁ Γκαῖτε στὶς «Συνομιλίες του μὲ τὸν Ἐκκερμαν» λέγει ὅτι «τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὠραῖο, ἂν δὲν εἶναι ἀληθινόν». Κι' ὁ Ξενό-
 πουλος, μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ προνομιούχου συγγραφέα, ἀνάπτυξε τὴ Ζακυθινὴν τοῦ ἡθογραφία σ' ὅλη τὴν ὁμορφίαν τῆς γιὰτὶ δὲν ἔφυγε ἀπὸ τὴν ἀλήθεια.

Στὴν ἐπιτυχία του αὐτὴ ὅχι μικρὸ μέρος ἔχει ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα του, —ὅπως εἴπαμε πρὶν— πού φεύγοντας νεώτατος ἀπὸ ἐκεῖ τὴν ἐκλείσε μὲς στὴν ψυχὴ του. Ὁ στίχος τοῦ μεγάλου συμπολίτου του Κάλβου: «Ὁραία καὶ μόνη ἡ Ζάκυνθος μὲ κυριεύει» πού τὴν ἔβαλε ὡς μὲ τὸ στὸ Ζακυθινώτερό του μυθιστόρημα, τὴ «Μαρ-
 γαρίτα Στέφαν», βρῆκε στὸ ἔργο του τὴν πιὸ μεγάλη δικαιολογία.

Ὁ Ξενόπουλος μὲ τὸ μυθιστόρημά του, τὸ διήγημά του, τὸ θέ-
 ατρό του, ξέχωρα ἀπὸ κάθε ἄλλο, ἔκαμε τὴν πατρίδα του γνωστὴ κι' ἔκαμε νὰ τὴν ἀγαπήσουν κι' ὅσοι δὲν τὴ γνώριζαν. Ὅταν ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο χαθῇ ὁλότελα κι' ὁ τελευταῖος ἀντίλαλος τῆς ζωῆς ἐκεῖ-
 νης, ὅταν μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου λείψουν τὰ πρόσωπα, τὰ πράγ-
 ματα, τὰ ἔθιμα κι' οἱ παραδόσεις, πού ἀποτελοῦσαν τὸν ξεχωριστὸ κοινωνικὸ καὶ ἰδιωτικὸ βίον τῆς, θὰ ὑπάρχῃ τὸ ἔργο τοῦ Ξενόπουλου σὰν Χρονικό, ὅπου θὰ βρίσκεται ἡ Ζάκυνθος μὲ τὸ παρελθόν τῆς, τὸ γεμᾶτο πνευματικὴ ζωὴ, εὐγένεια καὶ πολιτισμὸ.

ΔΗΜ. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

Ο ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ

Μία από τὰς δόξας τῆς νεοαγγλικῆς φιλολογίας, τῆς ἀγνώστου σχεδὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι τὸ μυθιστόρημα. Τὰ ὀνόματα τοῦ Φῆλντιγκ, τῆς Jane Austen, τῶν ἀδελφῶν Καρλόττας καὶ Αἰμιλίας Brontë, τοῦ Ὀλιβερ Goldsmith, τοῦ Θακεραῦ, τοῦ Δίκενς, τοῦ ἀθανάτου, καὶ μεταξὺ τῶν συγχρόνων τοῦ Thomas Hardy, τοῦ Conrad, τοῦ Galsworthy, τοῦ Arnold Bennett, τοῦ Priestley λάμπουν ἥλιοι φωτεινοὶ μέσα εἰς πυκνὸν γαλαξίαν μικροτέρων ἀστέρων.

Διὰ μέσου τῶν σελίδων τῶν συγγραφέων αὐτῶν ἀνελίσσεται ζωντανὴ ἡ ψυχολογικὴ καὶ κοινωνικὴ ἱστορία ὅλων τῶν τάξεων τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὸν ἀριστοκράτην, τοῦ ὁποῦ τοῦ γενεαλογικὸν δένδρον (χωρὶς τὰ τριακοσιετῆ χάσματα, τὰ διακρίνοντα μερικὰ Ἑλληνικὰ γενεαλογικὰ δένδρα) σηκώνει τοὺς κλάδους του ἕως τοὺς Πλανταγενέτας ἢ τὸν Σκῶτον μεγιστᾶνα, μέχρι τοῦ χωρικοῦ, τοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ κοινοῦ διαβάτου τοῦ δρόμου, τὰ ἔθιμά των, ἡ νοοτροπία των, τὸ μέθυ, ὁ σνομπισμός, τὸ γλωσσικὸν των ἰδίωμα, στιλπνὴ φρασεολογία ἢ λαϊκὸς διαλεκτισμὸς (τὸ παροιμιῶδες cockney) ὅλα αὐτὰ ἀντικατοπτρίζονται πιστῶς εἰς τὸ Ἀγγλικὸν μυθιστόρημα, «ἀνθρώπινον document» (δὲν ἔχω πῶς νὰ μεταφράσω τὴν λέξιν) χωρὶς τὸ ὅποῖον δὲν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ γνωρίσῃ μὲ ἀκρίβειαν τί θὰ εἴπῃ Ἀγγλικὸν ἔθνος καὶ τί σημαίνει Ἀγγλία.

Ἐφθάσαμεν εἰς τὴν τελειότητα αὐτὴν τῆς ἐκφράσεως, τῆς ἐρμηνείας, τῆς διεισδύσεως εἰς τὰς πτυχὰς τῆς ψυχῆς τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας—καὶ ὅταν λέγω «κοινωνίαν» ἐννοῶ ὅλας τὰς τάξεις τῆς—διὰ τοῦ «μυθιστορήματος»—ὅπως ὀνομάσθη μὲ λέξιν ποῦ μόνον ὡς ὄνομα συμβατικὸν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται; Φοβοῦμαι ὅχι, μολονότι ἡθογραφαί, ὅπως τοῦ Παπαδιαμάντη, τοῦ Καρυαβίτσα, τοῦ Βιζυνοῦ, —τοῦ Δροσίνη, τοῦ Κονδυλάκη, τοῦ Τραυλαντῶνη, τοῦ Ἐφταλιώτη, τοῦ Θεοτόκη, μερικῶν ἄλλων ἀκόμη, μᾶς πλησιάζουν εἰς τὸ ἰδανικὸν τῆς τέχνης καὶ δίδουν τὴν κατεύθυνσιν, ποῦ πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ λόγου, ἂν πρόκειται νὰ εἶνε ἐθνικόν, νὰ μὴ ἀποτελῇ ὠχρὰν ἀνταυγὴν ξενικῶν ἀναμνήσεων καὶ νὰ ζήσῃ.

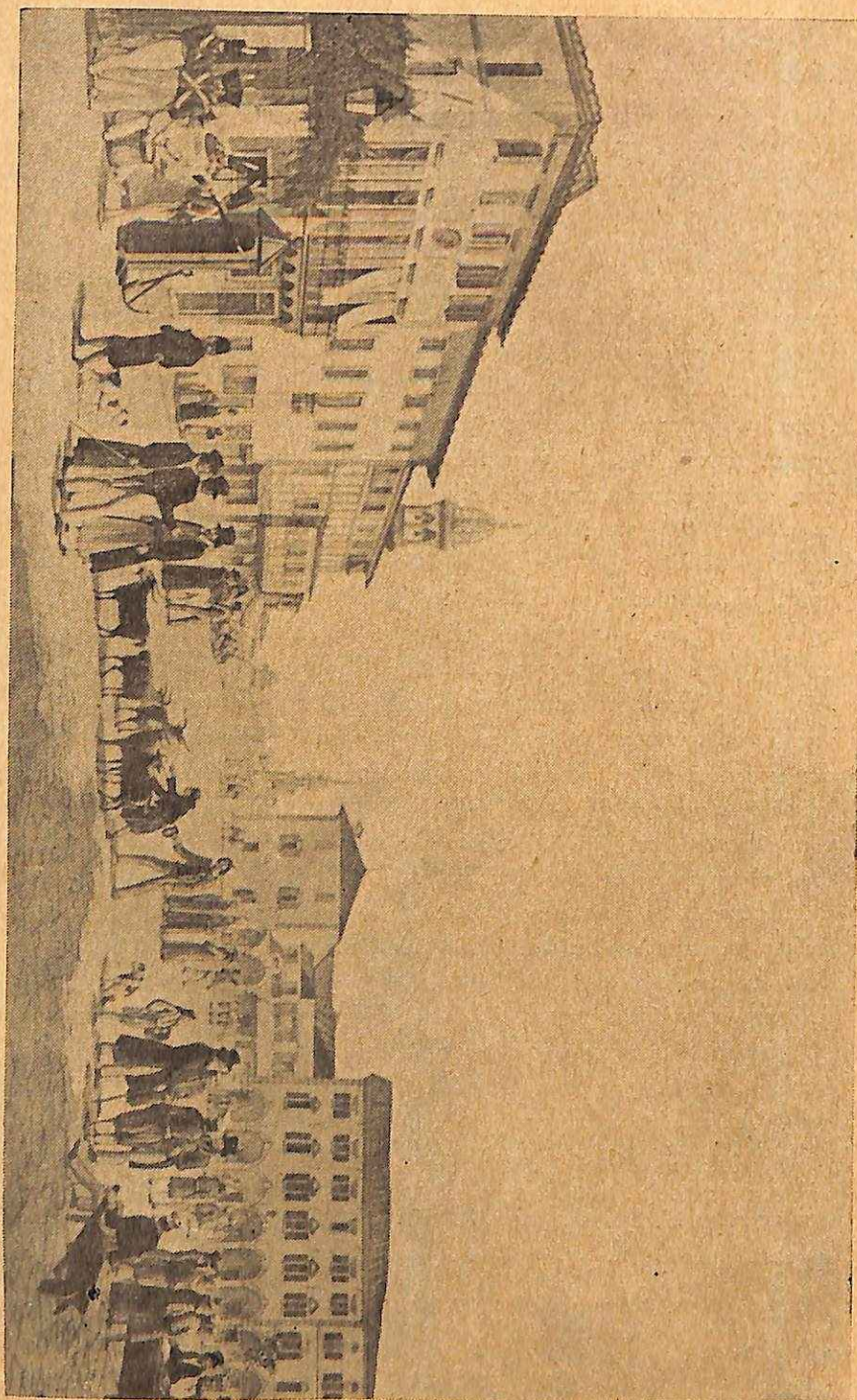
Δὲν ἠθέλησα νὰ παραλείψω ἀπὸ τὸν παραπάνω ἀτελῆ ἴσως κατάλογον τὸ ὄνομα τοῦ Γρηγόρη Ξενοπούλου. Ἀπ' ἐναντίας ἔχει

μίαν ἀπὸ τὰς πρώτας θέσεις μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τοῦ καταλόγου. Ἀλλ' ἐορτάζει τὴν πεντηκονταετηρίδα του φεῦ! καὶ ἡ Ἰόνιος Ἀνθολογία μοῦ ζητεῖ ὀλίγας γραμμὰς διὰ τὸν μυθιστοριογράφον καὶ τὸν δραματικὸν συγγραφέα. Πρέπει, ἐπομένως, νὰ λάβῃ ξεχωριστὴν θέσιν εἰς τὸ σημείωμα αὐτό, διὰ τοῦ ὁποῦ στέλλω ἀπὸ μακριὰ τὸν εἰλικρινῆ χαιρετισμὸν παλαιοῦ φίλου καὶ παλαιότερου ἀναγνώστου—ποῦ ἔθαλψε τὰ φύτρα τοῦ νεαροῦ ταλάντου του εἰς τὰς σελίδας τῶν ἐφημερίδων, ποῦ διηύθυνεν, ἀλλὰ καὶ ἐνετράφησεν εἰς τὰς περιγραφὰς τῶν βιβλίων του καὶ τὴν ἀναγλυφὴν τῶν χαρακτήρων του ἐπάνω εἰς τὴν σκηνήν. Δὲν γνωρίζω ἂν ἡ φωτογραφικὴ συσκευή του συνέλαβεν ἀκριβῶς ὅ,τι εἶδεν, ἀντελήφθη καὶ παρετήρησεν. Ἀλλ' ἡ Ζάκυνθος του, τὸ μυρωμένον fior di Levante, μὲ τὰ ἀπαλόχρωμα τοπεῖα τῆς, τὰ γιασεμιά καὶ τὰ φούλια τῆς, τὸν ἰδιότυπον λαόν τῆς, τοὺς χαρακτηριστικοὺς τύπους τῆς, τὰ ἔθιμα, τὴν ψυχολογίαν των, αὐτὰ ὅλα τὰ ἔφερε μέχρι τῶν ἀναγνοστῶν τῶν βιβλίων του καὶ τῶν θεατῶν τῶν δραματικῶν ἔργων του, μὲ ἀκρίβειαν, μὲ θέλητρον, μὲ ποικιλίαν, μὲ ζώην. Ἄν δὲν τοῦ στηθῇ ἀνδριάς εἰς τὸ μικρὸν Πάνθεον τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἀλλ' ἡ προτομή του κρὸν Πάνθεον τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἀλλ' ἡ προτομή του θὰ ἔχῃ ἐκεῖ θέσιν τιμητικὴν. Αὐτὸς ὁ δρόμος ποῦ ἔδειξεν εἶνε ὁ ὁδηγὸς πρὸς τὴν ἀπεικόνισιν ἑνὸς λαοῦ, τὴν διείσδυσιν εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἀπεικονίσιον ἑνὸς λαοῦ, τὴν διείσδυσιν εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἀπεικονίσιον ἑνὸς λαοῦ, ποῦ φεύγει τόγικὴν τοῦ ἱστορίου, τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ φεύγει τόσον γρήγορα ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ ποῦ τὸ στιγμιότυπον του συγκρατεῖ ὁ μόνον ἡ τέχνη, ἡ ἀξία τοῦ ὀνόματος. Ὅ,τι ἔκαμεν ὁ Γρηγόριος Ξενοπούλος διὰ τὸ νησί του καὶ τοὺς Ζακυνθινούς του, ἅς τὸ κάμουν ὅλοι οἱ συγγραφεῖς μας δι' ὅ,τι εἶδαν ἐνωρὶς μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς καὶ ἀπετυπώθη ζωντανὸν εἰς τὴν πλάκα τοῦ ἐγκεφάλου των, προτοῦ ἀκόμη παραμορφωθῇ ἀπὸ ξένας ἀντανάκλασεις καὶ προτοῦ ἡ μνήμη των κυριαρχήσῃ τῶν ἐντυπώσεων των. Ἀλλὰ εἶδη τοῦ λόγου ἔχουν ἀνάγκην σπουδῆς, γνώσεως, πείρας. Τὸ μυθιστόρημα—καὶ μέχρι τινὸς τὸ θέατρον—εἶνε ἄνθη ἐμπνεύσεως καὶ παρατηρήσεως, τὰ δῶρα τῶν ὁποίων χαρίζει ἡ φύσις. Ἡ «τεχνικὴ» ἐκθλίβει ὀξύτερον τὸ μῦθον τῶν. Ἀλλὰ μόνη αὐτὴ, χωρὶς τὰ δῶρα, ποῦ χαρίζει ἡ φύσις, παράγει ἄνθη τεχνητά, χωρὶς ἄρωμα κανέν, ψυχρὰς ἀπομιμήσεις, μόνον γεννήματα νεκροφανῆ καὶ νεκρόζωα.

Ὁ Γρηγόριος Ξενοπούλος μᾶς ἔδωκε μερικὰ ἀπὸ τὰ φυσικώτερα ἄνθη τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Λονδῖνον, 3 Δεκεμβρίου 1937

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΣ

Ἡ Ζάκυνθος τὸ 1810. (Κατὰ τὸν "Ἀγγλον ζωγράφον Cartwright).

Ο ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Η ΖΑΚΥΝΘΟΣ *

Ἄν ὑποθέσουμε πὺς ἓνας φοβερὸς σεισμὸς, δυνατότερος ἀπὸ ὅσους ἔγιναν ὡς τὰ σήμερα, καταστρέψει καὶ βυθίσει στὴ θάλασσα τὸ χαριτωμένο νησί τοῦ Ἰονίου, οἱ Ζακυνθinoὶ δὲν φοβοῦνται νὰ χαθοῦνε καθὼς οἱ κάτοικοι τῆς Ἀτλαντίδας, γιατί θὰ ζήσουν ἀποδομένοι πιστὰ στὸ ἔργο τοῦ Ξενοπούλου.

Ὁ Ξενοπούλος γεννημένος στὴν Πόλη, ἀπὸ φαναριώτισσα μητέρα καὶ πατέρα καταγωγῆς μοραΐτικης, ἀνατράφηκε ἀπὸ τὰ βρεφικά ὡς τὰ νεανικά χρόνια του, στὴ Ζάκυνθο κ' ἐδέχτηκε τὴν πλούσιαν ἐπίδραση τοῦ πολιτισμένου κ' ὁμορφου νησιοῦ. Ἡ ψυχὴ του εἶναι ἁρμονικά συντονισμένη μετὰ τὴν ψυχὴ τοῦ Ζακυνθinoῦ λαοῦ. Ἄν ἦταν ξενόφερτος ὁ σπόρος, ὅμως σὲ Ζακυνθινὸ χῶμα βλάστησε τὸ πυκνόκλαδο πνευματικὸ δέντρο.

Ἄν ἡ φήμη τοῦ Ξενοπούλου εἶναι πανελλήνια, ἡ τέχνη του ὅμως εἶναι τέχνη Ζακυνθινή, στολισμένη μετὰ ὅλους τοὺς θησαυροὺς τοῦ τόπου· καὶ γιὰ τοῦτο ἡ δόξα τοῦ Ξενοπούλου εἶναι κάπως καὶ δόξα ὅλων τῶν Ζακυνθινῶν ἀφοῦ τὰ ἔργα του εἶναι ἡ ἀποθέωση τοῦ ζηλεμένου νησιοῦ.

Ὁ συγγραφέας ἀφ' οὗτος ἐγνώρισε τοὺς συμπολίτες του, τοὺς ἀγάπησεν ὅσο κανένας ἄλλος καὶ τοὺς ἐξωγράφησε μετὰ ἀναδημιουργικὴ δύναμη στὶς ζωντανὲς σελίδες τῶν ἡθογραφικῶν διηγημάτων του. Κανὼς ἀπὸ μερικὰ κόκκαλα κατόρθωνε ὁ Cuvier νὰ ἀναδημιουργήσῃ τοὺς σκελετοὺς προϊστορικῶν μεγαθηρίων, μετὰ τὴν ἴδια συνθετικὴ τέχνη ὁ Ξενοπούλος ζωντανέβει μιὰ κοινωνία, μιὰν ἐποχὴ. Ὁ μυθιστοριογράφος εἶναι ἱστορικὸς τῶν ἡθῶν, καὶ ὅ,τι εἶναι ὁ Παναγιώτης Χιώτης γιὰ τὰ πολιτικὰ γεγονότα τῆς Ζακύνθου, εἶναι ὁ Ξενοπούλος γιὰ τὰ ψυχολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν Ζακυνθινῶν, εἶναι ἓνας ἱστοριογράφος ψυχῶν.

Ἱστορία δὲν εἶναι μόνο τὰ γεγονότα καὶ οἱ χρονολογίες, ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχολογία τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἐδημιούργησαν τὰ γεγονότα ἢ ἐπαρασύρθηκαν ἀπ' αὐτά, καὶ ἀκόμα τὸ ἠθικὸ περιβάλλον μιᾶς κοινωνίας. Τὸ περιβάλλον δίνει τὸ πρῶτο χρωματισμὸ στὴ σκέψη, ἀλλὰ

* Ὁμιλία ποὺ ἔγινε στὸν φιλολογικὸ σύλλογο «Ἀσκραῖος».

ή προσωπική δύναμη τοῦ συγγραφέα δείχεται ἀπὸ τὸν τρόπο πού χειρίζεται τὸ θέμα του, ἀπὸ τὴν ψυχική του ἀντίδραση, ἀπὸ τὴν συμμαχία πού κάνουν οἱ αἰσθηματικές μετὰ τις πνευματικές ιδιότητες.

Ὅποιος συγγραφέας δὲν ἔχει τὴν μεγαλοφυΐα πού ξεπερνάει τὰ ἐθνικά φιλολογικά σύνορα ἢ δὲν ἔτυχε νὰ σχηματισθεῖ καὶ νὰ ζήσει μετὰ τρόπο διαφορετικὸ ἀπὸ τις συνήθειες τῆς φυλῆς του, πρέπει, ἂν θέλει νὰ δημιουργήσει κάτι καλὸ, νὰ μένει πιστὸς στὸ περιβάλλον καὶ στὰ τοπικά ἥθη, δηλαδή στὸ Ἑγὼ του. Εἶναι ὁ κανόνας καὶ ἡ ἐγγύηση πὼς δὲν θ' ἀποτύχει. Ἀπὸ ἔκαμαν ὁ Βιζυηνός, ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Καρκαβίτσας, ὁ Πολυλάς, ὁ Θεοτόκης, ὁ Κονδυλάκης, ὁ Παπαντωνίου, ὁ Βλαχογιάννης. Ἀπὸ ἔκαμε καὶ ὁ Ξενόπουλος, ὁ ὁποῖος ἐγνώρισε, στὸ τελεφταῖο του στάδιο, τὸν ζακυνθινὸ πολιτισμὸ πού σήμερα δὲν ὑπάρχει πιά!

Ὁ Ξενόπουλος εἶναι ἡθογράφος, συνεχίζει ἐκεῖνο πού ἄρχισε ὁ Ἀντώνης Μάτεσης μετὰ τὸν «Βασιλικό», ἀλλὰ τὸ συνεχίζει πλατύτερα, μετὰ τέχνη νέα, τρυφερόβλαστη, μετὰ μιὰ παρθενικὴ χάρη, μετὰ μιὰ πνοὴ ζωῆς.

Ἀλλὰ καὶ πόσα μεγάλα, αἰώνια, παγκόσμια ἔργα δὲν εἶναι ἡθογραφικά! Ἡ ἀπέραντη Ὀδύσεια στρηφογυρίζει στὴ μικρὴν Ἰθάκη, ὁ Δὼν - Κιχώτης στὴν Ἰσπανία. Μπορεῖ κανεὶς ν' ἀγκαλιάσει ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα μέσα στὴ μικρὴ του πατρίδα.

Ὁ Ξενόπουλος μετὰ τὰ καλῆτερα ἔργα του μᾶς δείχνει πὼς τὸ μυθιστόρημα εἶναι ἓνα κοινωνικὸ φαινόμενο πλούσιο σὲ πληροφορίες γιὰ τὰ ἥθη καὶ τὸν πολιτισμὸν ἑνὸς τόπου. Εἶναι ἓνα λογοτεχνικὸ δημιουργημὰ ἀτομικὸ καὶ συνολικόν: τὸ τάλαντον, ἡ φαντασία, ἡ παρατήρηση εἶναι πνευματικὰ κεφάλαια τοῦ συγγραφέα, ἐνῶ ἡ γλῶσσα, τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα, οἱ ιδέες εἶναι περιουσία τῶν πολλῶν. Ὁ συγγραφέας δὲν μπορεῖ νὰ πλάσει μόνος του ἓναν ἥρωα ἢ ἓνα μῦθο. Τοὺς πέρνει ἀπὸ τὸ λαό, ἀλλὰ τοὺς δίνει τὴ μορφή τῆς τέχνης. Ἔτσι πάντα κάθε δημιουργὸς συνεργάζεται μετὰ τὸ πολὺ κοινόν. Κ' ἔτσι τὸ ἄτομο ἐξηγεῖ τὴν κοινωνία, ἔτσι ὁ Ξενόπουλος ἐξηγεῖ τὴ Ζάκυνθο.

Οἱ ἥρωες τοῦ Ξενόπουλου εἶναι ζωντανοὶ τύποι, πραγματικὰ πρόσωπα πού κινοῦνται μετὰ τὴν ἀνέση τῆς ἀλήθειας, γιὰ τοῦτο τὸ ἔργο του δὲν μᾶς δίνει μονάχα τὴν ἡδονικὴ συγκίνηση τῆς τέχνης, ἀλλὰ μᾶς ἀφίνει, καὶ ἀφοῦ λησμονηθοῦν οἱ λεπτομέρειες, τὴ βαθύτερη ἐντύπωση, ὅμοια καὶ διαφορετικὴ κάθε φορά, ἑνὸς ἀνθρώπινου χαρακτῆρα. Ἐνα πρόσωπο πού δὲν θὰ κέρδιζε στὴν καθημερινή του ζωὴ τὴν προσοχή μας, ζωντανεμένο μέσα στὸ μυθιστόρημα, μᾶς κινεῖ τὴ συμπάθεια ἢ τὴν ἀποστροφή. Ἀπὸ τὴν εἶναι ἡ δύναμη τοῦ καλλιτέχνη. Ἀλλὰ δὲν ἔχει μονάχα τὴν ὑποβλητικὴν αὐτὴ δύναμη ὁ Ξενόπου-

λος, πού ἐσπούδασε μαθηματικά, ἔχει ἀκόμα ἰσορροπία καὶ λογική, χαρίσματα σπάνια γιὰ τὸν σημερινὸ καιρὸ, ἀπαραίτητα ὅμως γιὰ τὸ δημιουργὸ πού δὲν προσπαθεῖ νὰ πᾶει πρὸς πέρα ἀπὸ ἐκεῖ πού μπορεῖ νὰ φτάσει, ἀλλὰ θέλει κάθε του κίνηση νὰ τὴν ὀρίζει, καὶ νὰ μὴν γκρεμοτσακίζεται ἀπὸ τὴν κορυφὴ μιᾶς ἀπρόβλεπτης ἐπιτυχίας στὸ βυθὸ μιᾶς ἄδοξης προσπάθειας. Ὁ Ξενόπουλος δὲν ἔπαθε τέτοιο δυστύχημα γιὰ τὸ τάλαντό του εἶναι φρόνιμο καὶ πειθαρχημένο. Ἡ ἐλευθερία δὲν ὠφέλησε ποτὲ τὴν τέχνη τοῦ λόγου.

Νομίζω πὼς ἡ μεγαλύτερη καλλιτεχνικὴ δύναμη τοῦ Ξενόπουλου εἶναι ἡ δεξιότης του νὰ ζυγίζει σωστὰ τὰ φαινόμενα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, γιὰ τοῦτο εἶναι ἤρεμος καὶ μετρημένος, δὲν τῆς καθημερινῆς ζωῆς, γιὰ τοῦτο εἶναι ἤρεμος καὶ μετρημένος, δὲν μοιάζει μετὰ τοὺς ὀρμητικὸς ἐκείνους συγγραφεῖς πού ἔχουν τὴ χαλαμοιάζει μετὰ τοὺς ὀρμητικὸς ἐκείνους συγγραφεῖς πού ἔχουν τὴ χαλαστέρα λογικὴ τοῦ σεισμοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα οὔτε ὁ κριτικός, οὔτε ὁ ἀναγνώστης νὰ ζητοῦν ἀπὸ τὸ συγγραφέα περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα πού τοὺς δίνει, γιὰ τὴν κάθε ἀληθινὸς καλλιτέχνης ἐργάζεται ὅπως τὸν προστάζει τὸ φυσικὸ του καὶ ὅχι ὅπως θέλουν οἱ ἄλλοι.

Ἔρχεται μιὰ στιγμὴ στὴ σταδιοδρομία ἑνὸς προικισμένου συγγραφέα, πού βρίσκει τὸν προορισμὸ του καὶ κάνει τὴν ἀνακάλυψη τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἐρεῖ τότε τί μπορεῖ νὰ ἐκφράσει, καὶ ποῖο ψυχολογικὸ βασίλειο τοῦ ἀνήκει μέσα στὸν ἀπέραντο κόσμον τῆς λογοτεχνίας. Ἀπὸ τὴν ἡ στιγμὴ δὲν ἄργησε νὰ σημάνει γιὰ τὸν Ξενόπουλο πού μ' ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα του ἔργα, μετὰ τὴν χαριτωμένη «Μαργαρίτα Στέφα», κατακτᾷ ἀμέσως μιὰ προνομιακὴ θέση στὴ φιλολογία μας, πού τὴν κρατεῖ μετὰ ἔργα σὰν τὸν Κόκκινο Βράχο, τὸν Ἑρωτα μας, τὸν Σταβρωμένο, τὸν Κακὸ Δρόμο, τὴν Ἀναθρεφτὴ, τὸν Μινώταβρο, τὸν Κόσμον καὶ Κοσμᾶ καὶ μετὰ τις σειρὰς τῶν Διηγημάτων. Ἦταν τυχερὸς ὁ Ξενόπουλος πού γεννήθηκε Ζακυνθινὸς καὶ ἐπὶ ἔρασε τὰ πρῶτα χρόνια του σὲ ἀπὸ τὴν πόλιν, πού τοῦ χάρισε ἓνα πλούσιο πᾶνθεον παραξενῶν καὶ χαρακτηριστικῶν ἀνθρώπων τύπων. Καμμιά ἄλλη ἐλληνικὴ πόλιν δὲν θὰ εἶχε νὰ παρουσιάσει τέτοια ἀπίστεπτη ποικιλία ἰδιοτρόπων φυσιογνωμιῶν. Ὁ Ξενόπουλος στὸ πρῶτο ἀντίκρουσμα τῆς συγγραφικῆς του ζωῆς βρῆκε τὸν πλοῦ ἀνεπρόσμενο καὶ παράξενον θησαυρὸν: πρόσωπα πολὺτροπα καὶ πολύμορφα πού οἱ πολυποίκιλες ψυχολογικὲς ἐκδηλώσεις των, ἡ στάση των ἐμπρὸς στὴν κωμωδία τῆς ζωῆς, οἱ γελοῖες ἢ ἥρωϊκές των στιγμὲς σημάδεβον μετὰ βαθιὰς σφραγίδος τὴν ἀσήμαντὴ καθημερινήν ὑπαρξιν, καὶ παρουσιάζονται σὰν ἀλησμόνητες φυσιογνωμίες μέσα στὴ μάταιη πάλιν τοῦ βίου. Ὁ Ζακυνθινὸς βλέπει τὴν ἀστείαν ὄψιν τῶν πραγμάτων καὶ ξέρει νὰ πειράζει καὶ νὰ χωρατεύει. Τέτοιοι εἶναι οἱ καλῆτεροι ἥρωες τῶν ἔργων του. Ὁ Ξενόπουλος δὲν περι-

γράφει, καθώς ο Χρηστομάνος, μόνο για να περιγράψει.. Την περιγραφή, σύντομη και γοργή πάντα, τη μεταχειρίζεται για να δώσει στον αναγνώστη την υποβλητική αναπαράσταση ενός τοπίου ή ενός περιστατικού. Την ήθικη συγκίνηση θέλει να την προκαλεί με την πλοκή του έργου και όχι με την ψυχολογική ανάλυση.

Έτσι ένα μυθιστόρημα με αρχιτεκτονικό σχέδιο πλησιάζει προς το είδος της τραγωδίας και δεν είναι μια σειρά από επεισόδια, ή μια αφορμή για να μάς πει ο συγγραφέας τη γνώμη του για διάφορα πράγματα, σχετικά με την υπόθεση ή και άσχετα.

Και μου φαίνεται πως έχει δίκιο ο Ξενόπουλος γιατί για να γίνει ένα μυθιστόρημα χρειάζεται, πρώτ' απ' όλα, ένα μυθιστόρημα, δηλαδή ένας μύθος που να συγκρατεί το ενδιαφέρον και να παρουσιάζει με δυνατές γραμμές τη συνηθισμένη ή την ασυνήθιστη όψη της ζωής, σε μια συγκινητική δράση, με λογικές ή με ανέλπιστες συνέπειες, με πλοκή και με κίνηση, στην αντίθεση και στα πάθη που έχουν οι άνθρωποι τύποι. Η περιγραφή πρέπει να είναι κάτι το συμπληρωματικό, και η ψυχολογία πρέπει να συνάγεται από τη δράση των προσώπων και όχι να είναι άσκοπη και κουραστική ανάλυση, καθώς στο «Φθινόπωρο» του Χατζόπουλου που είναι η απόλυτη αποτυχία και καταδίκη του ίδιου αυτού.

Ο Ξενόπουλος δεν ανακατώνεται στην τύχη των ήρώων του. Καταγράφει μονάχα τα περιστατικά της ζωής των. Γίνεται εκείνο που όρισε η Μοίρα. Κάθε πράξη γίνεται όχι γιατί έτσι το ήθελεν ο συγγραφέας αλλά γιατί έτσι το έφερεν η ζωή. Ο Ξενόπουλος δεν έχει καμιά δική του κοσμοθεωρία, ούτε ατομική γνώμη για το τάδε ζήτημα ή για τη δεινα κατάσταση. Αφίνει τη ζωή να τρέχει στο δρόμο της, κ' εκείνο που κάνουν ή φύση κι' ο άνθρωπος το βρίσκει καλά καμωμένο. Τους ήρωές του τους παρατηρεί τη στιγμή που αγαπούν, πεθαίνουν ή σκοτώνουν και σημειώνει κάθε τους αίσθημα ή κάθε τους πράξη. Προσέχει, καθώς κάνουν οι μυθιστοριογράφοι, την πρόσκαιρη ή την αξιοπερίεργη όψη της ζωής, ενώ ο ποιητής ενδιαφέρεται, μόνο για τα μυστικά αίσθήματα της ψυχής επειδή ξέρει πως η καθημερινή ζωή είναι μια παρωδία της αιωνιότητας.

Το μυθιστόρημα δεν έχει τους τεχνικούς περιορισμούς που έχει η ποίηση. Μέσα στο μυθιστόρημα μπορούν όλα να χωρέσουν και για τουτό βλέπουμε, και στον τόπο μας κ' έξω απ' έδω, τόσους συγγραφείς με μικρό τάλαντο και με μεγάλη φιλοδοξία, να τυπώνουν τόσα τραγελαφικά κατασκευάσματα, να ξεπερνούν τα σύνορα της Τέχνης και να παραδέρνουν στην περιοχή της ασήμαντης φλυαρίας.

Το σημερινό μυθιστόρημα πότε ξετυλίγεται προς τη λυρική

εξομολόγηση, κ' έτσι πλησιάζει την ποίηση, πότε σταματά στην ανάλυση των ιδεών κ' έτσι πλησιάζει στην κριτική. Τα είδη αλλάζουν, εκείνο που μένει είναι η περιέργεια της ανθρώπινης ψυχής.

Όσο ο μύθος υποχωρεί τόσο επικρατεί μια έσωτερική ανασκόπηση που καταντά στα χέρια των μετρίων, μια πολύλογη ασυναρτησία. Ο Ξενόπουλος δεν ανήκει σ' αυτή τη σχολή. Απεναντίας έχει τις αρετές του κλασσικού καλλιτέχνη, δηλαδή αρχιτεκτονικήν αρμονία και όμαλο ξετύλιγμα στην υπόθεση, καλά συγκρατημένη πλοκή και φυσικήν άνεση στην αφήγησή του. Τέτοια χαρίσματα δεν τ'άχει άλλος στο νεοελληνικό διήγημα.

Έχει ακόμη και μιαν άλλη μεγάλην αρετή: τη στρωτή δημοτική του γλώσσα που δεν ένοχλεί και δεν ξαφνίζει ούτε τους καθαρεβουσιάνους. Μπορεί να μην είναι πλούσια και φανταχτερή ή γλώσσα του, είναι όμως κοινόχρηστη και καλοπρόσδεκτη.

Μια μέρα ο Κώστας Θεοτόκης, όταν έγραφε «Τη ζωή και το θάνατο του Καραβέλα» κι' αγωνιζόταν ν' αφήσει το τοπικό του ιδίωμα και να μεταχειριστεί μια πανελλήνια δημοτική, μου είπε:—ο Ξενόπουλος έλυσε το γλωσσικό ζήτημα.

Τέτοιος λόγος είναι μεγάλο έγκώμιο για ένα πεζογράφο σε μιαν εποχή διγλωσσίας.

Το μυθιστόρημα κατέχει μεγάλη θέση στον καιρό μας που η επική, ή τραγική και η λυρική ποίηση φαίνεται πως υποχωρούν. Το μυθιστόρημα είναι η σύγχρονη έποποιία. Ο Όμηρος αν έζωσε σήμερα θα έγραφε μυθιστορήματα. Ένα σημερινόν επικό κύκλο προσπάθησε να μάς δώσει κι' ο Ξενόπουλος με τους Φτωχούς και Πλούσιους, Τίμιους κι' Ατιμούς, Τυχερούς κι' Ατυχείς. Εξήτησε να βάλει την πεζή πραγματικότητα του καιρού μας και του τόπου μας, τις δραματικές αλήθειες των συνανθρώπων μας στο καλούπι της Τέχνης. Το έκαμε προσεχτικά και φρόνιμα, κατά το σύστημά του, ίσως και ατολμα, αλλά το έκαμε μόνος αυτός ανάμεσα σε όλους τους Έλληνες πεζογράφους. Έτσι στο έργο του δεν υπάρχει μόνο η αναβίωση μιας περασμένης εποχής, αλλά και η ανησυχία μιας σύγχρονης κοινωνίας.

Η πολυσύνθετη σημερινή ζωή προσπαθεί, ακαθόριστη καθώς είναι, να καθρεφτιστεί στο μυθιστόρημα. Όταν όμως λείπει η επική απλότητα και η λυρική ειλικρίνεια και το τραγικό πάθος, δεν υπάρχει ποίηση και μάταια την αναζητούν οι μυθιστοριογράφοι.

Ο Ξενόπουλος από τα πρώτα του διηγήματα και μυθιστορήματα, πριν ακόμη γράψει για το θέατρο, έδειξε πως η φύση τον έπροίκιζε

μέ όλα τὰ χαρίσματα τῆς σκηνῆς, Κάθε ὑπόθεση ἔργου του σάν νά εἶναι, ἔτσι ἀπό μιὰ φυσική διάθεση, στημένη γιά τὸ θέατρο.

Στὸν παλιὸ τύπο τοῦ μυθιστορήματος προέχει ἡ ἀφήγηση καὶ ὁ διάλογος εἶναι κάτι συμπληρωματικό, ἀπεναντίας στὰ ἔργα τοῦ Ξενόπουλου ὁ διάλογος κυριαρχεῖ, τόσο πού νομίζει ὁ ἀναγνώστης πὼς οἱ ἥρωες τῶν μυθιστορημάτων ἀφτῶν στέκουν ἀπάνω στὴ σκηνή. Ὁ Ξενόπουλος ἔκρινε φαίνεται πὼς ἡ περιγραφή τῶν ἀνθρώπων, τῶν τόπων, καὶ τῶν πραγμάτων, δὲν πρέπει νά ἔχει ἀνεξαρτησία μέσα στὴν ἀφήγηση, ἀλλὰ πρέπει νά περιορίζεται στὸ ἀπαραίτητο καὶ νά συνυφαίνεται μετὰ τὴν πλοκὴ τοῦ ἔργου. Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης δὲν ξοδεύει τὸ ἐνδιαφέρον του ἔξω ἀπὸ τὴν ὑπόθεση τοῦ ἔργου.

Βέβαια βαθύτερη εἶναι ἡ ἐντύπωση τοῦ ἀναγνώστη ὅταν βλέπει στὸ μυθιστόρημα ἐκεῖνο πού εἶδε στὴ ζωὴ, καθὼς μάλιστα τὸ βλέπει μ' ἓνα τρόπο πλιὸ καθαρὸ καὶ πλιὸ ἐντονο, γιατί εἶναι καθρεφτισμένο στὸν ἥρωα κάτι ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης μ' ἓνα ψυχικὸν ἀντίκτυπο παρακολουθεῖ τὰ πρόσωπα τοῦ μυθιστορήματος ἀναθυμούμενος ἄλλα ἀνάλογα περιστατικά δικὰ του ἢ ξένα καὶ ἐνῶ κρίνει τὸ ἔργο τῆς τέχνης ἀναγκάζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα νά νοιώσει σάν γιὰ πρώτη φορὰ τάνεξερέβνητα βάθη τῆς δικῆς του ψυχῆς.

Ὁ Ξενόπουλος διαψέβει τὴν κοινὴ πρόληψη πὼς οἱ Ζακυνθιοὶ ἀγαποῦν τὸ dolce far niente γιατί εἶναι ὁ φιλοπονότερος νεοέλληνας λογογράφος. Μεθοδικὸς καὶ παραγωγικὸς. Ἡ εἰκόνα τοῦ Ξενόπουλου πού διατηρῶ στὴ μνήμη μου εἶναι, ἐνὸς στοχαστικοῦ ἀνθρώπου, καθισμένου ἐμπρὸς σ' ἓνα τραπέζι, μετὰ τὴν πέννα στὸ χέρι ἐπάνω σ' ἓνα ἄσπρο φύλλο χαρτί. Ὁ Ξενόπουλος εἶναι μία μετὰλλινη ἐγκεφαλικὴ μηχανή, ἀπὸ ἓνα μέταλλο πνευματοποιημένο, πού ὑπακούει σὲ δικούς της δυναμικοὺς νόμους καὶ ἐργάζεται ἀκατάπαφτα, καταδικασμένος σὲ ἰσόβια καταναγκαστικά λογοτεχνικά ἔργα. Καμιά δύναμη τῆς ζωῆς δὲν μπορεῖ νά σπάσει τίς ἀλυσίδες του. Ἡ δημιουργικὴ μοῖρα μερικῶν ποιητῶν συγκεντρώνεται σὲ λιγοστὲς ὥρες, ἐνῶ τοῦ Ξενόπουλου εἶναι ἀπλωμένη ἰσόποσα σὲ ὅλη τὴ μακρόχρονη ζωὴ του. Ἡ δόξα τοῦ Ξενόπουλου εἶναι ἡ ἀκατανίκητη θέληση τῆς καθημερινῆς δημιουργίας. Nulla dies sine linea. Τὰ ἔργα του δὲν μετριοῦνται. Ἡ ἀδιάκοπη δουλειὰ εἶναι τὸ μεγαλεῖο του, ἡ σωτηρία του καὶ ἡ καταστροφή του. Ἀφτὴ ἦταν ἡ ἀποστολή του, ἡ ἡδονὴ καὶ τὸ βάσανο τῆς ζωῆς του καὶ τὸ νόημα τῆς εἰμαρμένης του.

Δὲν εἶναι πάντα ἀνάγκη νά πεθάνει ἓνας συγγραφέας γιὰ νά βρεῖ τὴ θέση του σὲ μιὰ λογοτεχνία. Ὁ Ξενόπουλος τώρα πού γιορ-

τάζει τὰ πενήντα γόνιμα χρόνια τῆς φιλολογικῆς του ζωῆς, εἶναι τοποθετημένος σὲ ζηλευτὴ θέση. Καὶ μποροῦμε νά ποῦμε ἀκόμη, χωρὶς ὑπερβολή, πὼς μετὰ ἀφτὸν ἀρχίζει τὸ καλλιτεχνικὸ θέατρο. Παρουσιάστηκε στὴ νεοελληνικὴ σκηνὴ ὀπλισμένος καλῆτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, οἱ νίκες του ἐστάθηκαν θριαμβεφτικὲς καὶ πολυάριθμες, καὶ ὡς τὴν ὥρα κρατεῖ κυρίαρχος τὸν ὀπλισμὸ του. Ξέρει ὅλα τὰ μυστικά τῆς σκηνῆς.

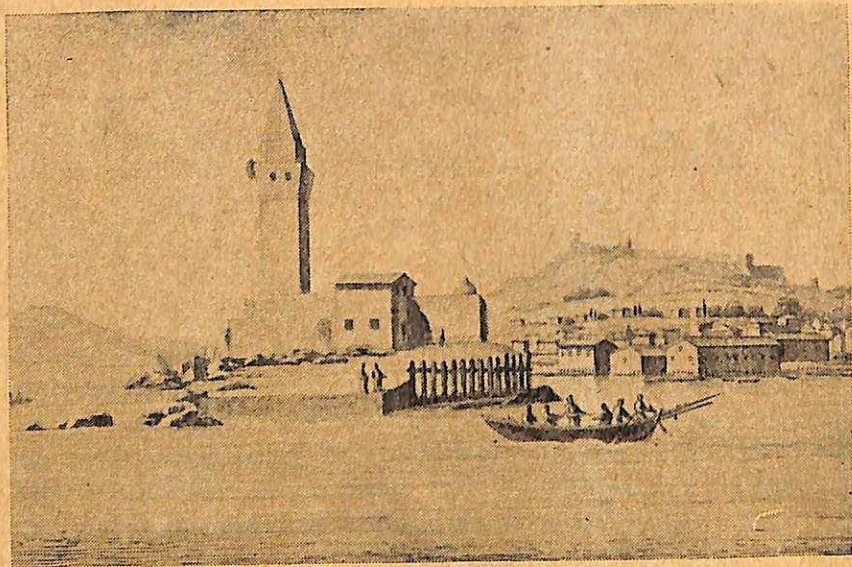
Ἡ Ζάκυνθος πού ἐχάρισε στὴ νεοελληνικὴ ποίηση τὸ Σολωμό, ἐπρόσφερε στὴ νεοελληνικὴ πεζογραφία τὸν Ξενόπουλο.

Ἀλλὰ ἓνας λογογράφος μετὰ τὸ ἀνάστημα τοῦ Ξενόπουλου δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἐγκώμια οὔτε τὴν ὥρα πού γιορτάζει, καὶ ἐγὼ θέλω νά τὸν κρίνω ψύχραιμα σάν νά ἤμουν μεταγενέστερος, καὶ ὅχι σάν σύγχρονος, φίλος καὶ συμπολίτης του. Γιὰ τοῦτο πρέπει νά τονίσω πὼς τὸ πολυποίκιλο λογοτεχνικὸ ἔργο του δὲν εἶναι ὅλο μονοκόπιο, ἰσοδύναμο. Ὅσο καὶ ἂν φαίνεται στρωτό, εἶναι ἀνώμαλο στὴ ματο, ἰσοδύναμο. Ὅσο καὶ ἂν φαίνεται στρωτό, εἶναι ἀνώμαλο στὴ ματο, ἰσοδύναμο. Ὅσο καὶ ἂν φαίνεται στρωτό, εἶναι ἀνώμαλο στὴ ματο, ἰσοδύναμο. Καὶ νομίζω πὼς σωστά θὰ μπορούσα βαθύτερη ποιητικὴ του οὐσία. Καὶ νομίζω πὼς σωστά θὰ μπορούσα βαθύτερη ποιητικὴ του οὐσία. Καὶ νομίζω πὼς σωστά θὰ μπορούσα βαθύτερη ποιητικὴ του οὐσία. Καὶ νομίζω πὼς σωστά θὰ μπορούσα βαθύτερη ποιητικὴ του οὐσία.

Ἀλλὰ τί πειράζει; Ὁ χρόνος, πού ξεδιαλέγει, θὰ διαφυλάξει γιὰ τοὺς μεταγενεστέρους ὅσα πολύτιμα κομμάτια εἶναι ἀπὸ φίλντισι, ἀπὸ χρυσάφι καὶ ἀπὸ διαμάντι!

ΜΑΡΙΝΟΣ ΣΙΓΟΥΡΟΣ

Ἡ Ζάκυνθος κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

Ο ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ *

Ἐδῶ καὶ τρεῖς περίπου μῆνες, ὁ ποιητὴς Ἀγγελος Σικελιανός, μιλώντας γιὰ τὸν Ἀλέξαντρο Πάλλη, ἔλεγε σωστότατα: «Γιὰ ν' ἀνυψώσουμε, ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα, μιὰ πνευματικὴ προσωπικότητα στὸ ἀληθινὸ ἱστορικὸ της βάθρο, χρειάζεται πρῶτα νὰ ἔχουμε ξεκαθαρίσει κριτικὰ τὸ ἔδαφος ἀπάνω στὸ ὁποῖο, ἡ προσωπικότητά αὐτή, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ὁλόγραφά της χρονικὴ συνθήκη ἐκινήθη καὶ ἀγωνίστηκε». Κι' ἀληθινά! Ἄν ἡ προοπτικὴ τοῦ παρελθόντος, στὶς περιπτώσεις ποὺ ἡ χρονικὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὰ γεγονότα εἶναι πολὺ μεγάλη, συσκοτίζει κάπως καὶ νοθεύει τὴν αἴσθησή της ζωντανῆς πραγματικότητας, στὶς ἄλλες ἐκεῖνες περιπτώσεις ποὺ τὸ παρελθὸν εἶναι τόσο ἄμεσο ὥστε νὰ ἔχει γίνει ἱστορία δίχως νὰ παύει γι' αὐτὸ νὰ εἶναι παράδοσις, ἡ προοπτικὴ τῆς χρονικῆς ἀπόστασης μᾶς βοηθάει γιὰ νὰ νιώσουμε ὅλη τὴν ἔκτασή καὶ τὸ ὕψος τῶν γεγονότων καὶ νὰ τ' ἀντιληφθοῦμε μὲ τὴν ἔκτυπη, τὴν ἀναγλυφικὴ τους σημαντικότητα. Τὴν αἴσθησή τούτη τῆς Ἱστορίας θὰ μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ πι-

* Διάλεξη στὸ Θέατρο «Ὀλύμπια» τῆ βραδυὰ ποὺ ὀργάνωσε ἡ «Ἑταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν» γιὰ νὰ γιορτάσῃ τὰ πενήντάχρονα τοῦ Ξενοπούλου (1937).

στεύω ὅτι, προκειμένου γιὰ τὰ γεγονότα τῆς νεώτερης πνευματικῆς μας ζωῆς, τὴν ἔχουμε οἱ νέοι ἴσως περισσότερο. Τὴν ἔχουμε γιατί, δίχως νὰ μᾶς παραπλανᾷ ἡ προσωπικὴ ἀνάμιξη μὲ πρόσωπα καὶ πράγματα, στεκόμαστε στοὺς πρόποδες τοῦ ἀνήφορου ἐκείνου ποὺ ἄλλοι ἀνέβηκαν καὶ μποροῦμε μὲ μιὰ ματιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε τὴν ὕψη του καὶ τὸ ἀνάστημά του.

Ἡ ἀντιμετώπιση τούτη τῶν γεγονότων μὲ τὸ πρῖσμα τῆς Ἱστορίας νομίζω πὼς ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ μᾶς ποὺ εἴμαστε λαὸς καινούργιος. Ὅ,τι γίνεται στὴ νεώτερη Ἑλλάδα καθεμέρα, καὶ τὸ πιὸ παραμικρὸ, ἀποχτάει μιὰ σημαντικότητα ἱστορικὴ ἄμεσα καὶ γίνεται ἀποφασιστικὸ γιὰ τὸ μέλλον. Ὁ νεοελληνικὸς ἐκπολιτισμὸς, —δὲν λέω πολιτισμὸς ἀκόμα—, κ' ἡ προσπάθεια γιὰ τὸ πνευματικὸ μας ζύπνημα, ἔχει νὰ ἐπιδείξει κάμποσους, ὄχι πολλούς, μὰ ἀρκετοὺς κιόλας, ἐργάτες. Κι' ἐκεῖνοι ποὺ νιώθουν ἐπιταχτικὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ τὸν ἑαυτό τους καὶ γιὰ τὴ φυλὴ μας ἐνὸς τέτοιου ξεσκαλωμοῦ δὲ μποροῦνε παρὰ νὰ δοκιμάζονε χαρὰ ἰδιαίτερη, συγκίνηση βαθειὰ ὅταν τοὺς δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ γιορτάσουν τὸ ἔργο καὶ τὴ ζωὴ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ κιόλας πρωτεργάτες.

Ὁ Γρηγόριος Ξενοπούλος, τοῦ ὁποῖου γιορτάζουμε ἀπόψε τὰ φιλολογικὰ πενήντάχρονα, εἶναι γιὰ μᾶς τοὺς νεώτερος ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀφιέρωσε θαρραλέα τὴ ζωὴ του ὁλόκληρη στὴν ὑπηρεσία τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Εἶναι, ἀκόμα περισσότερο, ὁ ἄνθρωπος ποὺ πέτυχε τὸ μεγάλο κατόρθωμα νὰ πείσει τὸ ἐλληνικὸ κοινὸ πὼς δὲν εἶναι καθόλου ἀδύνατο νὰ βγοῦν καὶ μέσ' ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ λαοῦ μας δημιουργήματα πνευματικὰ κι' ἀνώτερα. Κ' εἶναι, πάνω ἀπ' ὅλα, δημιουργήματα πνευματικὰ ὡρισμένους δρόμους, ἔσπασε μιὰν ἀρτί-ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἐγκαινίασε ὠρισμένους δρόμους, ἔσπασε μιὰν ἀρτί-γέννητη κι' ὅμως ἐπικίνδυνα διεστραμμένη παράδοση, κι' ἀνέβασε στὸ φῶς τοῦ προσκηνίου, μὲ τὸ θέατρο καὶ μὲ τὸ μυθιστόρημα, τὴ νεόπλαστη κοινωνικὴ μας ζωὴ. Καὶ σὲ τοῦτο ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ ἱστορικὴ του σημασία. Δὲν πρόκειται οὔτε γιὰ μιὰ τοποθέτηση χρονολογικὴ, οὔτε γιὰ μιὰ ἐκλογή κοινωνικοῦ περιβάλλοντος σὰ θέματος ἀπλῆς λογοτεχνικῆς ἐπεξεργασίας. Ἡ στρόφη τοῦ Ξενοπούλου πρὸς τὴ ζωὴ τῶν νεοελληνικῶν ἀστικῶν κέντρων σημειώνει τὴν ἀπαρχὴ τῆς ἀφύπνισης ἐνὸς λαοῦ ποὺ ἀρχίζει ν' ἀποχτάει πολιτισμένη συνείδηση τοῦ κοινωνικοῦ ἑαυτοῦ του κι' ἐξαίρεται σὲ τέτοιο βαθμὸ πνευματικῆς ἀξιοπρέπειας ὥστε νὰ ξυπνᾷ μέσα του τὸν ἐγωϊσμὸ τὸν ἀγνὸ καὶ δίκαιο, τὸν αὐτοσεβασμὸν ἐκεῖνο, ποὺ εἶναι ἡ προϋπόθεση κάθε ἐκπολιτισμοῦ μελλομένου καὶ κάθε ἀνθρώπινης.

Ὁ μελετητὴς ποὺ κρίνει τὰ πνευματικὰ γεγονότα σὰν πράξεις αὐτοτελεῖς κι' ἀνεξάρτητες ἀπὸ κάθε χρονικὴ συνέπεια, κι' ὄχι

στον ιστορικό μέσα συνειρμό τους, κινδυνεύει ν' αστοχήσει διπλά: Πρώτα - πρώτα ήθικά: γιατί επηρεασμένος από την ατμόσφαιρα που αποτελούν οι αναζητήσεις, οι απαιτήσεις κ' οι κατακτήσεις της εποχής του, θεωρεί συχνά, ότι προγενέστερο σαν ένα στάδιο δοκιμαστικό, κάποτε άφελές, και συχνότερα, — όπως το λένε — «ξεπερασμένο». Δεύτερο ουσιαστικά: γιατί αγνοώντας το βαθύ νόημα που περικλείνει ή ιστορική ανέλιξη των γεγονότων, βρίσκεται σ' άδυναμία να συλλάβει και τον ομαδικό, το ζωντανό χαρακτήρα της 'Ιστορίας που είναι μια πορεία μακρυνά, άσταμάτητη, φάλαγγα όπου ζωντανοί και νεκροί το ίδιο προχωρούν, τον ίδιο κινητήριο παλμό έχουν, αφού το παρόν δεν είναι τίποτ' άλλο παρά μια δέσμη φωτεινή που συγκεντρώνει φευγαλέα τις άχτίδες της στο τμήμα εκείνο της μεγάλης ανθρώπινης στρατιάς που περνάει για μια στιγμή βαδίζοντας από μπροστά της.

Από την ύψηλή τούτη σκοπιά της 'Ιστορίας αν θεωρήσει κανείς τα γεγονότα, θα ιδεί πως αποχτούν άλλη σημαντικότητα, άλλο άνησσημα, άλλη περιωπή. Ειδικότερα, τα πνευματικά έργα, το έργο μιας ολόκληρης ζωής, που πλησιάζει να συμπληρώσει τον κύκλο του, μονάχα τότε μπορεί να κριθεί ακριβοδίκαια από τους μεταγενεστέρους, όταν δεν αναλυθεί μονάχα αυτό καθ' έαυτο αλλά συγκριθεί χρονικά με το ιδιαίτερό του παρελθόν όπως συγκρίνεται αναπόφευχτα με το ίδιο του μέλλον. Στην Ελλάδα, ή αξιέπαινή μας κατά τ' άλλα έφεση για πρόοδο, μάς έπροίκισε κιόλα με μια στερεότυπη κλίση προς τη μεψιμοιρία. Δίκαιο λοιπόν θα έιτανε να γίνει μια τέτοια αναθεώρηση των αξιών με γνώμονα την ιστορική εκτίμησή τους. Τότε και ή συνέχιση της πορείας μας προς τα εμπρός θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για εφόδια θετικά, καθοδηγητικά, γόνιμα, τη γνώση και την αποχτημένη πολύτιμη πείρα του παρελθόντος.

Ελάχιστοι θα έχουν πληροφορηθεί υποθέτω, τι άλμα σημαντικό, αποφασιστικό, σημείωσε ο νεοελληνικός πεζός λόγος από την εποχή που, το 1893, ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, έδωσε το πρώτο κοινωνικό του μυθιστόρημα. «Πεζός λόγος» όταν λέω δεν έννοω την αισθητική σημασία του περικλείνει ο όρος. Όχι πως και στην εξέλιξη του τελευταίου τούτου δεν έπαιξε ρόλο πρωτεύοντα ο συγγραφέας που γιορτάζουμε σήμερα. Μα την προσοχή μας νομίζω πρέπει περισσότερο ν' απασχολήσει το περιεχόμενο, ή κοινωνική μορφή που έδωσε από τότε ο Ξενόπουλος γι' αντικείμενο και που έταξε για γραμμή του κατευθυντήρια στο έζης για το υπόλοιπό του έργο.

Γύρω στα μέσα, και στα τέλη ακόμα του 19ου αιώνα, ή μορφή που παρουσίαζε ή 'Ελληνική κοινωνία είταν άληθινά παράδοξη.

Προϊόν μιας άναστάτωσης πολιτικής, στρατιωτικής, κοινωνικής, που άκολούθησε άμέσως τον άγώνα για την ανεξαρτησία, ένω δεν είχε καν την όμοιογένεια του τέλειου πρωτογονισμού, καλιότανε να συγκροτήσει κράτος, κοινωνία, πολιτισμό σύγχρονο. Κληρονόμος της άγροτικής παράδοσης, της πιο στενής τοπικιστικής νοοτροπίας, άνίκανη να συνεννοηθεί μεταξύ της, άνίκανη να καταλάβει τη θέση της μέσα στην παγκόσμια εποχή και μέσα στην πλατειά πραγματικότητα του αιώνα, έπεφτε θύμα καθοδηγητών ξενότροπων, ανθρώπων που λέγονταν 'Ελληνες έθνολογικά μα έρχονταν από το έξωτερικό, σκέπτονταν ξενικά, ελάχιστα την ήξεραν, ύπερβολικά δογματίζαν και βαθύτατα την περιφρονούσαν. Η άρχαϊστική κατεύθυνση του Φαναριωτισμού, το περίφημο σύνθημα της έπιστροφής στον άττικισμό του «ένδόξου παρελθόντος», δεν είναι άπλά μια πεποίθηση, μια καλοπροαίρετη προσπάθεια για έθνική χειραφεσία με μέσον το γλωσσικό όργανο. Είναι και μια ύποσι είδητη έπιθυμία φυγής από το άποκαρδιωτικό παρόν.

Η σύγχρονη πραγματικότητα, ο λαϊκός πνευματικός πλούτος, ή νεώτερη παράδοση παραγκωνίζονται και παραμελούνται. Ο λαός είναι άνίκανος ακόμα να βγάλει από τα σπλάχνα του δικούς του καθοδηγητές. Κ' οι άλλοι, οι ξενοφερμένοι, του ύπαγορεύουν προσταγές, οδηγίες αυθαίρετες, ξεσηκώνουν, άντιγράφουν, εφαρμόζουν αυτούσια, αλλά και πλαστογραφημένα, τους νόμους, τα ήθη, τις εκφράσεις, το πνεύμα, τον πολιτισμό λαών και ψυχών ξένων.

Έτσι γεννιόνται στην έλληνική Λογοτεχνία, την τέχνη δηλ. που είναι ο άμεσος και ζωντανός καθρέφτης μιας εποχής, τ' άλλόκοτα μυθιστορήματα του Ραγκαβή, οι ιστορικές άποδράσεις του Ζαμπέλιου. Μόλις και μετά βίας ή νεώτερη όπωσδήποτε 'Ιστορία, αλλά κι' αυτή ήρωικά έξωραϊσμένη, περισώζει το ζωντανό της παλμό στα λαϊκά μυθιστορήματα του Κωνσταντίνου Ράμφου και του Στεφάνου Ξένου. Ο «Θάνος Βλέκας» του Παύλου Καλλιγιά σημειώνει σταθμό για τη γενναία του στροφή προς την άμεση πραγματικότητα. Αλλά μένει δίχως συνέχεια, άπομονωμένος. Προς την 'Ιστορία και το θρύλο φεύγει ο Ροΐδης με την «Πάπισσα 'Ιωάννα» του. Προς τα ήρωικά χρόνια της 'Επανάστασης με το «Λουκή Λάρα» κι' ο Βικέλας. Το πρώτο και το δεύτερο μυθιστόρημα του Παπαδιαμάντη είναι ιστορικά.

Αν τώρα, ύστερ' από τη σύντομη τούτην απαρίθμηση, έρθουμε στο κοινωνικό περιβάλλον των μυθιστορημάτων του Ξενοπούλου, θα νιώσουμε άμέσως το μέγεθος της άπόστασης που τόσο άπότομα, κυριολεκτικά μ' ένα άλμα, διατρέξαμε. Γιατί, εκείνο που έχει την πε-

χομένων, ἑμεῖς ποὺ δοκιμάσαμε κιόλας κάπως τὴν τραχύτητα τοῦ ἀνήφορου κι' ὅμως ἀπέχουμε πολὺ ἀκόμα ἀπὸ τὸ νὰ στήσουμε τὴ σημαία μας στὴν κορφή του, ἑμεῖς μπορούμε νὰ ἐκτιμήσουμε καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, δικαιοτέρα ἀπὸ κάθε ἀπληροφόρητον παρατηρητὴ, τὸ ἔργο καὶ τοὺς κόπους, τὶς θυσίες τῶν ἀνθρώπων ποὺ προχώρησαν πρῶτοι κι' ἀβοήθητοι, μέσα' στὰ δύσβατα τῶν ἀνεξερευνήτων πα-
τρίδων. Εἶναι εὐκολὴ ἡ κριτικὴ καὶ ἡ μεμψιμοιρία, ὁ ἐκ τῶν ὑστέρων κι' ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς δογματισμός. "Οποῖος θέλει νὰ κρίνει ἀκρι-
βοδίκαια δὲν ἔχει παρὰ νὰ δοκιμάσει πρῶτα, μὲ τὶς προσωπικὲς δυ-
νάμεις του, τὰ σηκώσει τὰ ὅπλα τοῦ 'Αχιλλέως. Κι' ἑμεῖς, οἱ πνευ-
ματικοὶ ἀπόγονοι τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ποὺ ἔζησαν στὸ παρελθὸν ἀγωνιζόμενοι ἀδιάκοπα νὰ προλειάνουν τὸ δρόμο πρὸς τὸ μέλλον, στρέφουμε τὰ βλέμματά μας κάθε τόσο πρὸς τὸ παράδειγμά τους μὲ συγκίνηση κι' εὐλάβεια. "Οπως ἐκεῖνοι δὲν ἀγνόησαν τὸ μέλλον, δὲ λησμονοῦμε κι' ἑμεῖς τὸ παρελθόν. Τὸ ἐλληνικὸ θέατρο, τὸ ἐλληνικὸ Μυθιστόρημα, τὸ ἐλληνικὸ Διήγημα, ἰσάριθμοι δρόμοι τῆς πνευματι-
κῆς ἀγωνίας ἐνὸς λαοῦ ποὺ ζητάει νὰ οἰκοδομήσει τὸν πολιτισμὸ του, ὀφείλουνε πολλὰ στὸ Γρηγόριο Ξενόπουλο. Ἡ μεγάλη οἰκογένεια τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων τὸν παραστέκει μὲ τὴ στοργικὴ σκέψη
τῆς στὴν ὥραία τούτη στιγμή, κι' ἀκόμα τὸν παραστέκει εὐλαβικὰ ἡ γενεὰ τῶν σημερινῶν νέων, αὐτόν, τὸν ἕναν ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς, μὲ τὴν ἀγάπη τῆς, μὲ τὸ σεβασμὸ τῆς, μὲ τὴν εὐγνωμοσύνη τῆς.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΟΡΤΑΣΜΟ ΤΗΣ ΘΕΑΤΡΙΚΗΣ 30ΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΓΡ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ (1925)

Ἵπῃρξεν ἐποχή, καὶ οὐχὶ πολὺ ἀπομεμακρυσμένη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ δῆθεν ἐλληνικὴ σκηνὴ ἐτροφοδοτεῖτο ἀνελλιπῶς ἀπὸ σωρείαν νόθων καὶ ἐκθέ-
των τέκνων τοῦ Γαλλικοῦ Παρνασσοῦ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ κ. Ταβουλάρη, ἀπὸ ἀπειραριθμοῦς συμμορίας ληστῶν, δηλητηριαστῶν, στραγγαλιστῶν, ἐκβια-
στῶν καὶ ὅλων τῶν διεθνῶν κακοποιῶν στοιχείων εἰς ἱστῶν, μὲ ἀρχηγούς οἵτινες ἄλλοτε μὲν ἐκαλοῦντο «Βασιλεῖς τῆς Παληγομένηδας», ἄλλοτε δὲ «πρόεδροι τῆς ἐταιρείας τοῦ Φάντε κούπα».

Ἔστιν ὅτε, τὰς περιπετειώδεις καὶ πλήρεις ἀπροόπτων σκηνῶν, κατὰ τὰ τότε καλλιλογικὰ προγράμματα, ἐπιχει-
ρήσεις ὅλων τῶν ἀνωτέρω ἀξιολύμων κυ-
ρίων, διέκοπτον διὰ μίαν ἢ δύο τὸ πολὺ ἐσπέρας ἀφ' ἐνὸς μὲν οἱ μονότονοι καὶ ἀκα-
τάληπτοι διὰ τοὺς πολλοὺς ἱαμβοὶ τοῦ Βερσῆ καὶ τοῦ Μαργαρίτη, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ μονοκόμματοι καὶ ὡς κανονικὰ βήμα-
τα γεμνῶν στρατιωτῶν ἠχοῦντες δεκα-
πεντασύλλαβοι τοῦ Ἀντωνιάδου ἢ ἄλλου τινος. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἱαμβοὶ τῶν μὲν, καὶ οἱ δεκαπεντασύλλαβοι τῶν δέ, μεθ' ὅλην τὴν ὑπεράγαν στομφώδη ἀπαγγε-
λίαν τῶν διαγωνιζομένων πρὸς τὸ ξελαρυγίζεσθαι ἡθοποιῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀντὶ τῶν προσδοκομένων ὑπὸ τῶν συγγραφέων ἀποτελεσμάτων ἐπὶ τοῦ ἀραιοῦ
κατὰ τὰς ἐσπέρας ἐκείνας ἀκροατηρίου των, ἐπέφερον ἀντίθετα ὅλως τοιαῦτα, ὡς ἐὰν οἱ ἄψογοι κατὰ πάντα ἐκείνοι στίχοι νὰ ἀντεπροσώπευον ἰσάριθμους δό-
σεις δραστηκῶν ὑπνωτικῶν. Ὁ προκαλούμενος ἐκ τούτου ὕπνος τῶν ἀκροατῶν, ἡτο εὐεργετικώτατος, διότι οὕτως ἐσυνέχισεν ἐν ὄνειρῳ τὴν προσωρινῶς δια-
κοπείσαν ἀπόλαυσιν ἐκ τῆς ἀτελευτήτου ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς σκηνῆς παρελάσεως ὅλων τῶν κακοποιῶν στοιχείων καὶ τῶν δύο ἡμισφαιρίων!

Ἡ Κα Κυβέλη ὡς Ραχήλ

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὔρε τὴν ἐλληνικὴν σκηνήν, ὅταν τὸ πρῶτον ἐνεφανίσθη ἐπ' αὐτῆς ὁ Γρηγόριος Ξενόπουλος. Ὅταν δὲ οἱ ὀλίγοι «ἐρασταὶ» αὐτῆς, ὡς ὀνομάζοντο τότε οἱ θαμῶνες τοῦ ἐλληνικοῦ θεάτρου, ἔμαθαν ὅτι ὁ πρωτόβγαλτος συγγραφεὺς ἔμελλε νὰ παρουσιασθῇ οὐχὶ ἐπιβαίνων ψωραλέου Πη-
γάσου, φέρων ἐκατέρωθεν αὐτοῦ δισάκια πλήρη σπονδείων καὶ ἀναπαύσεων, ὅτι

ὡς ὑπόθεσιν τοῦ μέλλοντος νὰ διδαχθῇ ἔργου του δὲν ἔλαβεν οὐδεμίαν σελίδα ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἢ τῆς ἄλλης νεωτέρας ἱστορίας, ὅτι οἱ ἥρωές του θὰ ἐπαρουσιάζοντο ἄνευ φουστάνελλας καὶ τσαρουχίων, ὅτι θὰ ὠμίλουν ὡς πραγματικοὶ ἄνθρωποι ἄνευ τροχίων καὶ πενθημιμερῶν, ὅτι τέλος τὸ ἔργον του ἦτο ἓνα κομμάτι παρμένο ἀπὸ τὴν ζωὴν μας, ἐκίνησαν μὲ οἶκτον τὴν κεφαλὴν των καὶ προσέξωφλησαν τὴν ἀποτυχίαν τοῦ τολμηροῦ ἀλλὰ καὶ αὐθάδους, ὡς ἔλεγαν, νεανίου.

Ὅπως δὴ ποτε ἀθρόοι ἔσπευσαν εἰς τὸ «Ἀθήναιον» κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1895 διὰ νὰ παραστοῦν εἰς τὸ ἀσφαλῶς ἀναμενόμενον μαξιλάριμα τοῦ «Ψυχοπατέρα» του. Αἱ προσδοκίαι των ἐν τούτοις διεψεύσθησαν. Τὰ μαξιλάρια ἔμειναν εἰς τὴν θέσιν των. Ὅχι ὅμως καὶ τὰ πράγματα τοῦ ἐλληνικοῦ θεάτρου, διότι ἀπὸ τῆς ἐσπέρας ἐκείνης ἦτις ἔμεινεν ἱστορικὴ, τὸ ἐλληνικὸν θέατρον ἤλλαξε καθ' ὅλοκληρίαν μορφήν, εὔρε τὸν δρόμον του, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄνθρωπόν του. Καὶ ἂν αὐτὸ δὲν τὸ ὁμολογήσαν ὅλοι τότε — καὶ εἶχον τοὺς λόγους των — σήμερον ἀνασκοποῦντες ἡμεῖς ψυχραιμότερα τὸ παρελθόν, καὶ θέτοντες κατὰ μέρος τὴν ἐπαγγελματικὴν ἀντιζηλίαν ἥτις τοσαῦτα ἐπέφερεν εἰς τὸ θέατρόν μας κακὰ, δὲν διστάζομεν νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν ἀπεριφράστως καὶ ἄνευ ἐπιφυλάξεων. Ὁ Ξενόπουλος εἶναι ὁ ἀναμορφωτὴς τοῦ ἐλληνικοῦ θεάτρου.

Δι' ὅσους δὲ πιθανὸν νὰ νομίσουν ὅτι ἡ κρίσις μου αὕτη εἶναι ἐπικαίρον κομπλιμέντο πρὸς ἐορτάζοντα συνάδελφον, σπεύδω νὰ βεβαιώσω ὅτι αὕτη χρονολογεῖται ἀπὸ μακροῦ, οὐδέποτε ἀλλοιωθεῖσα, οὐδὲ κατὰ τὰς ὀξυτέρας στιγμὰς τῶν προσωπικῶν μας ἀντεγκλήσεων εἰς ἅς παιδαριωδῶς ὅλως καὶ ἀνοήτως — διατὶ νὰ μὴ τὸ ὁμολογήσωμεν — περιεπέσαμεν ἀμφοτέροι, ὅτε ἐορτάζων συγγραφεὺς καὶ ἐγώ. Ὁ Ξενόπουλος λοιπὸν εἶναι ὁ ἀναμορφωτὴς τῆς ἐλληνικῆς σκηνῆς. Μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐδόθη ὁ «Ψυχοπατέρας» του, τὸ ἐλληνικὸν θέατρον οὐδὲ ἰδέαν ἔχει τοῦ τί ἦτο σύγχρονον ρεαλιστικὸν ἔργον. Καίτοι δὲ λόγῳ τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὗρίσκετο τότε, ὡς ἐλέχθη, ἡ ἐλληνικὴ σκηνή, τὸ ἔργον τοῦ Ξενοπούλου, τὸ τόσον διὰ τὴν ἐποχὴν του νεωτεριστικόν, ὥστε νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ τοὺς προχειρογράφους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κριτικούς ὡς μίμησις τοῦ Ἴψεν (!), μόλις καὶ μετὰ βίας τρίς ἐπαίχθη ἀπὸ σκηνῆς, ἔσχεν οὐχ ἥττον σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ θεάτρου, καθόσον μετ' αὐτὸ μόνον ἀπετόλμησαν ἄλλοι συγγραφεῖς νὰ παρουσιάσουν ἀπὸ σκηνῆς τὴν γύρω μας ζωὴν. Μετὰ τὸν «Ψυχοπατέρα» ἔγραψεν ὁ Καμπύσης τὰ δύο τρία εὐπρόσωπα ἔργα του. Ὁ Νιρβάνας τὸ ἴδιο. Τὸ ἴδιο καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι οἱ μετὰ τὸν Ξενόπουλον σύγχρονοι συγγραφεῖς.

Τὸν δρόμον, τὸν ὅποιον πρῶτος ἤνοιξεν ὁ Ξενόπουλος, ἠκολούθησαν καὶ οἱ λοιποί. Ἀλλὰ νὰ τὸν ἐπέρασεν τὰς εἰς τὸν δρόμον αὐτὸν τὸν Ξενόπουλον; Δὲν τὸ πιστεύω. Ἀνοιξε μὲν αὐτὸς τὸν δρόμον, ἀλλὰ καὶ ἐτράβηξεν ἐμπρός. Εἶχε πάντοτε ἓνα σκοπὸν, ἓνα τέρμα, καὶ πρὸς αὐτὰ ἐβάδιζε μὲ στερεὸν τὸ βῆμα, παραμερίζων ἡρέμα τὰ παρεμβαλλόμενα ἀπὸ τοὺς καλοθελητάς του ἐμπόδια καὶ οὐδόλως προσέχων εἰς ὅσα ἐφλυάρουν γύρω του οἱ κουρασμένοι εἰς τὸν δρόμον ποὺ τοὺς ἀνοιξε.

Μ' αὐτὰ δὲν θέλω νὰ εἰπῶ, ὅτι ὁ Ξενόπουλος δὲν εἶχε καὶ τοὺς συνοδοιπόρους του. Ὅχι. Ἰσως μάλιστα εἰς κάποιαν καμπὴν τοῦ δρόμου τούτου, ἓνας ἢ δύο ἀπ' αὐτοὺς νὰ τὸν ἐπέρασεν κάποτε. Ἀλλ' ὁ καλὸς δρομεὺς δὲν ἀπειθαρχύνθη. Γνωρίζων καλλίτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὸν δρόμον καὶ ἔχων πεποιθήσιν εἰς τὴν προπύρην αὐτοῦ, ἐνέτεινε μεθοδικῶς τὰς δυνάμεις του μὲ μίαν μαεστρίαν ἐντελῶς ἰδιάζουσαν εἰς αὐτόν, καὶ ἀκόπως πάλιν ἐκέρδισε τ' ἀπολεσθέντα βήματα

καὶ σήμερον πότε συμβαδίζει καὶ πότε προηγείται αὐτῶν. Πάντοτε ὅμως μένει ὁ Maître.

Μετὰ τὸν «Ψυχοπατέρα» ὁ Ξενόπουλος ἔδωκε τὸν «Τρίτον» καὶ ἐν τῷ μεταξύ, διὰ νὰ δοκιμάσῃ καὶ ποῖαν ἰδέαν εἶχον οἱ (διδάσκαλοι) διὰ τὴν φάσιν εἰς ἣν εἰσῆλθε τὸ νεοελληνικὸν θέατρον, ἔστειλεν εἰς τὸν Λαοσάκειον Διαγωνισμὸν ἓνα ἔργον του, τὸν «Μακαρίτην Μαύσωλον» τὸ ὅποιον, ἐννοεῖται, ἀπερρίφθη μετ' ἐπαίνων διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἰάμβους οὐδὲ τὰ ἄλλα στολίδια τῆς μουσικῆς νεοελληνικῆς τραγωδίας. Ὑπερήφανος διὰ τὴν... ἐπιτυχίαν του αὐτὴν, ἔδωκε μετὰ τινα χρόνον «τὸ μυστικὸν τῆς Κοντέσσας Βαλέραινας» τρίπρακτον ζακυνθινὸν ἔργον. Εἰς τὸ κοινὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἑναυλοὶ ἀκόμη οἱ κρότοι τῶν τσοκάρων τῆς Κυρὰ-Φροσάρ καὶ οἱ παράτονοι φθόγγοι τῶν Σφουγγαράδων, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρόσφατοι αἱ ἀναμνήσεις τῶν κατορθωμάτων τοῦ Ζᾶν Σεπάρ καὶ τῆς ἄλλης σπείρας τῶν ἡρώων τοῦ Οὐάιτ-Τσάπελ, ὥστε ἠτόνισαν καθ' ὅλοκληρίαν αἱ ἥρεμοι καὶ ρεαλιστικαὶ σκηναὶ τῆς Ζακυνθίας Κοντέσσας καὶ τὸ ἔργον «ἀδὲν ἐστάθη» ἐπὶ σκηνῆς. Καὶ ὅμως, ἂν προσέξῃ τις περισσότερον εἰς τὸ ἔργον αὐτό, ἴσως θὰ τὸ εὗρισκεν, ἂν μὴ τὸ καλλίτερον, πάντως ἓνα ἀπὸ τὰ καλλίτερα ἔργα τοῦ Ξενοπούλου. Αὕτη ἄλλως τε, ἦτο καὶ ἀπὸ τότε ἡ γνώμη τῶν «ὀλίγων» διὰ τοὺς ὁποίους καὶ ἐφρόντιζε περισσότερον ὁ συγγραφεὺς, θεωρῶν ὑποχρέωσίν του νὰ ἀρέσκῃ, ὡς ἔλεγεν καὶ ἡ Σοφόκλειος Ἀντιγόνη, εἰς ἐκείνους εἰς οὓς πρὸ πάντων ὤφειλε νὰ ἀρέσῃ. («Ἀλλ' οἷδ', ἀρέσκουσ' οἷς μάλιστα» ἀδεῖν με χρὴ.)

Καὶ ἡ ἐπιμονὴ μόνη τοῦ συγγραφέως νὰ θέλῃ ν' ἀρέσκῃ εἰς τοὺς ὀλίγους, τῇ γενναίᾳ συνδρομῇ ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς κ. Κυβέλης Θεοδορίδου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς κ. Μαρίκας Κοτοπούλης, συνεπῆρε μετ' ὀλίγον καὶ τοὺς πολλοὺς καὶ οὕτως εἶδομεν κατὰ μὲν τὸ 1908 μὲ τὴν «Φωτεινὴν Σάντην», κατὰ δὲ τὸ 1909 μὲ τὴν «Στέλλαν Βιολλάντην» νὰ ξετρελλαθοῦν κυριολεκτικῶς καὶ οἱ πολλοὶ καὶ οἱ ὀλίγοι καὶ νὰ λησμονήσουν ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἡμερῶν ὅλους τοὺς πρίγκηπας τοῦ λαϊκοῦ γαλλικοῦ δράματος, οἵτινες τῇ ἀνοχῇ τοῦ ἀμορφώτου κοινοῦ εἶχον ἐνθρονισθεῖ ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς σκηνῆς.

Τὰ τρία αὐτὰ ἔργα τοῦ Ξενοπούλου ἀποτελοῦν σταθμὸν διὰ τὸ ἐλληνικὸν θέατρον. Ἡ ἱστορία τοῦ θεάτρου, ἡ ἀμερόληπτος ἱστορία, θὰ ἔχῃ πολλὰ νὰ εἰπῇ δι' αὐτὰ καὶ ἴσως-ἴσως περισσότερα διὰ τὰς συνεπείας τὰς ὁποίας εἶχαν, καθόσον αἱ δι' αὐτῶν ἐπιτυχίαι τοῦ εὐτυχοῦς συγγραφέως ἐθεωρήθησαν ὑπὸ μερικῶν ὡς παράνομος καταπάτησις τῶν οἰκοπέδων των καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν μετὰ τινας μῆνας ἔδωσεν ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου («Βαριετὲ») τὴν «Ραχήλ» του, πάντες οἱ κριτικοί, ἀπὸ κοινοῦ συμφέροντος ὁρμώμενοι, ἐπέπεσαν λάβροι κατὰ τῆς δυστυχοῦς κόρης τοῦ Ζακυνθίου Σαμουὴλ Χάρη-Τεδέσκου καὶ τὴν κατεκρεοῦργησαν! Μ' ὅλα ταῦτα, ἡ συμπαθὴς Ἑβραιοπούλα, χάρις εἰς τὴν ἰσχυρὰν αὐτῆς κράσιν ἐσώθη καὶ ὑπερηφάνως φέρουσα τοὺς ἐπιδέσμους αὐτῆς καὶ φεύγουσα τὸν φυλετικὸν διωγμὸν, κατέφυγεν εἰς τὰ θεάτρα τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅπου ἀνέκτησε τὴν ὑγίαν τῆς, χάρις εἰς τὰς ἐπιμόνους καὶ συνεχεῖς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας περιποιήσεις ἅς τῇ ἐπεδαψίλευσαν οἱ ἐκεῖ ὁμογενεῖς.

Ἄν τώρα, ἐρωτήσῃ κανεὶς ἐξ ὑμῶν, τί πρᾶγμα εἶναι τὸ ἔργον αὐτὸ τὸ ὅποιον μὲ τόσην λύσσαν κατεδίωξαν οἱ Τοῦρκοι τῶν Ἀθηναίων, θὰ ἀπῆνταν ἀδιστάκτως, ὅτι εἶναι τὸ πιὸ ἀληθινόν, τὸ πιὸ δυνατόν, τὸ πιὸ θεατρικόν ἔργον τοῦ Ξενοπούλου.

Αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον ἐκτυπήθη περισσότερον τῶν ἄλλων ἔργων του. Ὅπως δὴ ποτε, καίτοι ὁ συγγραφεὺς μας ἐπεβλήθη ἔκτοτε ὀριστικῶς

πλέον ως πρώτης γραμμής τοιούτος, ο συστηματικός και άχαρκτηριστος πόλεμος, τον όποιον προεκάλεσαν αϊ αλληπάλληλοι επιτυχίαι του, τον ενέβαλον, ως μη ώφειλεν, εις άνησυχίας και όταν μετά τινα χρόνον είχεν έτοιμα προς παράστασιν δύο του άλλα έργα, την τρίπρακτον κωμωδίαν του («Πειρασμός») και την μονόπρακτον τραγωδίαν του («Ψυχασάββατο»), έπίστευεν ότι άσφαλώς ένα από τά δύο θα έμαξιλαρώνετο, τή εύγενή επεμβάσει των φίλων του κριτικών. Τό έπίστευε, είπα, αλλά τό πράγμα δέν τον έτρόμαζε. Έτσι τουλάχιστον μου έλεγε τότε, προσθέτων ότι: «όποιος θέλει νά εργασθῇ, όλα τά περιμένει και τά άψηφῷ. "Αν γιά νά τραβήξω μπροστά πρέπει νά περάσω και από ένα μαξιλάριωμα, θα τό περάσω με καλή καρδιά και με ύψωμένο μέτωπο».

Και τά μὲν δύο του έργα δέν έμαξιλαρώθησαν, διότι ο άμερόληπτος κόσμος τά εύρε πολύ έμμορφα, ιδίως τον («Πειρασμόν»), οί κριτικοί όμως έλύσσαζαν και πάλιν. Είς μάλιστα διευθυντής περιοδικού, εις ο συνειργάζετο και ο Ξενοπούλος, εύρε τον («Πειρασμόν») («κολοκυθένιον») ! Ο κολοκυθένιος όμως αύτός πειρασμός έμεινεν εις τό δραματολόγιον και μετά παρέλευσιν δέκα και πέντε όλων έτών από τής πρώτης του επιτυχίας, παίχθη και πρό όλίγου ακόμη κατ' επανάληψιν.

Ο Ξενοπούλος εν τούτοις δέν φαίνεται νά μου έλεγε την αλήθειαν — όπως την λέγω εγώ έδω και θα τον ψάλω λιγάκι — όταν μου έλεγεν, ότι «όλα τά περιμένει και τά άψηφῷ». Μετά την τελευταίαν επίθεσιν που του έκαμαν, έδειλίασε και πότε έδιδε τά έργα του ως δῆθεν μεταφράσεις ξένων έργων, πότε ώρκιζετο ότι δέν θα ξαναγράψῃ πιά και τότε κατέφευγεν εις άλλα παιδαριώδη καμώματα, τά όποια προεκάλουν τά σκώμματα έχθρών του και φίλων. Εύτυχώς ή ασθένεια αύτή ήτο παροδική και κατά τά τελευταία έτη, έπιόρκησας εύτυχώς διά την έλληνικήν σκηνήν, ξανάγραψεν ο Ξενοπούλος πλέον και έσυνέχισε τό ώραϊον έργον του διά τό όποιον και ειλικρινώς εορτάζομεν σήμεραν όλoi μας.

Λυποῦμαι, ότι δέν δύναμαι την στιγμήν αύτήν νά επεκταθῶ περισσότερον επί ενός τόσον σημαντικού έργου. Η άποστολή μου είναι άπλως νά χαιρετίσω εκ μέρους τής 'Εταιρείας των 'Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων ένα συνάδελφον, όστις έποδηγέτησεν όλους μας γενικώς και εις όλα εν γένει τά είδη τής θεατρικής τέχνης. Έκπληρών την άποστολήν μου, χαιρετίζω έγκαρδίως τον Ξενοπούλον και εύχομαι ολοψύχως νά του έλθῃ και πάλιν ή λόξα νά όρκισθῇ ότι δέν θα εορτάσῃ άλλην τριακονταετηρίδα, μόνον και μόνον διά νά αναγκασθῇ νά έπιόρκῃ εκ νέου και νά μάς δώσῃ την εύχαρίστησιν νά ξαναεορτάσωμεν άλλη μιὰ φορά!

N. I. A.

Υ. Γ. Χαιρετίζων και πάλιν μετά είκοσιν έτη τον αγαπητόν φίλον κ. Ξενοπούλον, λογίζομαι εύτυχής ότι, τά κατά την διαρρεύσαν εικοσαετίαν νέα έργα του, οὐδ' έπ' ελάχιστον ήλλοίωσαν τά όσα άνωτέρω περί αυτών είπα.

28/11/38

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΛΑΣΚΑΡΗΣ

ΤΑ ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΓΡ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ *

«Ισόβιο κατάδικο τής πνευματικής τυραννίας, που λέγονται έλληνικά γράμματα» ώνόμασε κάποτε τον Γρηγόριο Ξενοπούλο ο Γιάννης Βλαχογιάννης. Κ' έτσι είναι. Ο Ξενοπούλος γεννήθηκε μ' ένα κοντυλοφόρο στο χέρι, που ποτέ του ίσαμε σήμερα δέν τον άφῃκε ούτε μιὰ ημέρα. Έζησε κυριολεκτικά και μεταφορικά, γράφοντας.

Βέβαια, δέν πρόκειται νά παρουσιάσω στο άθηναϊκό κοινό τον Ξενοπούλο, ούτε νά μιλήσω κάπως πλατύτερα για τό φιλολογικό του έργο. Ο Ξενοπούλος είναι μιὰ φυσιογνωμία, που τό όνομά του ξεπέρασε από καιρό τώρα τά στενά όρια τής Ελλάδος, και που τό έργο του μιλάει και θα μιλάῃ πάντα μονάχο του, διαλαλώντας την αξία του συγγραφέα του. Όμως σέ μιὰ γιορτή, όπως ή σημερινή, που ή «Εταιρία των 'Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων» γιορτάζει τά πενήντα χρόνια τής φιλολογικής δράσης του Γρ. Ξενοπούλου, που είναι ένα από τά πιό εκλεκτά μέλη τής, θα ήταν μιὰ παράλειψη καθήκοντος, αν δέν έστελνε ένα φιλικό χαιρετισμό στον ξεχωριστό καλλιτέχνη. Αύτην την έννοια έχουνε τά λίγα μου αυτά λόγια.

Η γιορτή ενός καλλιτέχνη περιωπῆς είναι γιορτή όλόκληρης τής κοινωνίας των ανθρώπων, που ανάμεσα σ' αυτούς ζῇ αυτός και δημιουργεί. Γιατί ένας καλλιτέχνης περιωπῆς, είναι εκπρόσωπος μιᾶς εποχῆς, ενός όλόκληρου κόσμου άνησυχιών, συναισθημάτων, σκέψεων, όνειροπολήσεων, ψυχικών και πνευματικών ανατάσεων, οραματισμών, δημιουργιών, καλλιτεχνικών αποκαλύψεων. Όπως ο άγνωστος ποιητής του δημοτικού τραγουδιού εἶν' ή φωνή κ' οί πόθοι κ' οί παλμοί κ' οί χαρές και τά βογγητά και τά ψυχικά φτερουγίσματα ενός όλόκληρου λαού, που για λογαριασμό του ύστερα από έπιταγή του μιλάει, έτσι κι ο άξιος συγγραφέας του θεάτρου εἶν' ή φωνή κ' οί πόθοι κ' οί παλμοί κ' οί χαρές

* Σημ. Προσφώνησις του κ. Σιναιδινού στον εορτασμό τής 50τηρίδος εις τό Θέατρον Κοτοπούλη.

Ο Μονάκριβος με τίς μονάκριβες.

Σκίτσο: Καστανάκη

καὶ τὰ βογγητὰ ἐνὸς ὀλόκληρου λαοῦ, ποὺ γιὰ λογαριασμό του κι' ὕστερα ἀπὸ ἐπιταγὴ του, δημιουργεῖ. Νὰ γιατί ἡ γιορτὴ ἐνὸς συγγραφέα, ὅπως ὁ Γρ. Ξενόπουλος, εἶναι γιορτὴ ὀλόκληρης τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ζῇ.

Πενῆντα χρόνια! Πενῆντα χρόνια μ' ἓνα κοντυλοφόρο στὰ χέρια! Πενῆντα χρόνια ἀγωνίας, προσπάθειας, ξενυχτιοῦ, ἀγκομαχητοῦ, μελέτης, σπατάλης ὑγείας, νεότητος, ἐνθουσιασμοῦ. Πενῆντα χρόνια συνεχῶς, χωρὶς ἀνάπαυση, χωρὶς διακοπὴ, χειμῶνα, καλοκαῖρι, γιορτές, καθημερινές, πρωτ', ἀπόγευμα, βράδυ, ἐργασίας. Κάθε μέρα καὶ μιὰ καινούργια ἐκστρατεία καὶ μιὰ νέα μάχη, καὶ μιὰ νέα νίκη. Γιατὶ συγγραφέας θὰ εἴπῃ πρῶτ' ἀπ' ὅλα μαχητὴς, γκρεμιστὴς καὶ δημιουργός. Γκρεμιστὴς προλήψεων, στενοκεφαλιῶν, ὀπισθοδρομικοτήτων καὶ δημιουργός ὅχι ἀψύχων ἀντικειμένων, ἀλλὰ ὀλόκληρων καταστάσεων, κόσμων, προσώπων, ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχουν, ποὺ ὀφείλουν νὰ κινοῦνται, νὰ ἐνεργοῦν, νὰ σκέπτονται, νὰ ποθοῦν, νὰ μισοῦν, ν' ἀγαποῦν μὲ τρόπο, ποὺ ὅχι νὰ μοιάζῃ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια. Ὁ Γρ. Ξενόπουλος τὸ πέτυχε αὐτό, τοῦ πρέπει λοιπὸν κάθε τιμὴ καὶ δόξα.

Ἀκούοντας κανένας τὸν Ξενόπουλο νὰ μιλάει καὶ σήμερα ἀκόμα γιὰ τὸ θέατρο, ἀναγνωρίζει σ' αὐτὸν τὴν ἴδια πάντα πίστη καὶ τὸν ἴδιον ἐνθουσιασμό, ποὺ μ' αὐτὲς συντρόφους ἀχώριστους, ἄρχισε ἐδῶ καὶ πενήντα χρόνια τῇ φιλολογικῇ του ἐργασίᾳ, ἐδῶ καὶ τριάντα ἐφτά χρόνια τῇ θεατρικῇ του δράσει μὲ τὸ πρῶτο του ἔργο («Ὁ Ψυχοπατέρας»). Εἶναι κι' αὐτὸ ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ὡραίων τραγουδιστῶν τῆς ζωῆς, τὸ πέρασμα τῶν χρόνων νὰ μὴ σβύνη οὔτε τὰ ὄνειρά τους, ποὺ ἔτσι μένουν πάντοτε ὡραῖα, οὔτε τὶς ἐλπίδες τους, ποὺ ἔτσι τοὺς κάνουν νὰ περιμένουν πάντα ἓνα καλύτερο αὔριο. Οἱ πραγματικοὶ καλλιτέχνες δὲν γερνᾶνε ψυχικά. Τὰ χρόνια ποὺ περνᾶνε ἀπὸ τὴν ἡμέρα τοῦ ξεκινήματός τους γιὰ τὸ μεγάλο ταξίδι, δὲν εἶναι χρόνια φθορᾶς, ὅπως γιὰ ὅλο τὸν ἄλλο κόσμο. Εἶναι χρόνια ψαξίματος, ἐρευνας, μελέτης, ἀναζήτησης, πείρας, χαρᾶς, κεφιοῦ, πάλης, τραγουδιοῦ, δημιουργίας. Εἶναι μὲ δυὸ λέξεις πενήντα χρόνια «φιλολογικῆς ζωῆς!». Πόσοι ἀπὸ μᾶς ἔχουνε νὰ ἐπιδείξουν ὅπως ὁ Γρ. Ξενόπουλος μιὰ τέτοια ζωή;

Θ. Ν. ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ «ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ».

Παλαιὰ φωτογραφία τοῦ κ. Ξενοπούλου εἰς τὸ γραφεῖον του.

Ο ΜΕΛΕΤΗΤΗΣ

Τὸ πολὺπλευρο ἔργο τοῦ Γρηγορίου Ξενοπούλου θ' ἀπασχολήσῃ τὴν φιλολογικὴ δραστηριότητα τῆς γενεᾶς μας πολὺ γρήγορα. Τότε θὰ μιλοῦν μὲ τὴν κατηγορηματικὴν κι' ἀλάθευτη γλῶσσα τους τὰ κείμενα, οἱ χρονολογίες, τὰ γεγονότα, ἡ αἰσθητικὴ δυναμικότητα καὶ ἡ λογοτεχνικὴ προσφορὰ ἐνὸς συγγραφέα, ποὺ κατέχει μιὰ σημαντικὴν κι' ἀρχοντικὴν θέσιν μέσα στὴ μεταψυχαρακὴ λογοτεχνία μας. Τὴ λέγω ἀρχοντικὴν γιατί δὲν βρίσκω πῶς ἄλλοιῶς νὰ χαρακτηρίσω τὴν πολὺχρονη σταδιοδρομίαν τοῦ Ξενοπούλου, τὴν ἀδιάκοπην παρουσίαν του, τὴν ἀκατάβλητην προσπάθειάν του—μ' ὅσην κι' ὅποιαν ἐπίδραση, μ' ὅσα καὶ μ' ὅποιαν ἀποτελέσματα, ἀστάθμητα καὶ δυσκολοκαθόριστα τώρα—τὴν μακρινὴν καὶ μεγάλην ὁδοιπορίαν του μέσα στὴν πολυτιμότερη καὶ δημιουργικώτερη περίοδον τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων. Παραμοιάζω καὶ συνταιριάζω τὸ πέρασμα τοῦ Ξενοπούλου μὲ κείνον τοῦ Παλαμᾶ. Λέω, ἀφοῦ κάνω τὶς σχετικὰς ἀλλαγὰς καὶ ἀφαιρέσεις, πῶς ὁ Ξενόπουλος εἶναι στὴν πεζογραφία ὅ,τι ὁ Παλαμᾶς στὴν ποίησιν.

Ὅπως ὁ Παλαμᾶς ἀρχίζει ἀπὸ τόσο νωρὶς καὶ τελειώνει τόσο ἀργά, πολυπλάνητος, καὶ πολυχέυμων, κυρίαρχος καὶ δυνάστης μιᾶς ὀλάκερης—μακρόχρονης—ἐποχῆς, ἔτσι κι ὁ Ξενόπουλος στὴν νεοελληνική πεζογραφία κυριαρχεῖ, δυναστεύει καὶ βασιλεύει, ἄσβυστο μετέωρο, ποὺ διαγράφει πλήρη τροχιά, φεγγοβολώντας πρὸς ὅλες τὶς μεριές—ἀνεξάντλητος, δημιουργικός. Μυθιστόρημα, διήγημα, θέατρο, κριτική, μελέτη, χρονογράφημα—ὅλα τὰ δοκίμασε, ὅλα τὰ πλούτισε, ἀπ' ὅλα ἐπέρασε θριαμβευτικά. Κρῖμα, ποὺ μᾶς λείπουν ἀκόμα οἱ προεργασίες καὶ τὰ στοιχεῖα, οἱ ἔρευνες κι οἱ ὑπομονητικὲς ἐργασίες, γιὰ νὰ μαζωχτῇ, νὰ χρονολογηθῇ, νὰ καθοριστῇ, νὰ μελετηθῇ τὸ ἔργο αὐτὸ τὸ πολύπλευρο καὶ ἀπέραντο. Θὰ ἔμπαιναν πολλὰ πράγματα στὴ θέση τους κι ἡ ἀποκατάστασή αὐτῇ ἡ γραμματολογικὴ κι αἰσθητικὴ θὰ ἦταν στὰ περισσότερα σημεῖα τῆς ὑπὲρ τοῦ Ξενόπουλου.

Μ' ἀρέσει ἡ κριτικὴ σκέψη τοῦ Ξενόπουλου, ὅταν δὲν εἶναι—πολλὲς φορὲς—ἀπροσωπόληπτη κι' ἀνεπηρέαστη. Ἡ ματιά του εἶναι διεισδυτική. Ἑρεῖ νὰ ξεχωρίζει, νὰ παρατηρεῖ, νὰ χαρακτηρίζει, νὰ θέτει ζητήματα—νὰ λύει προβλήματα. Ἐχει στοχασμό, ποὺ τὸν ἀναγνώριζε κι' αὐτὸς ἀκόμα ὁ μυκτηριστὴς Καρκαβίτσας. Μὰ ποῦ καὶ πῶς νὰ παρακολουθήσει κανεὶς τὸ ἀπέραντο κριτικὸ ἔργο του; Νὰ εὔρει τὶς ἀρχὲς ποὺ τὸ ἐμπνέουν, τὰ κριτήρια ποὺ τὸ καθοδηγοῦν—νὰ ξεχωρίσει ὅ,τι εἶναι κριτικὴ, ἀπὸ ὅ,τι ἀποτελεῖ ὑποχώρηση τῶν περιστάσεων, προσωπικὴ συμπάθεια ἢ ὑπολογισμένη ὑποχρεωτικότητα! Τὸ κριτικὸ ἔργο τοῦ Ξενόπουλου, ποὺ ἀρχίζει ἀπ' τὴν «Ἑστία» καὶ σταματᾷ—ἢ μᾶλλον συνεχίζεται—μὲ τὶς συζητήσεις τῶν «Ἀθηναϊκῶν Νέων» εἶνε, ὅπως καὶ τὸ ἔργο του, ἀπέραντο. Ὁ συγγραφεὺς πολλὲς φορὲς τὸ σκέφτηκε καὶ τὸ νοιάστηκε. Τὸ τομίδιο «Στάχυα καὶ Παπαροῦνες» εἶχε ἐγκαινιάσει μιὰ σειρὰ τόμων, ποὺ θὰ περιελάμβαναν τὶς μελέτες καὶ τὰ κριτικά του ἄρθρα. Κρῖμα ποὺ δὲν συνεχίστηκε. Θὰ εἴχαμε σήμερα συγκεντρωμένη ὅλη τὴν κριτικὴ—τοῦλάχιστο τὴ σπουδαιότερη—παραγωγὴ τοῦ Ξενόπουλου. Θὰ εἴχαμε τὸ θεωρητικὸ του ἐγκόλπιο, ὅπου ὁ χρόνος κι ὁ καιρὸς θὰ εἶχε διευκολύνει τὸν κριτικὸ νὰ ξεκαθαρίσει τὴν ἐργασία του, ξεχωρίζοντας ὅ,τι ἔβγαине ἀπ' τὸν ἑαυτό του, ὅ,τι ἀποτελοῦσε τὴν ἀτομικὴ, τὴν ἀπροσωπόληπτη γνώμη του. Ἡ ἐργασία αὐτὴ εἶχε, ὡς εἴπαμε, ἀρχίσει, μὰ ὑπάρχει καιρὸς νὰ συνεχιστεῖ.

Ἐχω παρακολουθήσει μ' ἐνδιαφέρο καὶ σχεδὸν ἐξαντλητικὰ τὶς μελέτες τοῦ Ξενόπουλου. Ἀποτελοῦν ἓνα ἀπὸ τὰ πειὸ βιώσιμα καὶ φωτεινὰ μέρη τοῦ ἔργου του. Καὶ εἶναι πολλὲς. Ἀναφέρονται ὅλες στὴ μεταπολεμικὴ νεοελληνικὴ γραμματολογία. Πρῶτα—πρῶτα στὴν Ἑπτανησιακὴ Σχολή. Στους προγόνους καὶ προδρόμους του. Τὸ Σο-

λωμό, τὸ Μαρκοῤ, τὸν Πολυῤ, τὸν Τσακασιῤ, τὸν Τυπάλδο. Ἐπειτα στὴν ἀθηναϊκὴ ποιητικὴ καὶ πεζογραφικὴ Σχολή. Στὸ Ροῖδη, στὸν Ἀννίνο, στὸν Παπαδιαμάντη, στὸν Καρκαβίτσα, στὸ νεοελληνικὸ μυθιστόρημα, στὸ Σουρῇ. Ἐκεῖνος ὁ Σουρῆς του! Τόλμησε νὰ παραβγεῖ καὶ νὰ κονταρομαχήσει μὲ τὸν Ψυχάρη γιὰ νὰ σώσει τὴν ἀλήθεια. Καὶ τὴν ἔβλεπε πειὸ καθαρά καὶ πειὸ ἀσφαλέστερα ὁ Ξενόπουλος τὴν ἀλήθεια, γιὰ τὸ μάτι του ἦταν ἐλεύθερο ἀπὸ τὴ θολούρα κι ὁ νοῦς του καθαρὸς ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ πρόληψη. Στὴν ἐργασία του ὁ Ξενόπουλος ξέρεῖ νὰ βλέπει ἀντικειμενικά. Ἑρεῖ καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι εὐκίνητος καὶ νὰ μεταφέρεται ἀπὸ ἐποχὴ σὲ ἐποχὴ, ἀπὸ ἀτμόσφαιρα σὲ ἀτμόσφαιρα, νὰ βλέπει μπροστὰ του ἀνθρώπους κι ὄχι σφάγια, νὰ σέβεται τὴν ἱστορία καὶ τὴν παράδοση. Ὁ Ξενόπουλος—πεζογράφος δημιουργικός—δὲν ἀπορροφήθηκε βέβαια οὔτε ἔκανε ἔργο τὴ γραμματολογικὴ μελέτη τῶν περασμένων καὶ συγχρόνων. Ὅσες ὅμως ἐργασίες μᾶς ἔδωσε—καὶ δὲν εἶναι λίγες—γιὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τῆς φιλολογικῆς μας ἱστορίας ἔχουν μιὰ στέρεη πληρότητα, μιὰν ἀνάγλυφη ἀποδοτικότητα καὶ πολλοὶ στοχασμοὶ καὶ κρίσεις του θὰ μείνουν!—εἶνε τελειωτικοί. Προσωπικότεατὴ εἶνε ἡ ἐργασία του γιὰ τὸ Μαρκοῤ—ἢ ἄλλη γιὰ τὸ Ροῖδη. Ἐπίσης γιὰ τὸν Καρκαβίτσα βρῆκε πολλὲς εὐστοχες γραμμὲς, χωρὶς νὰ ἐπηρεαστεῖ, παρὰ μόνο σ' ὠρισμένα σημεῖα, ἀπὸ τὴν συναδερφικὴ θέση.

Νοῦς κριτικὸς μὲ μάτι καὶ μὲ διαίσθηση ἐτόνισε στὴν κριτικὴ σταδιοδρομία του τόσες ἀλήθειες, ὅσες θὰ ἔφταναν νὰ ξεγράψουν καὶ νὰ φωτίσουν μερικὲς σκιερὲς πλευρὲς τῆς κριτικῆς του, ποὺ ἀπέβησαν ἐπιζήμιες ἢ ἀνασχετικές. Εἶδε ταλέντα, ὕψωσε ἀξίες, χτύπησε λάθη. Ἐγνώρισε τὸ ἔργο συγχρόνων καὶ παλαιότερων του λογοτεχνῶν. Ἡ γραμματολογικὴ του ἐργασία εἶνε πολὺ βαρύτερη καὶ πολὺ καθαρώτερη ἀπὸ κείνη τοῦ Παλαμᾶ. Ἄν ἐπέμεινε περισσότερο, ἂν τὴν ἔκαμε ἔργο του, ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία θὰ εἶχε νὰ δείξει ἓνα πρῶτης γραμμῆς μελετητὴ καὶ ἱστορικό. Μὰ εἶπε ὁ δραματικὸς τῶν αἰώνων: «Τὸ νόημα βλέπε πάντα· τὸ σκοπὸ ποὺ κρύβουν τὰ λόγια». Καὶ τὸ νόημα ἦταν ἄλλο. Ὁ Ξενόπουλος ἀντὶ νὰ καταναλωθεῖ στὴ μελέτῃ τῆς, δημιούργησε τὴ νεοελληνικὴ γραμματολογία. Ἐννοῶ τὸν πεζογράφο, ποὺ ἀπετέλεσε τὸ βασικώτερο θεμέλιο τοῦ νεοελληνικοῦ πεζοῦ μας λόγου. Θεμελιωτὴς καὶ οἰκοδόμος του μαζὶ μὲ τοὺς πρῶτους, ἀπὸ κανένα τους μικρότερος. Μὰ κείνο ποὺ θέλω νὰ τονιστεῖ, εἶνε ἡ κριτικὴ του σκέψη, ποὺ ἀρχίζει νὰ φαίνεται ἀπὸ τὰ πρῶτα του βήματα, ὕστερα ἀπ' τὸ πρῶτο του διήγημα. Ἐχω καὶ φυλάγω γιὰ τὴν ἱστορία του, τὸ ἐράσμιο ἐκεῖνο δίφυλλο τοῦ 1884, ποὺ χτύπησε τοὺς κριτὲς τοῦ διηγηματογραφικοῦ διαγωνισμοῦ τῆς Ἑστίας (Ι. Σκυλίτσην,

Σ. Σακελλαρόπουλον και Α. Προβελέγγιον), στὸν ὁποῖον ἦταν ὑποψήφιος κι ὁ Ξενόπουλος μὲ τὸ διήγημά του «Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος 300δραχμον ἔπαθλον». Ἐπιγράφεται «Ἡ ἀπολογία μου» καὶ θέλει νὰ ὑποστηρίξει πὼς τὸ ἔργο του δὲν εἶνε λίβελλος οὔτε σάτυρα «καθαπτομένη ὀρισμένων καὶ ἀξιοτίμων προσώπων οὔτε καταντᾷ εἰς λίβελλον». Ἦταν ἡθογραφικὸ τὸ ἔργο του μὰ παραξηγήθηκε ἡ ρεαλιστικότητά του. Ὡστόσο τὴν ἔφερε τόσο νωρίς, ὥσπου ἀργότερα (1891) τὴ διδάχτηκε τόσο πικρὰ ἀλλὰ καὶ τόσο ἐποικοδομητικὰ γιὰ τὴν ἐξέλιξή του, ἀπὸ τὸν ἐξαιρετὸ κριτικὸ τῆς ἐποχῆς του, τὸν Μιχαήλ Μητσάκη. Ὁ Ξενόπουλος χτυπήθηκε μὲ τὸ Μητσάκη μὰ τὰ ἄρθρα ἐκεῖνα (στὴν «Ἐφημερίδα» καὶ στὸ «Ἄστυ») ξεχαστήκανε, ὅσο κι ἂν προδίδουν τίς πρώτες—ὅσο ἄφελες καὶ ὑπερβολικὲς—ἀναλαμπές τοῦ κριτικοῦ του νοῦ. Ἐμείνει μόνο τὸ διδάγμα. Ἦταν ἡ ὑποχρέωση τοῦ πεζογράφου νὰ ἀντλεῖ ἀπ' τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ ζεῖ μέσα στὴν πραγματικότητα. Ἦταν ἡ ἡθογραφικὴ ἀλήθεια. Μιὰν ἀκτινοβολία τοῦ ζολαδισμού, πού κυριαρχοῦσε τότε παντοῦ καὶ πού ὁ Μητσάκης στάθηκε ἕνας ἀπ' τοὺς κυριώτερους εἰσηγητὲς καὶ προπαγανδιστὲς του. Ἀπὸ τότε ὁ Ξενόπουλος πῆρε τὸ χρωστῆρα καὶ τράβηξε γιὰ τὸ νησί του. Ζωγράφιζε κι αὐτὸς τὴ Σκίαθό του καὶ μέσα στὴν πραγματικότητά της δημιουργοῦσε. Ὡστόσο μὲ τὰ ἄρθρα του ἐκεῖνα κατὰ τοῦ Μητσάκη ἔδειξε πόσο ἐγνώριζε νὰ σκέπτεται καὶ νὰ ἐμβαθύνει ὁ Ξενόπουλος. Τὸ γραμματολογικὸ του ἔργο, πού σύντομα πρέπει νὰ συμμαζωχεῖ καὶ νὰ ἐκδοθεῖ—ἀπ' τὴν Ἀκαδημία νομίζω—ἔχει τὴν ἐξέλιξη καὶ τὴν καρποφορία τῶν ἀρετῶν του αὐτῶν καὶ—ὅσο συμπτωματικὸ—ἔχει στοιχεῖα βιώσιμα, ἀπαραγνώριστης ἀξίας, μὰ θὰ μείνει καὶ μιὰ ἔκφραση τῆς ἐποχῆς του—καλλίτερα τῶν ἐποχῶν του—πού ὁ Ξενόπουλος σὰν μυθολογικὸς Πρωτέας ἤξερε νὰ τίς παρακολουθεῖ καὶ νὰ μεταμορφώνεται μπροστά τους.

Γ. ΒΑΛΕΤΑΣ

Στὸν πολυσέβαστο Ἀκαδημαϊκὸ, θὰ εἶχα, τελειώνοντας νὰ εὐχηθῶ καὶ νὰ παρακαλέσω νὰ συνεχίσει τὸ γραμματολογικὸ του ἐνδιαφέρον ἐνεργώτερα καὶ μέσα στὴν Ἀκαδημία, ὥστε νὰ ἐκδοθοῦν σύντομα οἱ σπουδαιότεροι νεοέλληνες συγγραφεῖς καὶ ποιηταί. Εἶναι μιὰ ἀνάγκη καὶ μιὰ ἐπιταγὴ τῆς ἐποχῆς μας, γιὰ τὴν Ἀκαδημία δὲ δὲν βλέπω ἔργο πολυτιμώτερο ἀπὸ τὴ νεοελληνικὴ αὐτὴ βιβλιογραφία. Ὁ Σολωμὸς ἀτύχησε, μ' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ σταματήσει τὴν προσπάθειά.

Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ

Ὁ Κος Ξενόπουλος τὴν ἐποχὴ πού τὸ ἑλληνικὸ θέατρο εἶταν ἀκόμα προσκολλημένο στὴ στεῖρα μίμηση τῆς ἀρχαίας τραγωδίας καὶ στὸ χαριτωμένο ἀλλὰ καὶ συμβατικὸ κωμειδύλλιο, παρουσίασε ἀπὸ τοὺς πρώτους στὴν ἑλληνικὴ σκηνὴ ἀνθρώπους ὀλοκληρωμένους, ζωντανούς, διείσδυσε ἀπὸ τοὺς πρώτους στὸν ἐσωτερικὸ κόσμο, δραματοποίησε ἀπὸ τοὺς πρώτους τὰ προβλήματα τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου. Κι' ἀργότερα, ὅταν τὸ νεοελληνικὸ θέατρο ἀπέκτησε κι' ἄλλους συγχρονισμένους ἐργάτες, τὰ ἔργα του ἐξακολουθήσαν πάντα νὰ ξεχωρίζουν μὲ τὴν ἐπιμελημένη τους φόρμα, μὲ τὸ καλαίσθητό τους ὕψος, μὲ τὴ δροσιά καὶ τὴν εὐγένεια πού εἶνε διάχυτες σὲ ὅλες τους τίς σκηνές, μὲ τὸν ποιητικὸ τους ρεαλισμὸ, μὲ τὴν πλαστικότητά καὶ τὸ νόημα πού ἔδιναν σὲ μερικοὺς τύπους. Πολλὰ ἀπὸ τὰ πρόσωπά του, καὶ προπάντων τὰ ζακυνθινὰ τοῦ 19ου αἰῶνα, γιὰ τὴ Ζάκυνθος πού τὸν γέννησε ἰδιαίτερα τὸν συγκίνησε καὶ τὸν ἐνέπνευσε, παραμένουν καὶ θὰ παραμείνουν ἀντιπροσωπευτικὰ μιᾶς ὀλόκληρης ἐποχῆς.

Ὁ κ. Ξενόπουλος καλλιέργησε κι' ἀνέπτυξε ἀπὸ τοὺς πρώτους τὸ ἀστικὸ μυθιστόρημα. Δὲν τοῦ ἔδωκε ἐξαιρετικὸ βάθος, ἀλλὰ καθὼς κατεῖχε τὸ χάρισμα τῆς ἀφηγήσεως, καθὼς ἤξερε παρ' ὅλους τοὺς κάποιους κάποτε πλατυσμούς του νὰ ἐνδιαφέρει, νὰ συγκρατεῖ καὶ νὰ θέλγει τὸν ἀναγνώστη, νὰ τοῦ ἀναπαρασταίνει πλαστικὰ καὶ νὰ τοῦ κάνει γνωρίμους τοὺς ἥρωες, συνετέλεσε ὅσο πολὺ λίγοι ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς μας στὸ νὰ πλησιάσει τὸ κοινὸ πρὸς τὸ βιβλίον. Ἄν τὸ βιβλίον δὲν ἔχει ἀκόμα πλατιά διαδοθεῖ κι' ἀγαπηθεῖ στὴν Ἑλλάδα, αὐτὸ πρέπει ν' ἀποδοθεῖ νομίζω, κύρια, στὸ ὅτι δὲν ἀναπάνηκαν δυστυχῶς πολλοὶ Ξενόπουλοι, πολλοὶ εὐχάριστοι συγγραφεῖς, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀπαραίτητους ἐκείνους συγγραφεῖς πού κατορθώνουν χωρὶς νὰ ξεφεύγουν ἀπὸ τὸ λογοτεχνικὸ ἐπίπεδο νὰ εἶνε σύγχρονα καὶ τερπνοὶ γιὰ τὸ μεγάλο κοινόν, καὶ πού διαμορφώνοντας ἔτσι σιγὰ σιγὰ τὸ γούστο, καθοδηγοῦν πρὸς τὴν κατανόηση καὶ τὴν ἐκτίμηση τοῦ αὐστηρὰ αἰσθητικοῦ βιβλίου.

Ὁ κ. Ξενόπουλος κατενόησε ἀπὸ τοὺς πρώτους καὶ τὴν ἀλήθεια τοῦ δημοτικιστικοῦ κηρύγματος, καὶ τὴν πλάνη, τὸ αἰτοπο καὶ τὸ ἀκαλαίσθητο τοῦ ψυχαικοῦ δημοτικιστικοῦ σχολαστικισμοῦ. Ἐγραψε ἀπὸ τοὺς πρώτους μιὰ γλώσσα πού συνδέεται στενὰ μὲ τὴ γλώσσα πού μιλιέται, καὶ πού διαβάζεται ἄνετα καὶ εὐχάριστα. Ἡ γλώσσα του δὲν εἶνε βέβαια ὑποδειγματικὴ· μιὰ γλώσσα δὲν δημιουργιέται ἀπὸ ἕνα καὶ μόνο συγγραφέα. Γιὰ νὰ γίνῃ λογοτεχνικὴ ἡ γλώσσα πού μιλιέται πρέπει πολὺ νὰ λαξευθεῖ, νὰ λυγισθεῖ, νὰ πλουτισθεῖ, νὰ ἐναρμονισθεῖ· γι' αὐτὸ χρειάζεται πολὺς καιρὸς καὶ πολλὴ ἐργασία. Διαισθάνθηκε ὁμως ἀμέσως, καὶ μέσα σὲ μιὰ ἐποχὴ συγχύσεως, τὴν ὁρτὴ κατεύθυνση, τὴν κατεύθυνση πού ἀκολουθοῦν σήμερα ὅλοι οἱ ἀξιοὶ νέοι λογοτέχνες. Ἡ διορατικότητά του τοῦ ἐξασφαλίζει ἕναν σημαντικώτατο τίτλον τιμῆς...

Ὁ Κος Ξενόπουλος στὴν κριτικὴ του σπανιώτατα ἔσφαλε κι' ἀνεγνώ-

ρισε πολλά ταλέντα όταν μόλις αναφαίνονταν και διακρίνονταν. Πρώτος ανέκλυψε κι' απεκάλυψε τὸν Γρυπάρη καὶ τὸν Καβάφη...

Αὐτὰ τὰ θέματα μελετῶν καὶ πολλὰ ἄλλα ἀκόμα ἀναπήδησαν μέσα μου όταν ἔλαβα τὸ γράμμα τοῦ κ. Μινώτου πού μοῦ ἔκανε γνωστὴ τὴν εὐγενική του πρωτοβουλία νὰ ἀφιερῶσι ἓνα ἰδιαίτερο πανηγυρικό τεῦχος τῆς «'Ιονίας 'Ανθολογίας» στὸ γιορτασμὸ τῶν πενήντα χρόνων τοῦ κ. Ξενοπούλου' δυστυχῶς ὁ κ. Μινώτος δίνει μόνο ὀκτὼ μέρες προθεσμία στοὺς συνεργάτες τοῦ τεύχους αὐτοῦ γιὰ νὰ γράψουν τὰ σχετικὰ ἄρθρα τους, κι' ὀκτὼ μέρες δὲν εἶνε ἀρκετὲς οὔτε γιὰ νὰ ξαναδιαβάσει κανεὶς προσεκτικὰ τὸ πολύμορφο καὶ ὀγκῶδες ἔργο τοῦ κ. Ξενοπούλου. Ἔτσι ἀναγκάζομαι νὰ σημειώσω μόνον, χωρὶς νὰ τίς κατεργασθῶ, κάποιες σκέψεις μου γιὰ τὴν πολυτιμότητα συμβολῇ τοῦ κ. Ξενοπούλου στὴν πρόοδο τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Θὰ προσθέσω μόνον ἀκόμα, ἀφοῦ ἀναλογισθῶ καὶ τίς ἐξαίσιες κοπέλλες του—νομίζω ὅτι ὡς κύριο δημιουργήμα τοῦ κ. Ξενοπούλου θὰ προβάλλεται πάντα ἡ ὁμάδα τῶν κοριτσιῶν του, πού ἀντιπροσωπεύουν ἓναν τύπο ξεπερασμένο σήμερα, ἀλλ' ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε, καὶ στὸν ὁποῖο ἔδωκε ἔντονη ζωὴ—τίς κοπέλλες του πού ἂν καὶ μοιάζουν ἀναμεταξύ τους, γιατί εἶνε σχεδὸν ὅλες ὑποταγμένες στὴν ἀντίληψη τῆς πρωταρχικῆς σημασίας τῆς οἰκογένειας, ἔχουν ἐντούτοις ἡ καθεμιά τὴ δική της προσωπικότητα, τὴ δική της ψυχὴ, καὶ δονίζονται ὅλες ἀπὸ νιάτα, ἀπὸ δροσιά κι' ἀπὸ ὀρμή,—ποῖο εἶνε γιὰ τὴν ἀντίληψη τὸ ἐπίθετο πού κλείνει μέσα του ὅλο τὸ νόημα τοῦ ἔργου του.

Ὁ κ. Ξενόπουλος χαρακτηρίζεται ἅμα ὀνομασθεὶ Ἑφτανήσιος. Κι' ὄχι μόνον, γιατί ὅπως τὸ ἀνέφερα κι' ὅλας, ἀντλήσε τίς ἀνώτερες ἐμπνεύσεις του ἀπὸ τὸ περιβάλλον καὶ τὴ ζωὴ τῆς Ζακύνθου—ἔγραψε καὶ μερικά μυθιστορήματα πού γίνονται στὰς Ἀθήνας, περιέγραψε κάποτε καὶ μερικὲς κοπέλλες μοντέρνες καὶ χειραφετημένες, ἀλλὰ σ' αὐτὰ τὰ ἔργα του εἶνε φανερὴ ἡ προσπάθεια, διακρίνεται εὐκόλα ὅτι ἡ ἐμπνευσή του δὲν εἶνε πηγαία, καὶ δὲν μποροῦν οὔτε νὰ συγκριθοῦν μετὰ τὰ ἔργα του πού τοῦ τὰ ὑπαγόρευσε ἡ αὐθόρμητη διάθεσή του—κι' ὄχι μόνον γιατί ὅλο τὸ ἔργο του εἶνε ἓνα μνημεῖο τῆς Ζακύνθου, ἓνας ὕμνος τῆς καὶ μιὰ καλλιτεχνικὴ τῆς ἀναπαράστασις, ἀλλὰ προπάντων γιατί ὅλη ἡ ψυχοσύνθεσή του εἶνε Ἑφτανήσιακή.

Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς μας, μποροῦν νὰ καταταχθοῦν σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες: στοὺς Βαλκάνιους καὶ στοὺς Εὐρωπαίους. Οἱ πρῶτοι, ἄλλοι μὲ ποίηση, κι' ἄλλοι μόνον στατικὰ καὶ φωτογραφικά, καλλιέργησαν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο τὴν ἡθογραφίαν. Οἱ δεῦτεροι γνώρισαν κι' ἐξετίμησαν τὴ φύση καὶ τὴν πνευματικὴ τῆς παραγωγὴ καὶ προσπάθησαν, ἀδιάφορο ἂν δὲν τὸ κατόρθωσαν πάντα, νὰ δώσουν ἔργα δονισμένα ἀπὸ ἓναν καθολικὸ ἀνθρώπινο παλμό, φιλοδόξησαν νὰ δημιουργήσουν ἓνα ἔργο ἀνάλογο μετὰ τὰ πρότυπα πού θαύμαζαν καὶ πού τοὺς ἐνθουσίαζαν. Ὁ κ. Ξενόπουλος δὲν ταξίδεψε· διάβασε βέβαια, ἀλλὰ ὄχι μὲ πάθος, ὅχι μὲ τὸ συνειδητὸ σκοπὸ νὰ καλλιεργήσει καὶ νὰ ἀναπτύξει τὸν ἑαυτὸ του· δὲν τοῦ ἄφηνε ἄλλωστε καιρὸ ἡ κολοσσιαία του παραγωγικὴ ἐργασία. Ἔδωκε αὐτόματα ἓναν πολιτισμένο τόνο σὲ ὅ,τι ἔγραψε γιατί ὑπῆρχε μέσα του ἡ πνοὴ τῶν ἐφτά νησιῶν πού καθὼς παρέμειναν λυτρωμένα ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ καὶ σὲ στενὴ ἐπαφὴ μετὰ τὴ Δύση δὲν ἀπομακρύνθηκαν ποτὲ ἀπὸ τὸν διαρκῆ ἀγῶνα πρὸς τὴν πρόοδο τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

ΑΛΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

Ο ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Η ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑ

Σ' ἓνα τεῦχος ἀφιερωμένο στὸν Ξενόπουλο, ὅπως αὐτὸ τῆς «'Ιονίας 'Ανθολογίας», θὰ πρέπει νὰ μελετηθῇ κι' αὐτὴ ἡ ἀποψη: ποιά εἶναι ἡ παραγωγὴ τοῦ Ξενοπούλου στὴν καθαρῆουσα καὶ ποιά ἡ ἀξία τῆς καὶ ἡ σημασία τῆς μέσα στὴ συγγραφικὴ ἐξέλιξή του.

Εἶναι ἀπαραίτητο αὐτό, ἂν σκεφθῇ κανένας ὅτι ἡ πρώτη παραγωγὴ τοῦ σεβαστοῦ μας συγγραφέα ἦταν γραμμένη στὴν καθαρῆουσα. Γεννημένος στὰ 1867, παρουσιάζει στὴν καθαρῆουσα, πού ἦταν ἡ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς, τὸ «Τρι-ακοσιόδραχμον ἑπαλθον» στὰ 1885, κι' εὐθὺς ἀμέσως τὸν «'Ανθρωπον τοῦ κόσμου». Ὑστερα, στὰ 1890 τὸν «Νικόλα Σιγαλὸ» σὲ 6 μικρὰ τομίδια, καὶ τὰ «Στρατιωτικὰ διηγήματα», μετὰ 8 διηγήματα. Ἐπίσης τὴ «Μητρειά» στὰ 1888 καὶ τὰ «Διηγήματα», τὸν Α' τόμο στὰ 1901. Ἀργότερα τυπώνει καὶ 2 ἄλλους τόμους «Διηγημάτων», συνέχεια τοῦ πρώτου τόμου. Ἀκόμα, τὸ μυθιστόρημα («Μαργαρίτα Στέφαν»), στὰ 1906, καὶ τὸν τόμο ἀπὸ ἄρθρα του σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ, στὰ 1923, μετὰ τὸν τίτλο «Στάχυα καὶ Παπαροῦνες», καθὼς καὶ ἄλλα μικρὰ μελετήματα κατὰ καιρούς.

Ἄλλ' ἐκτὸς ἀπὸ τίς ἐκδόσεις του αὐτές, πλῆθος ἀπὸ κριτικὲς μελέτες, αἰσθητικὲς, γλωσσικὲς κ.λ.π., ἀπὸ ἐπικαιρά θέματα, χρονογραφήματα, στὴν καθαρῆουσα κι' αὐτὰ, δημοσιεύτηκαν σὲ περιοδικὰ, σ' ἐφημερίδες, σὲ ἡμερολόγια, σὲ λευκώματα, ὅπως σὲ παλιὺς τόμους τῆς «Διαπλάσεως», ἀπὸ τὸ 1896, στὸ περιοδικὸ «Ἐστία», ἰδίως ἀπὸ τὸ 1890, στὰ «Παναθηναῖα» ἀπὸ τὸ 1900, κι' ἀργότερα στὸ «Ἐθνος» καὶ σὲ ἄλλα ἐντυπα. Διαλέξεις του, μεταφράσεις του, κωμωδίες του εἶναι ἐπίσης στὴν καθαρῆουσα.

Νωρὶς ὁ Ξενόπουλος ἐγκαταλείπει τὴν καθαρῆουσα καὶ ἀσπάζεται τὸν Δημοτικισμό, τόσο πού ὁ Ψυχάρης τὸν ὀνομάζει («πατέρα τῆς θεατρικῆς δημοτικῆς»). Ὅμως εἶναι ἀπὸ τοὺς τελευταίους πού χωρίστηκαν ἀπὸ τὴν καθαρῆουσα στίς κριτικὲς μελέτες. Λίγα χρόνια πρὶν, ἐξακολουθοῦσε νὰ γράφῃ τ' ἄρθρα του στὴν καθαρῆουσα ἀκόμα.

Ἡ νεκρὴ αὐτὴ γλῶσσα δὲν θὰ μᾶς ἐνδιέφερε ἂν τὴν χάραζε ἡ πέννα ἄλλου συγγραφέα. Ἀλλὰ ὁ Ξενόπουλος, καὶ στὴν ἀψυχὴ καθαρῆουσα ἀκόμα, δὲν ἐστερήθη ἀπὸ τὴν ὀξυδερけά του, οὔτε ἀπὸ τὴν πρωτοτυπία του. Ἡ συντακτικὴ συμμετρία, ἡ σαφήνεια, ἡ λεπτομερὴς διατύπωση, εἶναι τὰ στοιχεῖα τοῦ πού τὸν συνοδεύουν καὶ στὰ γραπτὰ τῆς πρώτης του περιόδου, πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ. Ἀλλὰ ἡ καθαρῆουσα τοῦ δὲν εἶχε, ὅπως ἄλλων, τίποτα τὸ σχολαστικόν. Ἦταν ἡ καθαρῆουσα τῶν δημοτικιστῶν, ὅπως τοῦ Παλαμά, τοῦ Δροσίνη κ.λ.π., χωρὶς ἐπιτήδευση καὶ πλαδαρότητα. Ὁ διάλογος τοῦ Ξενοπούλου, καὶ ὅταν ἔγραφε στὴν καθαρῆουσα, ἦταν καμωμένος στὴ δημοτικὴ. Εἶχε ὅλη τὴν ἀπλότητα καὶ καθετὶ ἐξεζητημένο ἀπουσίαζε ἀπ' αὐτόν. Τὰ θέματά του ἦσαν θετικὰ, οἱ χαρακτῆρες καθαροί, οἱ εἰκόνες ζωηρές, ἡ ἡθογραφία ἐντονη, ἡ ψυχολογικὴ παρατήρηση ἀδρή, μ' ἓνα λόγο τὸ ταλέντο γνήσιο.

Ὁ Ξενόπουλος εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ δυνατώτερα ταλέντα τῆς πεζογραφίας μας. Ἀν κάποτε τὸ ἔργο του σημειώνει κάποιαν ἀνισότητά, αὐτὸ συμβαίνει

γιατί ήταν αναγκασμένος γράφοντας στις εφημερίδες και στα περιοδικά ν' αντιμετώπιζε τις δυσκολίες της ζωής. Αυτό ήταν το επάγγελμά του. 'Ενώ άλλοι πεζογράφοι μας νεώτεροι δείχνουν πτώση στο έργο τους εκεί που έχουν όλες τις ανέσεις της ζωής και γι' αυτό δεν θα εδικαιολογείτο καμμιὰ νοθεία στο έργο τους. 'Εκείνο λοιπόν που μένει βέβαιο είναι ότι τα ταλέντα της παλιότερης γενιάς των πεζογράφων μας ήταν ασφαλώς αξιολογώτερα, σχετιζόμενα βέβαια με την εποχή τους.

Ο ίδιος δικαιολογείται για την καθαρεύουσά του, σε μεταγενέστερη έκδοση της πρώτης σειράς των «Διηγημάτων» του, τόσο φυσικά: «Οι αναγνώσται μου θα τὰ ξαναϊδοῦν καὶ αὐτὰ τὰ διηγήματα ἐπιεικῶς, ὡς παλαιούς των γνωρίμους, καὶ μάλιστα θὰ ἡμπορέσουν καλῶτερα νὰ κάμουν τὴν σύγκρισιν, νὰ παρακολουθήσουν τὴν βαθμιαίαν πρόοδον, τὴν ἐξέλιξιν τοῦ συγγραφέως των. Δι' αὐτὸ οὐτε τὰ διώρθωσα, οὐτε τὰ ἐπείραξα καθόλου. Θὰ τὰ βλέπετε γραμμένα εἰς τὴν σχολαστικὴν γλῶσσαν πού ἐγράφαμεν τότε, καὶ ἄλλας ἀκόμη σπουδαιότερας ἐλλείψεις θὰ παρατηρήσετε. 'Αλλ' ἐκεῖ πού θὰ ἐξώδευα τόσον καιρὸν, νὰ καθήσω νὰ τοὺς ἀλλάξω τὴν γλῶσσαν καὶ νὰ τὰ διορθώσω—μὲ ἄλλους λόγους νὰ νοθεύσω τὸ παρελθόν μου καὶ νὰ τὸ παρουσιάσω διαφορετικὸν ἀφ' ὅ,τι εἶναι—εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν δὲν ἔγραφα καλῶτερα νέα;» 'Ὡς (ἀνόθευτο παρελθόν) λοιπὸν πρέπει νὰ ἀτενίσουμε τὰ καθαρευουσιάνικα διηγήματα καὶ ἄρθρα τοῦ Ξενοπούλου.

Στὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἔργου τοῦ πολυγραφώτατου αὐτοῦ συγγραφέα καθρεφτίζεται ὁ δρόμος τῆς πεζογραφίας μας, κατὰ ἓνα τρόπο. 'Ὡς διηγηματογράφος, συγγραφέας θεατρικῶς, μυθιστοριογράφος, κριτικὸς, χρονογράφος, διανοούμενος, σὲ ὅλες του τὶς προσπάθειες, πάντα ἐξέφρασε τὴν ἐποχὴν του, ζωγράφισε τὴν ἐπαρχίαν καὶ τὴν πρωτεύουσά, εἶδε ψυχολογικοὺς τύπους ἀτόμων καὶ τοῦ λαοῦ μας. Μὴ τέτοια πολυσχιδῆς καὶ ἐνδιαφέρουσα προσωπικότητα παρέχει ἀφορμὴ γιὰ κάθε λογῆς ἐξέτασμα καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπιδιώκει ἡ «Ιόνιος 'Αρθολογία» τόσο ἀξιέπαινα μὲ τὴ συγκέντρωση τῶν ποικίλων ἄρθρων τοῦ τεύχους, πού ἀφιερώνει τόσο εὖστοχα στὸ σεβαστὸ συγγραφέα.

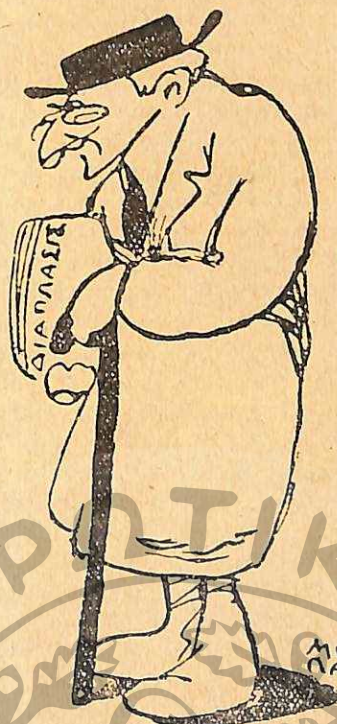
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΞΥΔΗΣ

Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΜΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣ

Πολλές φορές ἔχω διερωτηθῇ (καὶ μαζί μου, πιστεύω, κι' ὅλοι τῆς γενεᾶς μου), ἐὰν ὁ Ξενοπούλος ὑπῆρξε πραγματικά ὁ διδάσκαλός μου. Τὸν ὀνομάζω πάντοτε ἔτσι, δὲ μπορῶ νὰ μὴν ἀναγνωρίζω ὅτι κοντὰ του πέρασα τὴν ἐποχὴν μου «τῆς διαφωτίσεως», ὅτι ὑπὸ τὴν ὁδήγίαν του ἔκαμα τὶς πρώτες πνευματικὲς ἀναγνωρίσεις. Κι' ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ στενὴ ἔννοια, πού δὲν ταιριάζει στὸν Ξενοπούλου. Τὸ διδακτικὸ στοιχεῖο, μὲ τὴν τεχνικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου, δὲ βλέπω νὰ ὑπάρχει στὸ ἔργο του. Μὰ εἶναι διδάσκαλός μας, ὅλων τῶν νεώτερων πού τὸν διαβάσαμε, γιατί διδάσκαλος εἶναι κάθε δημιουργός, πού τὸ ἔργο του ἀπλώνει κι' ἀρχίζει νὰ γίνεταὶ καθολικόν. Μέσ' ἀπ' τὴν παρηγοριά, πού φέρνει ἓνα ἔργο, ἐπειδὴ εἶναι κάτι ἀπὸ μᾶς, κυρίως ὅταν κρύβει κάποια λύπη ἀπὸ μᾶς (λύπη μυστικὴ κρυφοφέγγει κάτω ἀπὸ κάθε ἀληθινὴ ὁμορφιά), ἀνακύπτει αὐτόματα ἡ διάθεση νὰ βροῦμε στὸ δημιουργό του τὸ διδάσκαλό μας, νὰ εἴμαστε μαθηταὶ του. Γιατὸ ὁ Ξενοπούλος, ἀόριστα, διάχυτα, εἶναι διδάσκαλός μας, διδάσκαλος ὅλων ὅσοι ἐντρύφησαν στὰ ἔργα του καὶ θέλησαν νὰ ἀντικύψουν μὲ πλατὺ κι' ἐλεύθερο βλέμμα τὸ μεγάλο περίγραμμα τῆς πλούσιας, τῆς πολυέδρης καὶ πολύφωτης παραγωγῆς του.

Εἰδικώτερα ὅμως, εἶναι τάχα διδάσκαλος ὅλων ἐκείνων, πού, κυριολεκτικά, «πέρασαν ἀπ' τὰ χέρια του» στὴ «Διάπλαση»; Πάλι θὰ δίσταζα νὰ τὸ πῶ. Στὸν παιδικὸ ἐκεῖνο κῆπο, ὅπου ἀντίσαν τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ταλέντα τῆς πεντηκονταετίας, δὲν ὑπῆρχε, καθὼς ἡ μνήμη μου διατηρεῖ, παρὰ μιὰ χάρι ἐλεύθερη καὶ δημιουργικὴ, μιὰ συνεχῆ γασία, πού ἐτροφοδοτοῦσε ἴσως ἀφθονὰ τὸν ἐγωϊσμό μας. Πότε νοιώσαμε ἐκεῖ ὅτι μᾶς ἐδίδασκαν; 'Εκεῖ εἴμαστε στὴν πολιτεία μας, πολῖτες μὲ περίεργη φαντασία, μὲ ἀνέλπιστα καὶ μεγάλα δικαιώματα. 'Η διδασκαλία ἦταν ἄλλου, ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς ἐπικρατείας ἐκείνης, ἐκεῖ ὅπου ἔπαυε ἡ αὐτονομία μας,

Γελοιογραφία τοῦ Φαίδωνος.

ἔπαυε τὸ ἀλλόκοτο ἐκεῖνο φῶς, ποὺ μᾶς ἔκανε μικροὺς δημιουργοὺς. Ὅχι, κανεῖς δὲ μᾶς ἐδίδασκε ἐκεῖ. Ἐκεῖ μόνον ἀναπνέαμε, ζούσαμε στὴν ἀτμοσφαῖρα τοῦ Ξενοπούλου. Καὶ χρειάζεται νὰ περάσουν τόσα χρόνια γιὰ νὰ καταλάβουμε πόσο λεπτά, ἀόρατα, φιλικά, ἓνα πνεῦμα γεμᾶτο ἀγάπη καὶ χάρη γιὰ μᾶς, δημιουργοῦσε αὐτὴ τὴν ἀλλόκοτη φωτεινὴ ἀτμοσφαῖρα, ποὺ μᾶς ἐπλούτιζε καὶ μᾶς μεγάλωνε. Λοιπὸν, μᾶς ἐδίδασκε ὁ Ξενόπουλος; Ὅχι, ἡ λέξη εἶναι φτωχή: Μᾶς ἐνέπνεε, μᾶς δημιουργοῦσε.

Ὑστερα, ἦταν ἀληθινὰ ὁ φίλος μας; Στὰ παιδικὰ μας χρόνια, «φίλος» εἶναι ὁ συνομήλικος. Δὲ θὰ ξεχάσω ποτὲ τὴν ἐντύπωση ποὺ δοκίμασα, ὅταν ὁ Ξενόπουλος, παρουσιάζοντας σὲ τρίτον ἐμένα, παιδί ἀκόμα, μὲ ὠνόμασε «φίλο» του. Ἀλλάξε ἀμέσως ἐντὸς μου ἡ ἔννοια, μονομιᾶς εἶδα τὸν μεγάλο συγγραφέα μὲ ἄλλο μάτι. Δὲν ἤξερα, οὔτε καὶ ξέρω ἀκόμα, πολλὰ πράγματα ἀπὸ τὴν παιδικὴ καὶ νεανικὴ ζωὴ του. Μιὰ σειρὰ φωτογραφίες του, (παιδική, ἐφηβικὴ, ἀνδρική, ὥριμη), σὲ μιὰ ἐπίσημη ἀγγελία τῶν «Ἀπάντων» του. Νεανίας, πρέπει νὰ ἦταν νορμὶς κοινωνικός, ζωηρότατο πνεῦμα, νοημοσύνη ἀκριβέστατη, ποὺ τὴν καλύπτει, χωρὶς νὰ τὴν ἀπαμβλύνει, ἔντονο περιαύγασμα ποιητικῆς φαντασίας. Μάλιστα, ἡ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴν νοημοσύνη καὶ τὴν ποιητικὴ φαντασία εἶναι τὸ σταθερὸ καὶ ἀμετάβλητο χαρακτηριστικὸ του. Τὸ περιαύγασμα τῆς φαντασίας του μένει τόσο φωτεινὸ, ὅσο καὶ σ' ἓνα νέο, ἡ ὀρθὴ νοημοσύνη του δὲν ἐσκληρύνθηκε, μὲ τὴν ἡλικία δὲν ἔπαθε καμμιά στρέβλωση, καμμιά ἀπ' τὶς δυστροπίες, ποὺ καταλύουν τὴν εὐλυγισίαν τῆς σκέψεως. Ἔτσι, νέος πάντα, ἦταν ἀληθινὸς φίλος, ἴσως ἓνα μοναδικὸ παράδειγμα «φίλου ἐξ ὀλοκλήρου», γιὰ τὰ παιδιά, γιὰ τοὺς νέους.

Φίλος, ἄρα σύγχρονος, ἀλλὰ μαζὶ καὶ σεβαστός, σὰν πνευματικὸς μας πρόγονος. Γιατὶ μοιραίως γίνεται πνευματικὸς πρόγονος ἐκεῖνος ποὺ δημιουργεῖ παραδόσεις. Κι' ὁ Ξενόπουλος δημιούργησε μιὰ παράδοση στὸ ἑλληνικὸ μυθιστόρημα, στὸ ἑλληνικὸ θέατρο, στὴν ἐπεξεργασία τῆς δημοτικῆς παράδοσης, ποὺ καθοδήγησε ἀδρὰ τοὺς νεώτερους πεζογράφους καὶ τοὺς ἐπέτρεψε νὰ ἐξελιχθοῦν.

Διδάσκαλος λοιπὸν καὶ φίλος καὶ πνευματικὸς μας πρόγονος ὁ Ξενόπουλος, ἔπαιξε μεγάλο ρόλο στὴ ζωὴ μας, στὴ ζωὴ ὀλοκλήρων γενεῶν. Εἶναι ἀδύνατο νὰ κάμουμε ἓναν εὐσυνείδητο ἀπολογισμὸ τῶν πνευματικῶν μας προσπαθειῶν, χωρὶς νὰ διακρίνουμε τὴ μορφὴ του στὴν πρώτη γραμμῇ. Αὐριο θ' ἄρθῃ ἡ σειρὰ τῆς γραμματολογίας. Σήμερα ὅμως μιλεῖ ἡ ἀδρὴ πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ ἐπικοινωνία, ποὺ μᾶς συνέδεσε μαζὶ του καὶ δύσκολα θὰ βρεθεῖ κανεῖς ἀπὸ τὴ γενεὰ μας, ποὺ νὰ μὴ τὸν κρίνει μεροληπτικὰ—μὲ τὴ θερμὴ μεροληψία τοῦ θαυμαστοῦ, τοῦ φίλου, τοῦ πνευματικοῦ τοῦ ἀπογόνου.

Μ. Δ. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΥΦΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Ο ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Η "ΔΙΑΠΛΑΣΙΣ",

Ὁ φίλος κ. Μινώτος μοῦ ἐξήτησε νὰ γράψω κάτι διὰ τὸ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς φιλολογικῆς πεντηκονταετηρίδος τοῦ Γρηγορίου Ξενοπούλου πανηγυρικὸν τεῦχος τῆς ἀγαπητῆς «Ἰονίου Ἀνθολογίας». Ἄλλοι, πολὺ ἀρμοδιώτεροι ἐμοῦ, θὰ κρίνουν τὸ λογοτεχνικὸν του δαιμόνιον, διὰ τὸ ὁποῖον τοῦτο μόνον ἔχω νὰ εἶπω: ὅτι πολλάκις διεξερχόμενος ταχύτατα, μὲ τὸν σκληρὸν ὀρθολογισμόν ποὺ πρέπει νὰ διέτῃ τὴν διάθεσιν τοῦ χρόνου μου, ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ, ἐβραδυπόρησα αἰχμαλωτισθεὶς ἀπὸ τὰς γραμμὰς τοῦ χρονογραφημάτων τοῦ ἡ τῆς συνεχείας τοῦ μυθιστορηματός του, καὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι, δσάκις μοῦ συνέβη αὐτὸ τὸ εὐχάριστον πάθημα, νὰ ἐσταμάτησα τὴν ἀνάγνωσιν πρὸ τῆς ὑπογραφῆς ἢ τοῦ «ἔπεται συνέχεια». Ἐνα σημεῖον ὅμως, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μπορῶ νὰ ἐπιχειρήσω νὰ εἶπω ὀλίγα τινά, καὶ πάντως ἀνεπαρκῆ, εἶναι τὸ παιδαγωγικὸν ἔργον τοῦ Ξενοπούλου. Διότι ἐπωφελήθη αὐτοῦ μαζὶ μὲ τόσοις ἄλλοις τῆς γενεᾶς μου. Ἐννοῶ τὸ ἔργον του εἰς τὴν «Διάπλασιν», τῆς ὁποίας εἶναι, ἀπὸ σαράντα ἐτῶν καὶ πλέον, μαζὶ μὲ τὸν Παπαδόπουλον, ἡ ψυχὴ καὶ ὁ ἰθύνων νοῦς.

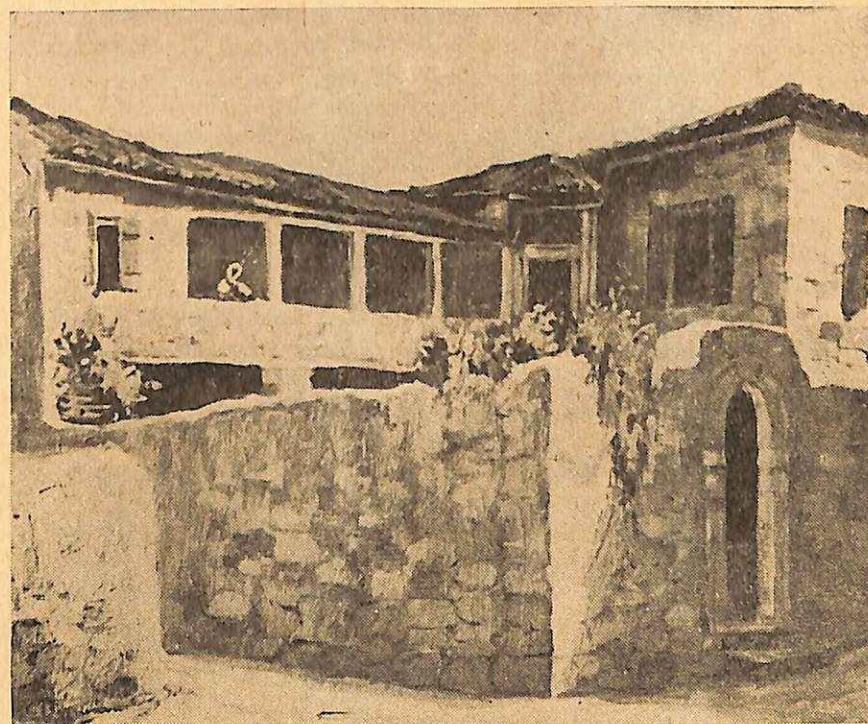
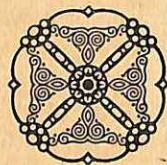
Ὅλοι οἱ συνομήλικοί μου ἐνθυμοῦνται βεβαίως,—καὶ οἱ νεώτεροι θὰ τὸ γνωρίζουν ἐπίσης,— ὅτι τὰ παιδικὰ μας χρόνια ἐπέρασαν πολὺ μετριοφρονέστερα ἀπὸ ὅ,τι περνοῦν τὰ χρόνια τῶν σημερινῶν παιδιῶν. Τὰ ταξίδια ἦσαν τότε δύσκολα, ἡ ζωὴ στενότερα, αἱ οἰκογενειακαὶ συνήθειαι αὐστηρότεραι, κινηματογράφος δὲν ὑπῆρχε, καὶ τὰ παιδιά, τὰς ὥρας τῆς σχολῆς τῶν, εἶχαν ὡς κυριώτερον ἀναψυχὴν τὴν «Διάπλασιν». Δὲν ἦτο ὅμως μόνον ἀναψυχὴ, τὸ καλὸν περιοδικόν. Εἶχεν ὡς σύμβολόν του τὸ «τέρπειν ἅμα καὶ διδάσκειν». Καὶ ἐνῶ μᾶς διεσκέδαζε, μᾶς ἐμόρφωνε ταῦτοχρόνως, ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς. Ἡθικῶς, διότι μὲ τὰ καλοδιαλεγμένα ἀναγνώσματά του, μᾶς ἐδίδασκε τὴν φιλαλήθειαν, τὴν σεμνότητα, τὴν ἐργατικότητα, τὴν φιλαλληλίαν, πράγματα ποὺ δὲν διδάσκονται δυστυχῶς πάντοτε εἰς τὰ σχολεῖα. Πνευματικῶς, διότι μὲ τοὺς διαγωνισμοὺς του καὶ τὰς ἀσκήσεις του ὥξυνε τὸν νοῦν μας, διήγειρε τὴν κρίσιν μας, διεμόρφωνε τὸ ὕψος μας. Πολλὰ ταλέντα—ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω τὸν Τέλλον Ἀγραν—πρωτοεφάνηκαν εἰς τὰς στήλας του. Καὶ πολλοὶ ποὺ διέπρεψαν ἀργότερα εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν ὡς ὑπουργοί, ὡς πρεσβευταί, ὡς νομάρχαι, ὡς δημοσιογράφοι, ὁ Σπύρος Τρικoupης, ὁ Λέων Μακκῆς, ὁ Ραφαὴλ Ραφαήλ, ὁ Σταμάτιος Σταματίου, ὁ ἀείμνηστος Περικλῆς Ζαχαρίτσας καὶ τόσοι ἄλλοι—ἀναφέρω μόνον τοὺς συγχρόνους μου—ἐκεῖ πρωτοεβάπτισαν τὴν πέννα των.

Ἐνθυμοῦμαι ἀντιστρόφως, μὲ τὴν ζωηρότητα τῆς ἐντυπώσεως τῶν παιδικῶν ἐτῶν, ὅτι μερικά παιδιά, ποὺ ἐπρωτιμοῦσαν νὰ διαβάσουν ἀκατάλληλα μυθιστορήματα ἢ περιοδικὰ διὰ μεγάλους, συνέβη νὰ μὲ ἐμπαίξουν διὰ τὴν ἀφελῇ μου προσήλωσιν εἰς τὸ ἄθωον παιδικὸν περιοδικόν. Δὲν ἤκουσα κανένα ἀπ' αὐτὰ νὰ κάμῃ βραδύτερον καὶ ἐπωφελές εἰς τὴν ζωὴν του. Ἐνας ἔγινεν

ἀξιωματικὸς καὶ ἀπετάχθη μετ' οὐ πολὺ δι' ἐπονείδιστον αἰτίαν. Καὶ ἀναλογίζομαι πῶς σιγὰ-σιγὰ τὸ μικρόβιον τῆς ψυχικῆς ἀναισθησίας εἶχε προχωρήσει, πῶς κατήντησεν ἐσχάτως νὰ ὀνειδίζονται τὰ αἰσθήματα φιλοπατρίας, θρησκευτικῆς πίστεως, προσηλώσεως πρὸς τὴν οἰκογενειακὴν ἐστίαν, πῶς ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἐξωκεῖλωμεν ὡς σκάφος ἐθνικόν, ἀφοῦ μᾶς εἶχε λείψῃ τὸ πηδάλιον τῆς ἠθικῆς.

Μερικοὶ μεμφίμοιροι, — ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἐλυτρώθημεν δλοκληρωτικῶς ἀκόμη —, λέγουν ὅτι ἡ πολιτεία δὲν ἐβοήθησεν ὅσον ἔπρεπε τὸ ἔργον τῆς «Διαπλάσεως». Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀκριβές. Ἡ πολιτεία καὶ τὸ περιοδικὸν ἐτίμησε, διὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, καὶ τὸν Παπαδόπουλον ἐπαρασημοφόρησε καὶ εἰς τὸν Ξενόπουλον ἔδωκε, πρὶν ἀκόμη γίνῃ Ἀκαδημαϊκός, τὸ Ἀριστεῖον τῶν γραμμάτων. Ὑλίκως δὲν προσέφερε τίποτε. Ἀλλ' οὔτε θὰ ἤθελα νὰ συμβῇ ποτὲ αὐτό. Νομίζω ὅτι θὰ ἐμειοῦτο τὸ ἔργον τῆς «Διαπλάσεως» καὶ τῶν δύο ἐμψυχωτῶν τῆς, ἐὰν ὑπεστηρίζοντο χρηματικῶς ἀπὸ τὸ κράτος. Οὔτε οἱ ἴδιοι ἄλλωστε, εἶμαι βέβαιος περὶ αὐτοῦ, θὰ τὸ ἤθελαν. Ἐσυνηθίσαμεν τὴν «Διάπλασιν» πτωχικὴν, ἀγωνιζομένην, κοπιᾶσαν, ὅπως κοπιᾷ καὶ ἀγωνίζεται διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ Ἀρετή. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποιον μπορεῖ νὰ γίνῃ, — ἐγένετο ἤδη ἐπανελημμένως, ἀλλὰ χρειάζεται συνεχῆς ἐπανάληψις — εἶναι νὰ συνιστᾶται τὸ περιοδικὸν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ τὰς ὁργανώσεις τῆς νεολαίας. Ἡ, ὡς ἀκριβὴς ὑπάρχουν πρὸς τοῦτο τὰ μέσα, νὰ ἐφοδιάζονται αἱ σχολικαὶ βιβλιοθήκαι μετὰ τόμους του. Τοιαῦται ἠθικαὶ ἀναγνωρίσεις θὰ ἦσαν ἡ καλλιτέρα ἀπόδοσις τοῦ χρέους εὐγνωμοσύνης ποὺ ἔχομεν ὅλοι πρὸς τὴν «Διάπλασιν», τοῦ φόρου τιμῆς ποὺ ὀφείλομεν καὶ πρὸς τὸν Παπαδόπουλον καὶ πρὸς τὸν Γρηγόριον Ξενόπουλον.

Β. Π. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ
ΠΡΕΣΒΥΤΗΣ

Ἀρχοντόσπιτο στὴ Ζάκυνθο.

Ἐλαιογραφία Δημ. Πελεκάση.

Ἡ ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ

Φτάνει νὰ ρίξῃ κανεὶς μιὰ ματιὰ στὰ «Ἀπαντα» τοῦ Ξενόπουλου γιὰ νὰ δῇ μόνο ἀπὸ τοὺς τίτλους τί μεγάλη θέση ἔχει μέσα στὸ ἔργο του ἡ γυναίκα.

Τὰ περισσότερα μυθιστορήματα καὶ θεατρικὰ ἔργα του ἔχουν γιὰ τίτλο ἓνα ὄνομα γυναικεῖο ποὺ δείχνει πὺς ἡ πρωταγωνίστρια εἶναι γυναίκα. Ἀπὸ τὰ παλαιότερα Μαργαρίτα Στέφα, Φωτεινὴ Σάντερη, Στέλλα Βιολάντη, Ραχήλ, Τερέζα Βάρμα Δακόστα, Ἀφροδίτη, Λάουρα, Ἰσαβέλλα, ὡς τὰ νεώτατα, ποὺ δημοσιευμένα σὲ περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες δὲ βγήκαν ἀκόμη σὲ βιβλία. Παυλίνα Ρεγγίνα, Λίζα, Ἀνιέζα... Σ' ἄλλα πάλι ὁ τίτλος εἶναι μιὰ ιδιότητα γυναικεῖα καὶ δείχνει τὸ ἴδιο πρᾶμα. Μητριά, Ἀναδυομένη, Ἀναθρεφτή, Ἡ ἀδελφούλα μου, Ἡ Τρίμορφη Γυναίκα, Μονάκριβη, καὶ τόσα ἄλλα. Μὰ καὶ στὰ ὑπόλοιπα μετὰ τὸ γενικότερο κοινωνικὸ περιεχόμενον, «τίμιοι καὶ ἄτιμοι», «πλούσιοι καὶ φτωχοὶ», «τυχεροὶ καὶ ἄτυχοι», «ἡ τιμὴ τοῦ ἀδερφοῦ», πόσες γυναικεῖες μορφές, πόσα θύματα ἐγκαταρτημένα, σιωπηλά, ἀδύναμα, ὑποτακτικά, γεμάτα εὐγένεια καὶ ζωντάνεια!

Τὸ ἔργο του εἶναι πλημμυρισμένο ἀπὸ γυναῖκες. "Ὅλων τῶν εἰδῶν οἱ γυναῖκες τύποι τοῦ χρωστοῦν τὴν εἰκόνα τους. Γυναῖκες ἀδύναμες, ποὺ ὑπόταξαν στὴν πατριαρχικὴ αὐστηρότητα τοῦ ἀνδρός τους ἀκόμα καὶ τὴ μητρικὴ στοργή τους, σὰν τὴ Βιολάνταινα. Καὶ γυναῖκες ποὺ ὑψώνουν τὸ ἡθικὸ τους ἀνάστημα, στιβαρὸ καὶ ἀλύγιστο πάνω ἀπ' ὅλους, καὶ βαδίζουν ἀδίσταχτα σὰν τὶς ἀρχαῖες τραγικὲς ἡρωίδες, στὸ δρόμο τῆς θυσίας ποὺ ὁ ἀγραφὸς νόμος τοὺς ἔχει χαράξει, σὰν τὴ κοντέσσα Βαλέραινα. Γυναῖκες ποὺ ζητοῦν τὴν ἡδονὴ καὶ τὸ χρῆμα σὰν τὴν Ἀφροδίτη, καὶ πλάι σ' αὐτές, ἀπὸ τὸν ἴδιο κόσμον βγαλμένες, βουβές, ἡρωίδες μεγάλων θυσιῶν, λευκὰ νούφαρα ποὺ ἀνθίσαν πάνω στὰ θοὰ βαλτόνερα τῆς διαφθορᾶς, σὰν τὴν «Πόπη» στὸ ἴδιο βιβλίον.

Ἐνα σωρὸ γυναῖκες, σ' ὅλες τὶς ιδιότητές τους, πιστὰ καὶ ἀφωσιωμένα τοποθετημένες. Μητέρες χαρούμενα περήφανες γιὰ τὶς χάρες τῶν παιδιῶν τους, ἢ θλιβερὰ ἐγκαρτερημένες στὴν δυστυχία τους, ἀδερφές ὑποταχτικὲς ἢ ἀτίθασες, συντρόφισσες τῶν ἀντρῶν τους καλὸβόλες ποὺ νικοῦν μὲ τέχνη καὶ καλὸσύνῃ τὴ σκληρότητά τους, ἢ πέφτουν σιωπηλὰ θύματά της. "Ὅλες καὶ οἱ πὺδ δευτερεύουσες καὶ οἱ πὺδ διακοσμητικὲς στὴν ὑπόθεση τοῦ ἔργου, καθεμιὰ καὶ ἓνας χαρακτήρας καὶ μιὰ μορφή ποὺ δύσκολα συγχίζεται μὲ τὴν ἄλλη.

Γιατὶ ἀλήθεια ἡ γυναικεῖα ψυχολογία εἶναι δοσμένη στὸ ἔργο τοῦ Ξενόπουλου μ' ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καὶ μὲ πολὺ μεγάλη ἀγάπη καὶ γνώση.

Στὴ σύγκριση μὲ τοὺς ἄντρες ποὺ μπαίνουν πλάι τους οἱ γυναῖκες βγαίνουν πάντα νικήτριες στὴν ἡθικὴ ὑπόσταση καὶ στὴν ψυχικὴ ὁμορφιά. Πῶς ἐσωτερικὲς, πιστότερες στὸν ἔρωτα καὶ σὲ κάθε ἀγάπῃ τους, μὲ περιεχόμενο πάντα βαθύτερο ἀπὸ ὅ,τι δείχνει ἡ δροσερὴ χαριτωμένη ἐμφάνισή τους. Πῶς νὰ κρατήσῃ τὴ θέσῃ του πλάι στὴν ἀκλόνητῃ ἡρωίδα τοῦ («Ἐρωτος Ἐσταυρωμένου») ὁ φτωχὸς ἐκεῖνος ἐπιπόλαιος Χρηστάκης τὸ τρομοκρατημένο ἀντρείκειο ποὺ ἔστησε γιὰ ἰδανικὸ τῆς μέσα στὴν πρώτη νεανικὴ φλόγα, ἡ δυνατὴ καὶ ἀλύγιστη Στέλλα Βιολάντη! Κι' ὁ "Αγγελὸς Μαρίνης στὸν «Κόκκινο Βράχον» πόσο χλωμαίνει λουσιμένος ἀπὸ τὴν πορφυρὴ λάμψη τῆς μαρτυρικῆς ἐξαδέρφης του ποὺ στάθηκε ὡς τὸ θάνατο πιστὴ στὴν πρώτη καὶ τελευταία ἀγάπῃ της;

Μὲ πόση στοργὴ καὶ ἐνδιαφέρον ἀλήθεια ἐρεύνησε ὁ Ξενόπουλος τὴν περιορισμένη, τὴν τραγικὴ, τὴν παράμερη, κυρίως στὰ χρόνια τῶν πρώτων βιβλίων του, ζωὴ τῆς γυναικὸς. Μπῆκε ὡς τὰ κατάβαθα τῆς καρδιᾶς της, ἀνάλυσε τὴν εὐκισθησίαν της, εἶδε τὶς κρυφές κάποτε κακίες καὶ ἀδυναμίες της καὶ ἀποκάλυψε θαρρετὰ τὴν ὠραία ψυχὴ της! Ἀναγνώρισε τὸ δίκιο τῆς μέσα στὶς κοινωνικὲς συνθήκες ποὺ τὴν καταπίεζαν μονόπλευρα, χτύπησε τὸν ἐκμεταλλευτὴ ἀδερφό, τὸν τύραννο πατέρα, τὴν ἀδικὴ κοινωνία. Στὸ κοινωνικὸ μυθιστόρημά του «Ὁ Γυιὸς μου καὶ ἡ κόρη μου» πόση δικαιοσύνη καὶ ἀνθρωπισμὸς ἀπέναντι στὴ γυναῖκα.

Ἡ Κιάρρα, ἡ διανοητικὴ καὶ ὁμορφὴ Κιάρρα, ἡ καλλιτεχνικὴ ἀνώτερη ψυχὴ, στιγματίζεται κοινωνικά, κηλιδώνεται, κινδυνεύει νὰ μείνῃ ἀνύπαντρη, νὰ χάσῃ καὶ τὴν ἴδια της τὴ ζωὴ σὲ μιὰ στιγμὴ δίκαιης ἀπελπισίας, γιὰ κάποιες ἀσήμαντες νεανικὲς τρέλλες, ἀναπόφευχτα παραστρατήματα τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ἐνῶ τὰ ἴδια καὶ πολὺ μεγαλύτερα ἀκόμη σφάλματα γίνονται φωτιστέφανο στὴν ἀνδρική ὑπόσταση τοῦ ἀδερφοῦ της, τὸν περιβάλλουν μὲ αἴγλη καταχτητῇ καὶ τὸν κάνουν ἀκόμη πὺδ περιζήτητο. Τί λεπτή, φωτισμένη θέσῃ ποὺ παίρνει σ' αὐτὸ τὸ βιβλίον ὁ εὐγενικὸς πατέρας τῶν δύο παιδιῶν, ποὺ ὁ συγγραφέας τοῦ χάρισε

βέβαια τὶς δικές του ιδέες, τὸ δικό του σεβασμὸ, τὴ δική του δικαιοσύνη ἀπέναντι στὴ γυναῖκα!

Μὰ μέσα σ' ὅλο αὐτὸ τὸν εὐγενικὸ γυναικόκοσμον πῶς ξεχωρίζουν δροσερά, χαριτωμένα, εὐαίσθητα λουλούδια, τὸ πλῆθος τῶν κοριτσιῶν ποὺ πεταλουνδίζουν ἀνήσυχτα ἢ σπαρταροῦν πληγωμένα μέσα σὲ κάθε βιβλίο του! Τὰ κορίτσια τοῦ Ξενόπουλου, τ' ἀμέτρητα αὐτὰ λεπτὰ παρθενικά πλάσματα ποὺ συγκεντρώνουν μὲ τόση χάρη καὶ θαυμαστὴ συμμετρία ὅλες τὶς γυναικεῖες ἀρετὲς καὶ ἀδυναμίες στὴ γένεσή τους! Οἱ ὀλοζώντανες αὐτὲς «μικρομεγάλες» ποὺ ξυπνᾷ μέσα τους ἡ γυναῖκα καὶ σμίγει μὲ τὸ παιδί πρὶν ἀκόμα πάρῃ ὀλοτέλα τὴ θέσῃ του, καὶ γίνεται ἓνα κρᾶμα ἀφέλειας καὶ πονηριᾶς, τσαχπινιάς καὶ ἀπροσποίητης ἀγνότητος. Ἡρωίδες ποὺ ἡ φύση τοὺς μαθαίνει τὸ μυστικὸ τῆς ζωῆς πρὶν ἀκόμη τὸ συλλαβῇ ὁ νοῦς καὶ χαλᾷ τὴν παιδικότητά τους. Ψυχὲς ὠραῖες, διπλοπρόσωπες σὰν τὶς ἀρχαῖες Ἑρμές, στημένες στὸ σταυροδρόμι μιᾶς ἡλικίας, ποὺ ἡ μιὰ ὄψη τοὺς δείχνει τὸ δρόμον ποὺ πέρασαν καὶ ἡ ἄλλη τὸ δρόμον ποὺ θὰ στρίψουν σὲ λίγο. Γνωρίσματα τοὺς ἡ ὑγεία, τὸ σφρῖγος, ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς ποὺ ἀνθίζει ὀργιαστικὰ μέσα στὰ πλούσια νιάτα τους. Ἡ γλυκεῖα ζάλη ἐνὸς χοροῦ τὴ σέρνει κάποτε στὸν κατήφορο, ἓνα ἀποκριάτικο γλέντι κάτω ἀπὸ μιὰ μάσκα διαγράφει τὴν τραγικὴ μοῖρα τους. Ξένοιαστες ἀγνωρες πεταλούδες ποὺ μεθοῦν στὸ πρῶτον τοὺς πέταγμα στὸν αἰθέρα, καὶ καίγονται ἀσυλλόγιστα στὴν θεία σπίθα τῆς ζωῆς ποὺ ἀνάβει ἄξαφνα μπρὸς στὰ μάτια τους σὰν ὀδηγητικὴ λάμψη.

Μὰ καίνο ποὺ τὶς χαρακτηρίζει ἀκόμη περισσότερο καὶ τὶς κάνει τόσο ζωντανές, εἶναι ὁ πλούσιος ἐρωτισμὸς τους. Ἡ ἐρωτικὴ λαχτὰρα ποὺ ἀναδίνεται ἀπὸ τὴ δυνατὴ τοὺς ἰδιοσυγκρασία, ἀπὸ τὴν παράξενη ὁμορφιά τους, ἀπὸ τὴ χάρη καὶ τὴν ἐξυπνάδα τους, ἀπ' ὅλη τὴ μυρωμένη τοὺς ὑπαρξή, καὶ γίνεται ἀσυνείδητη πρόκληση καὶ σκανδαλιστικὴ τσαχπινιά, ὡς ποὺ νὰ ἔρθῃ ἡ ὥρα νὰ φουντώσῃ στὴ μεγάλη πιστὴ καὶ μοναδικὴ ἀγάπῃ ποὺ τὶς ἐξυλεώνει καὶ τὶς ἐξαγνίζει πάντα στὸ τέλος.

Γιατὶ ὅλες στὸ βάθος τους, οἱ μικρὲς αὐτὲς φιλάρεσκες τσαχπίνες, εἶναι ἀγνές καὶ τὰ καμώματα καὶ οἱ τυχόν περιπέτειες τῆς ζωῆς τους, κυλᾶνε σὰν τὸ νερὸ τῆς βροχῆς πάνω ἀπὸ τὸ λεῖον καθάριο κρούσταλλο χωρὶς ν' ἀφίσουν οὔτε ἓνα σημάδι βρωμιάς ἀπάνω τους. Ἀπαράλλαχτα σὰν τὶς ἡρωίδες τῶν βυζαντινῶν μυθιστορημάτων ποὺ καταλήγουν πάντα, ὕστερα ἀπὸ μύριες περιπέτειες, αἰχμαλωσίες καὶ ἀπαγωγές, ἀγνές καὶ παρθενικὲς στὴν ἀγκαλιά τῶν ἀγαπημένων τους.

Ἀκόμη καὶ ἐκεῖνες ποὺ μένουν ἀνέγγιχτες, ἰδανικὲς, στημένες σὲ θέσῃ πλατωνικοῦ εἰδώλου, σὰν τὴν «Ἑρμινίαν» τῆς «Μητρειᾶς» καὶ τὴ «Θάλεια» τῶν «Μυστικῶν Ἀρραβῶνων» καὶ αὐτὲς ἀκόμα ποὺ πλάστηκαν γιὰ νὰ μείνουν ιδέες καὶ ὁράματα προκαλοῦν ὀργιαστικὰ τὸν πόθο γύρω τους καὶ μέσα στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὶς μαντεύεις μαντόνες ἔτοιμες νὰ λυγίσουν καὶ μόνο μιὰ ξένη δυνατὴ θέληση ποὺ λυπᾶται νὰ τὶς συντρίψῃ, σώζει τὴν ἰδανικὴ τοὺς ὑπόσταση. Μόνο ἓνα κορίτσι κάνει ἐξαίρεση στὸ ζωντανὸ γῆινον αὐτὸ λουλουδόκοσμον. Ἡ Ρεγγίνα, τὸ αἰθέριο αὐτὸ πλάσμα—ιδέα ποὺ ὁ Ξενόπουλος ὕψωσε σὲ μορφή ἀνθρώπου μέσα ἀπὸ τὸ τραγοῦδι τοῦ Σολωμοῦ «Ὁμορφὸς κόσμος ἡθικὸς ἀγγελικὰ πλασμένος»—φευγαλέα, ἐξιδανικευμένη μορφή ποὺ θάχανε τὴ γλυκεῖα γοητεία της καὶ μόνο ἂν τὴν ἐβλεπες νὰ τρώῃ σὰν τὶς ἄλλες γυναῖκες. Αὐτὴν ἐβαλε ὁ Ξενόπουλος πλάι στὸν εὐγενικὸ ποιητὴ τῆς «Ἀγνώριστης» καὶ τῆς «Ξανθοῦλας» ἀγάπῃ του, ἐμπνευσή του, ποὺ τροφοδοτοῦσε ὀλοένα μὲ τὶς ιδέες του τὴν ἀνέγγιχτῃ χάρη καὶ οὐράνια ἀγνότητά της.

Μά είπαμε ή Ρεγγίνα δέν είναι πλάσμα τοῦ συγγραφέα της. Τά δικά του κορίτσια είναι ἀγνά μαζί καί κυνικά, πονηρά καί ἀθώα καί προπαντός ζωντανά, ὑπαρκτά, ξεκολλημένα θαρρεῖς ἀπό τή ζωή καί ξαναφυτευμένα μέ τίς βαθεῖες ρίζες τοῦ στόν κόσμο τῆς τέχνης. «Όλες οἱ ἡρώιδες τοῦ μάς είναι γνῶριμες καί τίς ἀγαποῦμε γιατί πατοῦν στερεά στή γῆ κι' ἔχουν τά σφάλματα καί τίς ἀδυναμίες πού κάθε μέρα συναντοῦμε γύρω μας. Τίς ἀγαποῦμε ἀκόμη γιατί πολὺ ἀγάπησαν κι' αὐτές καί πολὺ ὑπόφεραν ἀπ' τὴν ὑπέρμετρη αὐτὴν ἀγάπη.

«Άλλο ἀπαραίτητο γνῶρισμά τους ἡ ὁμορφιά. Καμμιά ἡρώιδα τοῦ Ξενόπουλου δέν εἶναι ἄσκημη. Τίς ἀγαπᾷ τόσο πολὺ ὅλες πού δέν μπορεῖ νά τοὺς στερήσει τὸ μεγαλύτερο αὐτὸ δῶρο τῆς νιότης πού θᾶναι καί τὸ ἰσχυρότερο ὄπλο τοῦς γιὰ τὴ ζωή. Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα μυθιστορήματά του θέλησε νά δώσει τὸ μοντέρνο κορίτσι πού ἐρχεται ἀπὸ τὴν ἐπαρχία νά σπουδάσει στὴν πρωτεύουσα, βιοπαλεύοντας στὴν κοινωνία μονάχα μέ τὴν ἀξία της. Θὰ περίμενε κανένας πῶς τὸ σπουδαιότερο ρόλο θάπαίξει στὴν εξέλιξη τοῦ κοριτσιοῦ αὐτοῦ, τὸ πνεῦμα κι' ὁ χαρακτήρας. Πραγματικά ἡ Παυλίνα ἦταν μιὰ δυνατὴ κι' ἐξυπνὴ κοπέλλα. Μά ὁ Ξενόπουλος τὴν ἔκαμε τόσο ὁμορφὴ πού οἱ ἄλλες της χάρες δέν ἐχρειάστηκαν πολὺ νά παλαίψουν. Τῆς ἄνοιγε θριαμβευτικά τὸ δρόμο καί τὴν ἐπέβαλε παντοῦ πρῶτα ἀπ' ὅλα ἡ ἐξαιρετικὴ ὁμορφιά της. Καί μέ πόση ἐξάρση τὴ ζωγραφίζει αὐτὴ τὴ γυναῖκα ὁμορφιά, ὁ ὠραιολάτρης Ξενόπουλος.

—«Εἶδες τὰ μαλλιά τῆς ξαδέρφης μου; λέει ὁ Ἀγγελος γιὰ τὴ Φωτεινὴ Σάντερη «ἔχουν κάτι ἀπ' τὴν ξανθιά τοῦ ἡλίου κι' ἀπ' τὴν ἀργυρὴ λευκότητά τῶν κορυφῶν τῆς ἐλῆας. Εἶδες καλὰ τὰ μάτια της; Λάμπουνε πολύτροπα μ' ὅλα τὰ χρώματα κι' ὅλες τίς ἀστάθειες—λές κι' εἶναι μαζί ὁ οὐρανὸς αὐτὸς μέ τὰ χρυσὰ συννεφάνια κι' ἡ θάλασσα τούτῃ μέ τοὺς κοκκινοπόρφυρους σκοπέλους. Ναί ἡ Φωτεινὴ εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ ἡ φύση ζωντανεμένη, προσωποποιημένη σὲ μιὰ νέα γυναῖκα, παρθένᾳ ξανθὴ, γαλανή, ὠχρόλευκη, ροδοκόκκινη, ἡμερὴ ἀγνή». Κι' ὅμως σὰν ἔρθῃ ἡ μεγάλη στιγμὴ τῆς ζωῆς τὰ βρά ἀυτὰ πλάσματα πού παίζου καί χαίρονται μ' ἀφροντισιὰ τὰ ὠραῖα τοὺς νιάτα, γίνονται δυνατὲς ἡρώιδες καί διαλέγουν πάντα τὴν εὐγενέστερη κλήρα πού τοὺς ὑπαγορεύει ἡ ὠραία ψυχὴ τους, εἴτε συμπίπτει μέ τὴν εὐτυχία τοῦ γάμου εἴτε ὁδηγεῖ στὴν αὐτοκτονία καί στόν ἐξίλασμό.

Τὴ δυνάμη τους τὴ στρέφουν σχεδὸν πάντα ἐνάντια στόν ἑαυτὸ τους καί σβύνουν ἐκούσια κι' ἀθόρυβα πιστὲς στὸ δικό τους δρόμο. Ἀδίσταχτα προσφέρουν τὴ ζωή τους θυσία γιὰ κείνους πού ἀγαποῦν χωρὶς νά λυγίσουν ἀπ' τὴ γραμμὴ τους.

Μὲ τόσο αὐθορμησία ἡ Ραχήλ, ἡ γλυκύτερη, ἡ πιὸ ἀνθρώπινη, ἡ πιὸ ὠραία ἴσως ἡρώιδα τοῦ Ξενόπουλου, δέχεται τὸ βόλι πού προωριζόταν γιὰ τὸν ἀγαπημένο της καί πεθαίνει πιστὴ στὸ μεγάλο της ἔρωτα, πού ξεπερνᾷ κάθε φυλετικὴ καί θρησκευτικὴ διαφορὰ καί τὴν ἐξυψώνει σύμβολο μαρτυρικὸ στὸ βωμὸ τοῦ Ἀγάπης. Κάποτε στὴν ἀγανάκτησή τους οἱ δυνατὲς αὐτὲς αἰσθαντικὲς γυναῖκες στρέφονται κι' ἐνάντια στοὺς ἄλλους καί τιμωροῦν δίκαια, μὰ δὲ βρίσκουν στὴν πράξη τους ποτὲ τὸν ἐξίλασμό.

«Τὸ δικαστήριο μέ ἀθώωσε, ὁ κόσμος μοῦρριξε δίκιο. Τὸ ξέρω κι' ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος μπορεῖ νά μέ συγχωρήσῃ, μὰ ἐγώ, ἐγώ δέν συγχωρῶ τὸν ἑαυτὸ μου» λέει ἡ Λάουρα, τὸ κορίτσι πού σκότωσε τὸν προδότη ἐραστὴ της καί πού κλείστηκε ὕστερα σ' ἓνα μοναστήρι γιὰ νά πληρώσῃ τὸ ἀσυγχώρητο κρῖμα της πῶς σκότωσε ὅ,τι ἀγάπησε στὴ ζωή.

Κάποιο βράδυ μετὰ τὴν παράστασή τῆς Φωτεινῆς Σάντερη κάποιος φίλος του, γύρισε κι' εἶπε στόν Ξενόπουλο.

—Καλὰ ὅλα αὐτὰ τὰ κορίτσια, μὰ ἀπὸ σᾶς θάθελα τώρα ἓνα ἀλλοιότυπο, πιὸ δυνατό, πιὸ τραγικὸ πού νά φτάνῃ κι' ὡς τὸ ἐγκλημα ἀκόμη.

Κι' ὁ Ξενόπουλος σ' ἀπάντησιν ἔγραψε τὴν Τερέζα Βάρμα Δακύστα.

Ἐνα κορίτσι παράδοξο, μιὰ μορφή πού ξεχωρίζει τόσο ἀπὸ τίς ἄλλες. Στερνὸς γόνος μιᾶς παρακμασμένης φεουδαρχικῆς γενιᾶς βρίσκεται ἄξαφνα ἀπομονωμένη στόν παλιὸ μεσαιωνικὸ πύργο τῶν παπποῦ της καί φαντάζεται τὸν ἑαυτὸ της μιὰ δυνατὴ πυργωδέσποινα μέ ἱππότες, σωματοφύλακες, παιδόπουλα, ἀστρολόγους καί νάνους γύρω της.

Οἰστρηλατημένη ἀπὸ τὸ μυστηριακὸ αὐτὸ περιβάλλον μέ τὰ παλιὰ ἐπιπλα καί τὰ τέλειωτα σαρακοφαρμακμένα σκοτεινὰ δωμάτια, ἡ Τερέζα νοιώθει μέσα της νὰ ξυπνᾷ μιὰ ψυχροσύνη Λουκρητίας Βοργία, μέ ὀργιστικὲς κι' ἐγκληματικὲς τάσεις. Κι' ἓνα βράδυ γκρεμίζει μέσα σὲ μιὰ μυστηριώδη καταπακτὴ τὸν ἐραστὴ πούχε βαρεθῇ κι' ἤθελε νά γλυτώσῃ ἀπὸ τὴν κυριαρχία του.

Φρικτὸς στ' ἀλήθεια γιὰ μιὰ στιγμὴ μπροστὰ στὴ σκληρότητα τῆς ξεφρενιασμένης μεσαιωνικῆς αὐτῆς Λάμιας. Μὰ ἄξαφνα ἡ λεοντὴ πέφτει. Ἡ φοβερὴ φόνισσα νοιώθει βαλὺτατὴ ἀνακούφιση σὰν ἀνακαλύπτει πῶς ἡ μυστηριώδης καταπακτὴ δέν εἶναι παρὰ μιὰ ἀποθήκη σταριοῦ καί πῶς ὁ ἐραστὴς της δέν ἔπαθε τίποτε ἄλλο παρὰ ν' ἀποκοιμηθῇ ζαλισμένος ἀπὸ τίς ἀναθυμιάσεις π' ἄφηναν τὰ λογῆς-λογῆς γενήματα πού χρόνια σωρίζονταν ἐκεῖ μέσα.

Ἡ Τερέζα Βάρμα Δακύστα δέν ἦταν στὸ βάθος παρὰ μιὰ ἀδύνατη γυναῖκα πού δέν ἤθελε νά κάμῃ κακὸ σὲ κανένα καί πού φοβόταν τόσο τὸ σκάνδαλο. Κι' ὅταν ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τρομαγμένος ἀκόμη τὴν βλέπει ἀνάμεσα ἀπὸ τίς γρίλιες ἐνὸς παραθύρου ὁ ἥρωας τοῦ βιβλίου, παλιὸς ἐραστὴς κι' αὐτὸς πούχε δεῖ τὸ μεσαιωνικὸ της μαχαῖρι πάνω ἀπὸ τὸ στήθος του, εἶναι τόσο γλυκειά, ἔχει τέτοια παιδιὰτικὴ ἔκφραση κι' ἀγνότητα χυμένη στὰ χαρακτηριστικά της, πού ξαναζωντανεῖ μπροστὰ του ἡ καλόκαρδη κι' ἀγνή κοπέλλα πούχε ἀγαπήσει στὰ παιδικὰ χρόνια του καί νοιώθει πῶς ἡ ἐκφυγὴ της ἐκείνη ἄγρια μεταμόρφωση ὀφειλόταν στὸ μεσαιωνικὸ πύργο καί στὴν ἐξημμένη της φαντασία.

Μὲ τέτοια ἀγάπη δημιουργεῖ ὁ Ξ. τίς γυναῖκες μέσα στὸ ἔργο του. Μὲ τέτοια θερμὴ πνοὴ τίς ζωντανεῖ, ἐξυψώνει καί δικαιώνει πάντα στὸ τέλος, ὠραῖες ψυχικά καί σωματικά καί τόσο ζωντανὲς πού θαρρεῖς πῶς δονεῖται κι' ὁ ἴδιος ἀπ' τὸν παλμὸ τῆς ζωῆς τους καί πρὶν τίς ὑψώσῃ στὸ βιβλίον ἢ στὴ σκηνή, τίς προβάλλει σ' ἓνα νοητικὸ θέατρο μπρὸς τὰ μάτια του, τίς καμαρώνει, παρακολουθεῖ τὴ ζωή τους, φλογίζεται ἀπὸ τὸ πάθος τους, κι' ἐραστὴς λίγο τῆς καθεμιᾶς τους, τίς ζωγραφίζει ὕστερα ζωντανὰ πιά μοντέλλα στὸ ἔργο του.

Γι' αὐτὸ ἡ γυναῖκα εἶναι ἡ κεντρικώτερη μορφή σχεδὸν πάντα μέσα στὸ ἔργο τοῦ Ξενόπουλου.

Καί γι' αὐτὸ εἶναι δίκαιος σήμερα ἓνας ξεχωριστὸς γυναικεῖος χαιρετισμὸς στὰ πενήντάχρονα τῆς λογοτεχνικῆς του δημιουργίας.

ΣΟΦΙΑ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ ΠΑΠΑΔΑΚΗ

ΤΑ ΠΕΝΗΝΤΑΧΡΟΝΑ ΤΟΥ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ

Στὸν γιορτασμὸ τῶν λογοτεχνικῶν πενήντα χρόνων τοῦ Ξενόπουλου ποὺ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ἐκδηλωθεῖ μιὰ πανελλήνια καὶ ὁμόθυμη ἀναγνώριση τῆς σπουδαίας συμβολῆς του στὴ δημιουργία τοῦ νεοελληνικοῦ μυθιστορήματος, τοῦ θεάτρου, τῆς κριτικῆς καὶ γενικὰ τοῦ ἐντεχνου καὶ ζωντανοῦ πεζοῦ λόγου, προσερχόμεστε κι' ἐμεῖς μὲ ὅλη τὴν ἐκτίμηση καὶ τὴν ἀγάπη μας πρὸς τὸ ἔργο του, πρὸς τὸν ξεχωριστὸ ἦχο τῆς φωνῆς του, ποὺ ἡ παρουσία τους εἶναι τόσο μόνιμη καὶ τόσο φυσικὴ μέσα μας καὶ γύρω μας ὥστε κάποτε νὰ λέμε Ξενόπουλος καὶ νὰ ἔχουμε τὸ αἶσθημα πὼς ἐξαντλοῦμε καὶ πὼς ὀρίζουμε ὁλόκληρη τὴ νεοελληνικὴ πεζογραφία. Δὲν ἀνταποκρίνεται βέβαια στὴ κριτικὴ ἀλήθεια τῶν λογοτεχνικῶν μας πραγμάτων ἓνα τέτοιο αἶσθημα γιατί πολλές ἄλλες ἐξαιρετικὲς προσωπικότητες ἔχει ἀναδείξει καὶ παλαιότερα καὶ τώρα ὁ πεζὸς μας λόγος. Γεννιέται ὅμως καὶ τρέφεται ἀπὸ τὸ ἀρχιτεκτονικὸ καὶ ἁρμονικὸ θέαμα τοῦ ἀκαταμέτρητου ἔργου ἐνὸς μυθιστοριογράφου ποὺ γεννήθηκε, θάρρεῖς, κρατώντας ἔτοιμα μέσα στὸ κεφάλι του σειρὲς ὁλόκληρες μυθιστορήματα καὶ ποὺ ἄλλο δὲν ἔκαμε στὸ διάστημα τῶν πενήντα χρόνων τῆς πνευματικῆς του ζωῆς ἀπὸ τὸ νὰ μετατοπίζει σὲ πολυσέλιδα βιβλία ὅπως ἀλλάζει κανεὶς τὴ θέση ἐνὸς ἀντικειμένου. Ὁ Ξενόπουλος, ὅπως καὶ ὁ Παλαμᾶς — βλαστήρια καὶ οἱ δυὸ τοῦ περσμένου αἵωνα ποὺ δημιούργησε ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη καὶ ἀνοίξε τὰ ὀρμητικὰ ρεύματα τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας δίνοντας κάτι τὸ κολοσσιαῖο στὶς διαστάσεις τους καὶ στὴν ἐκφρασὴ τους — ἀνήκει στὴ διαλεχτὴ κατηγορία τῶν δημιουργῶν ἐκείνων ποὺ ὁ χρόνος γι' αὐτοὺς δὲν ἔχει διαλείψεις, μὰ εἶναι μιὰ σταθερὴ καὶ ἀνεμπόδιστη διαδοχὴ στιγμῶν ποὺ καθεμιὰ τους ἐγκυμονεῖ μαζὺ καὶ πλάθει ἀπὸ ἓνα μῦθο τοῦ κόσμου τῆς καλλιτεχνικῆς τους φαντασίας. Ὅλος ὁ κύκλος τοῦ πεζοῦ λόγου περιζώνει τὰ πολλαπλὰ οἰκοδομήματα ἢ πὺρ σωστὰ τὴν ὁργανωμένη πολιτεία τῆς ἀντικειμενικώτατης, ἀβίαστης καὶ ἀνετῆς φαντασίας τοῦ Ξενόπουλου: μυθιστορήματα, νουβέλλες, διηγήματα, θεατρικὰ ἔργα, ἀπομνημονεύματα, κριτικὲς μελέτες, ἄρθρα πολεμικῆς καὶ διαφωτισμοῦ, φιλολογικὰ πορτραῖτα, χρονογραφήματα. Οἱ ἄξονες τῆς πνευματικῆς ὁλόκληρων ἐποχῶν μονάχα σὲ τέτοιους τύπους δημιουργῶν μποροῦνε νὰ στηριχθοῦνε.

Πολλὰ γραφτήκανε κατὰ καιροὺς γιὰ τὸν Ξενόπουλο καὶ τὸ

ἔργο του ὅπως καὶ πάρα πολλὰ παρασιωπηθήκανε ἢ ἀγνοηθήκανε. Μὰ μήτε ὅσα γραφτήκανε μήτε ὅσα παρασιωπηθήκανε ἀποτελοῦνε δίκαιη κριτικὴ καὶ σωστὴ ἐκτίμηση ὅλων τῶν πλευρῶν του καὶ τῶν ἀξιῶν του. Ὅταν καμιὰ φορὰ γεννηθοῦνε στὸ τόπο μας μυθιστοριογράφοι ποὺ θὰ συνταιριάζουνε τὸ μεγάλο συνθετικὸ καὶ ἀναπαραστατικὸ ταλέντο τοῦ Ξενόπουλου μὲ κάποια ἰδέα τῆς τέχνης καὶ τῆς ζωῆς πὺρ βαθειὰ καὶ πὺρ ὑψηλὴ, τότε ὑπάρχει ἐλπίδα πὼς θὰ διαμορφωθεῖ καὶ ἀνάλογη κριτικὴ ποὺ δίχως ἀμφιβολία θ' ἀνατρέξει στὸ μυθιστόρημα τοῦ Ξενόπουλου γιὰ νὰ τὸ μελετήσῃ σὰν αὐτόνομο εἶδος τέχνης στὴν καθαρή του ὑπόσταση καὶ στὴν πρώτη του ἀξιόλογη ἐλληνικὴ μορφή...

Εὐνόητο γίνεται σὲ ὅλους πὼς τέτοιου εἴδους μυθιστορήματα δὲν εἶναι γεννήματα τῆς τύχης μὰ προϊόντα πλατείας, ἐντονης, καὶ πολὺπλοκα ὁργανωμένης κοινωνικῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ θάτανε ἴσως παράλογο νὰ ζητήσουμε στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία τὴν ὑπαρξὴ μυθιστορημάτων τέτοιας ἔκτασης καὶ τέτοιου ζωικοῦ περιεχομένου. Ἡ κοινωνία μας, ἐδῶ καὶ πενήντα χρόνια, στάσιμη, ἀδιαμόρφωτη, σχεδὸν ἀπλοϊκὰ εἰδυλιακὴ, δὲ θὰ μπορούσε νὰ προσφέρει τὸ ὕλικὸ σχεδὸν ἀπλοϊκὰ εἰδυλιακὴ, δὲ θὰ μπορούσε νὰ προσφέρει τὸ ὕλικὸ μιᾶς πεζογραφίας ἀνάλογης μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ. Ὅπως δὲ ποτε ὅμως ἦταν μιὰ κοινωνία μὲ τοὺς θεσμοὺς τῆς, μὲ τὴν ψυχολογία τῆς, μὲ τὴ νοοτροπία τῆς, μὲ τὸν ρομαντισμὸ τῆς καὶ τὸν ρεαλισμὸ τῆς, καὶ πρὸ παντὸς μὲ τὴν τάση τῶν ζωτικῶν τῆς στοιχείων νὰ σπᾶσουνε τὰ ὅρια τῆς στασιμότητάς τῆς καὶ νὰ προχωρήσουνε πὺρ ἐλεύθερα πρὸς τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση. Ὅσο κι' ἂν τὴν κρατοῦσε κλεισμένη στὰ ὅριά τῆς καὶ καρφωμένη στὴν ἀκίνησίᾳ τῆς ἓνας ἐπαρχιωτισμὸς ἡθῶν καὶ μιὰ πνευματικὴ νωθρότητα, εἶχε διαμορφώσει ἓνα ὕψος ζωῆς ἀστικὸ καὶ συγχρονισμένον ποὺ ἡ Ἀθήνα ἦταν ἡ γνησιώτερη καὶ τυπικώτερη μαζὶ ἐκφρασὴ τῆς.

Αὕτῃ τὴν κοινωνία καὶ αὐτὸ τὸ ἀστικὸ ὕψος τῆς ζωῆς, τὸ πρωτεύουσιν, ἀπόδωσε μὲ τὴν τέχνην τοῦ ὁ Ξενόπουλος. Κρατώντας τίς ἀπαραίτητες ἀναλογίες πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε πὼς στὴν Ἑλλάδα πρῶτος αὐτὸς δημιούργησε τὸ συγχρονισμένον γιὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ κοινωνικοῦ μυθιστορήματος καὶ πὼς στὸ μακρόχρονο διάστημα τῆς καταπληχτικῆς γόνιμης παραγωγῆς του, κατόρθωσε νὰ συνθέσῃ μὲ ἀκρίβεια σχεδὸν μαθηματικὴ, μὲ φυσικότητα, μὲ ἀπόλυτη γνώση τῆς σεξουαλικῆς ψυχολογίας καὶ μὲ μιὰ ἀνεξάντλητη σκηνοθετικὴ καὶ σκηνογραφικὴ φαντασία, τὴ ζωὴ τῆς κοινωνικῆς ὁργανωμένης προπολεμικῆς Ἑλλάδας ποὺ σὲ ἄρκετά χαρακτηριστικὰ τῆς ἔμεινε ἀνάλλαχτη ὡς τὸν πόλεμον καὶ πολὺ ἀκόμα μετὰ τὸν πόλεμον. Δίχως τὴν πρωτοβουλία του καὶ τὸ συγγρα-

φικό του δαιμόνιο, και με μόνο τὸ ἔργο τῶν ἄλλων πεζογράφων τῆς ἐποχῆς του, ἡ προπολεμικὴ Ἑλλάδα θὰ δείχνονταν ἴσως στὰ μάτια μιᾶς μελλοντικῆς κριτικῆς σὰν ὑποψία ἢ σὰν κατακάθι καὶ ἀπομεινάρι κοινωνικῆς ζωῆς. Ὁ Θεοτόκης ἔρχεται ὑστερώτερα καὶ ἄλλωστε εἶναι πολὺ φιλολογικός. Τὸ διήγημα τοῦ Βιζυηνοῦ μοιάζει πρὸ πολὺ μὲ ρεαλιστικὸ παραμῦθι καὶ ξετυλίγεται στὰ κράσπεδα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Μεγάλοι βέβαια ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὁ Καρυαβίτσας. Ἐρμηνέψανε μὲ τὴν τέχνη τους τὴ φύση μας, ἀκούσανε τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας σὲ ὅ,τι ἐκφράζει ἀγνὸ καὶ εἰδυλλιακὸ, καὶ πρὸ παντὸς ἀποτυπώσανε στὸ ἔργο τους τὸ προσωπικὸ τους ὄραμα καὶ τὴ μόνιμη λυρικὴ τους συγκίνησι ἀπὸ τὴν αἴσθησι τῆς λαϊκῆς ζωῆς καὶ τῆς καθαρῆς φύσης. Μὰ ἔλειπε τὸ ἔργο μὲ τὴ διάρθρωσι, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴς διαστάσεις καὶ τὸ ὕψος τῶν οἰκοδομημάτων ποὺ ὑψώνονται μέσα στὸ κέντρο τῆς πολιτείας. Τὸ θεμέλιωσε, τὸ ἐγκαινίασε καὶ τὸ συγκρότησε ὁ Ξενόπουλος.

Μιὰ κριτικὴ αὐστηρή, ἀναλυτικὴ, ἐμπεριστατωμένη, ξεχωρίζοντας, διαλέγοντας, ἀπορίχνοντας καὶ βαθμολογώντας αἰσθητικά, θὰ μᾶς ἔδειχνε βέβαια πῶς ὁ Ξενόπουλος ἔγραψε πολλὰ διηγήματα καὶ σικηνικὰ ἔργα ἔξοχα, πρότυπα στὸ εἶδος τους, πέντε-ἕξι τέλεια μυθιστορήματα, τέσσερα-πέντε κάπως μέτρια, μερικὰ ἀμφισβητήσιμα καὶ ἀρκετὰ ἐπιφυλλιδογραφικὰ δίχως καμιά καλλιτεχνικὴ καὶ λοτεχνικὴ ἀξία. Ὅμως τὸ ποιοτικὸ αὐτὸ ξεχώρισμα δὲν ἔχει τόση σημασία ὅση ἔχει ἡ γενικὴ κριτικὴ διαπίστωσι πῶς ὁ Ξενόπουλος δούλεψε καὶ μορφοποίησε τὸ μυθιστόρημα στὴν αὐστηρή, στὴν ἀπόλυτα εἰδολογικὴ σημασίᾳ τοῦ ὅρου. Ἀφοῦ πρῶτα ἐκπύρθηκε μὲ τὴν τέχνη του τὴν πρὸ πολιτισμένη ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδας, τὴν ἐπτανήσιακὴν, καταχτᾷ ἔπειτα μονομιᾶς καὶ ἀβίαστα τὴν πόλιν, τὴν Ἀθήναν, τὴν πρωτεύουσαν, τὸ ζωντανὸ καὶ τὸ μοναδικὸ κοινωνικὸ κέντρο τῆς Ἑλλάδας, καὶ δίνει στὸ μυθιστόρημά του τὴν πολυμέρεια, τὴν σύνθεσι, τὸν ὄγκο καὶ τὴ μορφὴ ἐνὸς οἰκοδομήματος. Στὸ μυθιστόρημά του χαίρεται κανεὶς ἐκεῖνο τὸ πολὺ, τὸ πλῆρες, τὸ σοβαρὸ, τὸ ἄφθονο, τὸ ἐκτεταμένον, τὴν παρουσίαν, καὶ τὴν περιπέτειαν τῆς ζωῆς μέσα στὴν πόλιν, τὸ γοργὴ κίνησι τῶν ἀνθρώπων, τὸν ἕνα καὶ τοὺς πολλούς, τὸ ἀπροσδόκητο τῆς περιπέτειας καθὼς συναλλάσσεται μὲ τὸ συνειθισμένον. Πενήντα ὁλόκληρα χρόνια καρφωμένος στὴν καρδιὰ τῆς Ἀθήνας καὶ περιφέροντας τὴν ὀπτικὴ ἀκτῖνα τῆς καθαρῆς φαντασίας του καὶ τῆς ὀξύτατης παρατηρητικότητάς του ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἑκτασὴ τῆς, τὴν παρακολουθεῖ σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ἀνάπτυξής της, τὴ μελετᾷ, τὴν ἐρευνᾷ στίς παραδόσεις της καὶ στὸ μοντερνισμό της, νοιώθει κατὰ βάθος τὸ κοι-

νωνικὸ τῆς αἰσθημα, καὶ πρὸ παντὸς συμπυκνώνει μέσα του καὶ διαχέει στὴν ἀτελεύτητη σειρὰ τῶν ἔργων του, τὰ ζωτικὰ ρεύματα καὶ τὴς ἐρωτικῆς ἀντανάκλασις τοῦ ἐρωτισμοῦ τῆς.

Ὅσο πρὸ ἐντατικὰ ζεῖ τὸν ἔρωτα ἕνας λαὸς ἢ ἕνας πληθυσμὸς τόσο πρὸ κοινωνικὸς εἶναι. Οἰκοδομώντας ὁ Ξενόπουλος τὴν κοινωνίαν του χρησιμοποιεῖ τὸν ἔρωτα καὶ τὴς αἰσθηματικῆς σχέσεις τῶν δύο φύλων σὰν ἕνα εἶδος ἀναντικατάστατης συνεκτικῆς ἀλλὰ καὶ διαλυτικῆς κάποτε ὕλης. Ἐνα πλῆθος ἄντρες καὶ γυναῖκες, γέροι, μεσόκοποι, νέοι, ἔφηβοι, παιδιὰ, πλημμυρίζουνε μὲ ζωὴ τὴν ἐρωτικὴν πολιτείαν του ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἡ Ἀθήνα μας ὅπως βέβαια τὴ γνωρίζουμε, ἀλλὰ συγκροτημένη σφιχτὰ σὲ μιὰ συναρπαστικὴ σειρὰ ἐρωτικῶν περιπετειῶν, συγκρούσεων, δραμάτων, κωμωδιῶν, εἰδυλλιών, ποὺ σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι ἐκφράζουνε τὴν ἐντατικὴ συμβίωσι τῆς γνώσης, τῆς ὁράσεως καὶ τῶν ἐνστικτῶν τοῦ Ξενόπουλου μὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς ρυθμούς καὶ τὰ μυστικὰ τοῦ φυσιολογικοῦ ἔρωτα. Ἡ αἴσθησι τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔρωτα εἶναι ταυτόσημες καὶ ἀξεχώριστες πραγματικότητες μέσα στὸ ἔργο του· τίποτα σχεδὸν πρὶν ἀπὸ τὸν ἔρωτα, τίποτα ὕστερ' ἀπ' αὐτόν. Ὅμως ὁ ἔρωτας δὲν τοῦ περιορίζει τὴ φαντασίαν καὶ δὲν τὸν παρασέρνει στὸ νὰ παρουσιάζει τὰ θέματά του καὶ τὴς ἱστορίες του σὰν ἀφαιρέσεις ἀπὸ τὴ συνολικὴ ἐκδήλωσι τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἰσα-ἴσα μάλιστα τὸν γονιμοποιεῖ σὰν καλλιτέχνη καὶ τὸν παρορμᾷ στὴ διεύρυνσι τῆς ὀπτικῆς περιοχῆς καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας ποὺ ζοῦνε καὶ δροῦνε οἱ ἥρωές του ἢ καλύτερα ὁ πληθυσμὸς του, καὶ τὸν ὀδηγεῖ ἀβίαστα σὲ ὅλες τὴς εἰκόνες καὶ τὴς παραστάσεις τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος ποὺ ἐξερευνᾷ.

Εἶδε τὸν ἔρωτα νὰ κυριαρχεῖ παντοῦ καὶ τὸν ζωγράφισε κλιμακωτὰ σὲ μιὰ στενὴ, πλαστικὴ σχεδὸν μορφικὴ καὶ γραφικὴ συνάρτησι μὲ τὸ ἐκάστοτε κοινωνικὸ καὶ φυσικὸ περιβάλλον. Τὸν ἀντίκρυσε στὸ δρόμο, στὰ μαγαζιά, στὰ σαλόνια, στίς χρεββατοκάμαρες, στοὺς διαδρόμους, στίς κουζίνες, στίς σοφίτες, στίς ταρατσες, στίς σκάλες τῆς ὑπηρεσίας, πίσω ἀπὸ τὴς μπερντέδες, στίς ἐξώπορτες, στίς αὐλές, στίς γκαρσονιέρες, στὰ ἐξοχικὰ κέντρα, στὰ κρυφὰ σπίτια, ὅπου κλειστός, ἡμίκλειστός, καὶ ἀνοιχτὸς χώρος. Αὐτὴ ἡ καταπληχτικὴ διεύρυνσις του σὲ ὅλα τὰ περιβάλλοντα καὶ τὰ βιοτικὰ διαμερίσματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ ἐπέτρεψε νὰ μελετήσῃ πλῆθος ἀνθρώπινους τύπους, ἕνα ὁλόκληρον δειγματολόγιον, μιὰ παραστατικὴ πινακοθήκη, (ὅσους μιὰ κοινωνιολογικὴ στατιστικὴ θὰ μπορούσε νὰ καταγράψῃ) νὰ μελετήσῃ τὴν ἐρωτικὴν τους ζωὴν, καὶ νὰ τοὺς περάσῃ στίς ἱστορίες του μὲ ὅλα τοὺς τὰ καθέκαστα, τὰ

συνήθεια καὶ τῇ νεοελληνικῇ γραφικότητι τῶν ταξικῶν τους γνωρισμάτων. Τρόποι ζωῆς, συνήθειες καὶ προλήψεις, νοοτροπίες καὶ πεποιθήσεις, παραδόσεις καὶ νεωτερισμοί, μόδες, κοσμικότητες τῆς ἐποχῆς, ἀπηχήσεις φιλολογικῶν γεγονότων καὶ κοινωνικῶν σκανδάλων, εἶναι τὰ οὐσιαστικά καὶ τὰ διακοσμητικὰ συναρτήματα τῆς ἀδιάκοπης ἐρωτικῆς δράσης ποὺ συμπλέκει μέσα στὸ μεγάλο ρεῦμα τῆς ζωῆς τοὺς ἄνδρες καὶ τὶς γυναῖκες τοῦ Ξενοπούλου.

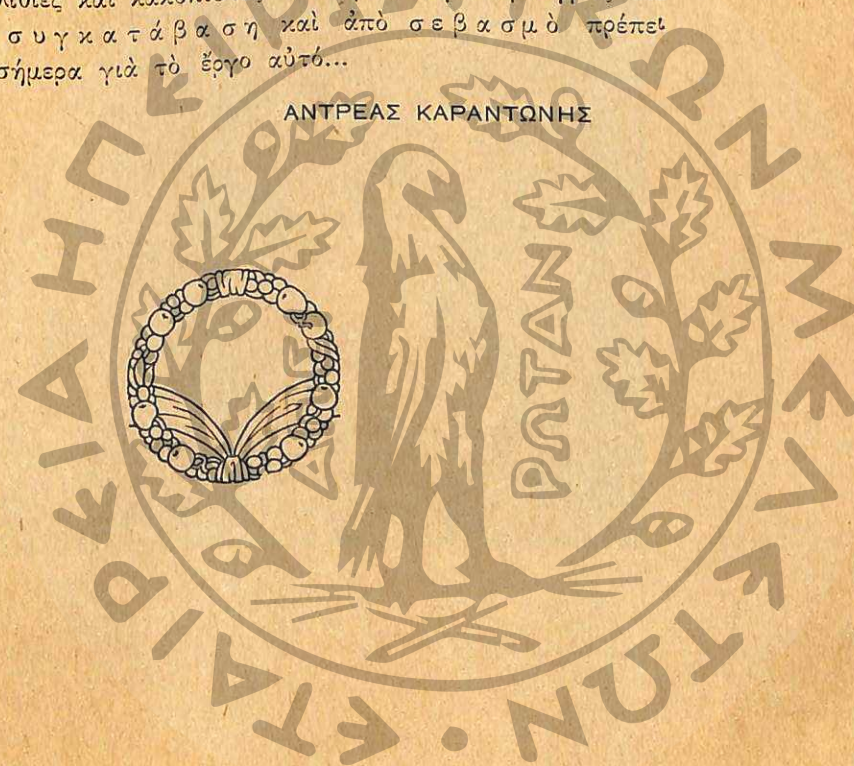
Τὶς γυναῖκες—καὶ πρὸ παντὸς τὰ κορίτσια—τὶς ἐνοιῶσε καὶ τὶς γνώρισε καλύτερα παρὰ τοὺς ἄντρες· ἀπόδωσε τὸ μᾶξιμουμ τῶν ἐρωτικῶν τους ἐκδηλώσεων, τῆς ἐνστικτώδους εὐφυΐας τους, τῆς αὐθορμησιᾶς τους, τῆς σπιρτάδας τους, τῆς ἀπροσποίητης λεπτότητάς τους, τῆς πνευματικῆς τους εὐλυγισίας καὶ τῆς πονηράδας τοὺς—ὅ,τι δηλαδὴ ἀποτελεῖ τὸ ἅπαντό τους... Στούς ἄντρες εἶδε ὅ,τι κοινὸ ἔχουνε μὲ τὶς γυναῖκες· καὶ βέβαια τὸ κοινὸ αὐτὸ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι κατώτερο σὰν ποιότητα ἀπὸ τὸ ὁμοειδές του γυναικεῖο. Δὲ μελέτησε τὸν ἄντρα στὴν ἀπομόνωσή του, στὴν πνευματικότητά του, στὴ δραστηριότητά του, στὴν ἀντίθεσή του μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὴ ζωή. Οἱ ἄντρες του, τύποι καλοζωιστῶν ὅλοι, ζοῦνε ἀπροσποίητα, δίχως ἐσωτερικὸ κόσμον καὶ διανόηση ξεχωριστή, κοινωνικά, αἰσθησιακά, μὲ μιὰ φυσικὴ ἀνθρωπιά, ἔτσι ὅπως τοὺς ὀνειρεύονται οἱ περισσότερες γυναῖκες, μῆτε πὶὸ πάνω μῆτε πὶὸ κάτω ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ μέσου ὅρου τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ μονάχα ὁ Πῶπος Δαγάτορας τῶν Πλούσιων καὶ Φτωχῶν ποὺ πάει νὰ γίνῃ δραματικὸ σύμβολο ἐνὸς ιδεαλιστικοῦ ἀνθρωπισμοῦ καθαρὰ νεοελληνικοῦ ποὺ τίποτα δὲ χρωστᾷ στοὺς Ρώσους. Γενικὰ ὅμως ὁ Ξενόπουλος ἔμεινε πάντα ἕνας θαυμάσιος ψυχολόγος καὶ κλασσικὸς ζωγράφος μέσων καὶ φυσιολογικῶν καταστάσεων ποὺ δὲν ἐπιδέχονται καμιά λυρική ἢ μεταφυσικὴ ἐρμηνεία καὶ ποὺ δὲν ἐπαληθεύονται παρὰ μονάχα ἀπὸ τὴν πραγματικότητά. Καὶ τί ἄλλο εἶναι ἡ πραγματικότητα παρὰ μιὰ μέση κατάστασις, ἕνας λογικὸς συμβιβασμὸς ἀνάμεσα ὀνειροπόλησης ὑπέρτερων κόσμων καὶ τῆς πικρῆς ἀμφιβολίας τοῦ ἀνυπάρχουμε;

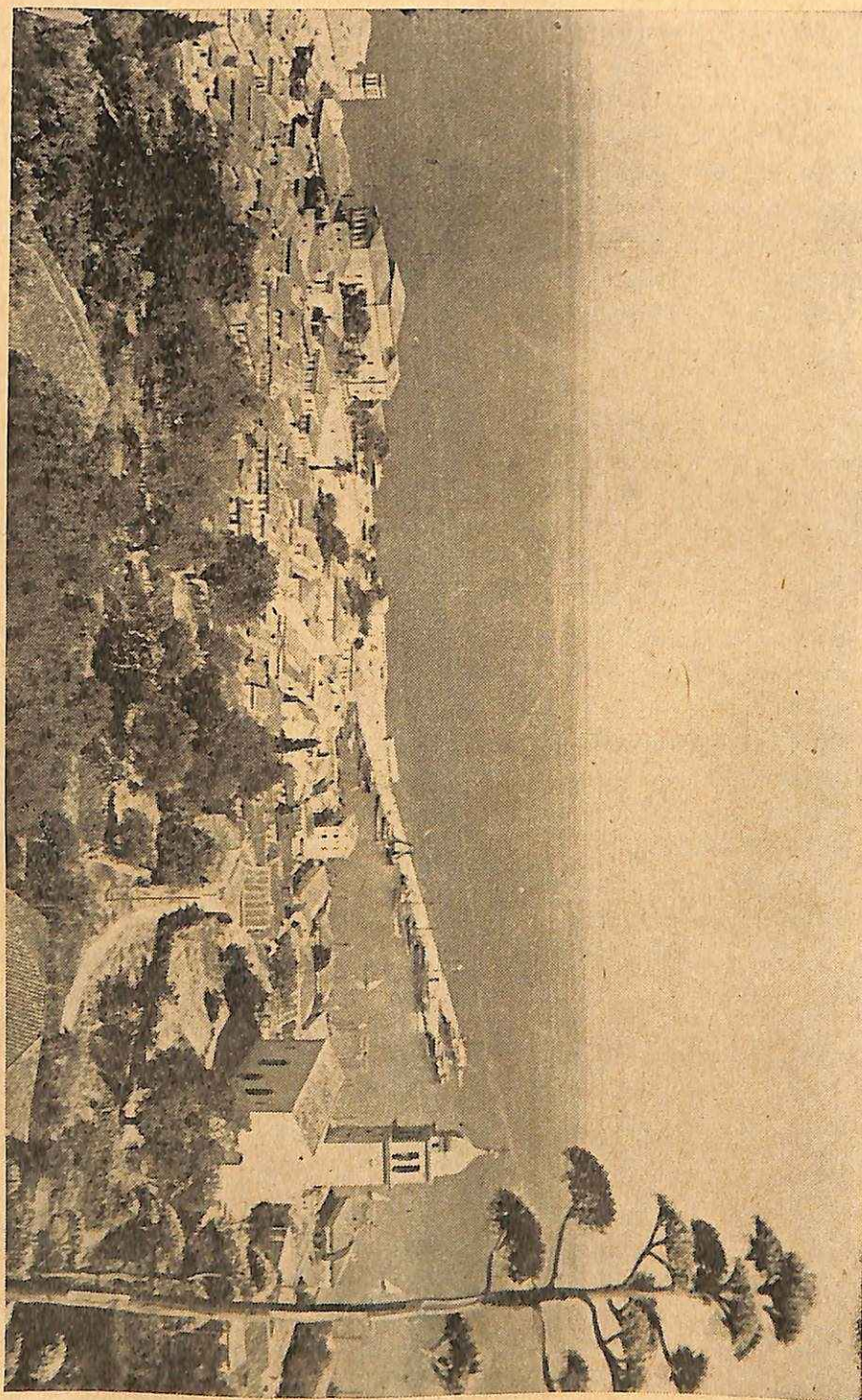
Ἐδῶ λοιπὸν ἀποτελεῖται καὶ σταματᾷ ὀριστικὰ τὸ ταλέντο τοῦ Ξενοπούλου: Στὴν ξάστερη, λογική, ζωηρὴ καὶ πάντοτε ἀνανεωμένη ἀπόδοσις τοῦ ἀπόλυτου φυσικοῦ καὶ παραδεδεγμένου μέσα στὴ ζωὴ ὅπως τὴν ξέρουνε καὶ τὴ ζοῦνε ἢ καλύτερα ὅπως τὴ ζήσανε πενήντα ὀλόκληρα χρόνια οἱ κάτοικοι τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων τῆς Ἑλλάδας. Τίποτα στὸ μυθιστόρημα τοῦ Ξενοπούλου δὲν ἀλλοιώνεται ἀπὸ τὸ πλαίσιο, τὸ βάρος, καὶ τὸ ρυθμὸ τῆς

φυσικῆς ἀλληλοδιαδοχῆς τῶν φαινομένων ποὺ συγκροτοῦνε τὴν ὕλη καὶ τὴ μορφή τῆς καθημερινῆς κοινωνικῆς μας ἐμπειρίας. Τίποτε δὲν ἀλλοιώνεται μὰ καὶ τίποτα δὲν προεκτείνεται πρὸς τὴν περιοχὴ ἐκείνη τῆς ζωτικῆς νόησις ποὺ ἡ ζωὴ παύει νὰ δείχνεται σὰ μόνιμη αἴσθησις, σὰν κανονικὴ λειτουργία καὶ σὰν ἀξέπεραστη γνώσις. Ἄλλοι θὰ ἐξερευνήσουνε—ἴσως οἱ σύγχρονοι πεζογράφοι μας νὰ βαδίζουνε πρὸς μιὰ τέτοια κατεύθυνση—τὶς ἄγνωστες ἐκτάσεις τῆς ζωῆς. Μὰ στὴν ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ὁ Ξενόπουλος εἶναι ὁ πρῶτος καὶ ὁ μόνος μέχρι σήμερα ποὺ ὀργανικά, συστηματικά καὶ ἐμπνευσμένα οἰκοδόμησε τὸ ἀπέραντο ἔργο του ἀπάνω στὴν πρώτη αὐτὴ αἴσθησις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, στὸ Α καὶ στὸ Ω τῆς πραγματικότητος. Κάθε ἀληθινὴ καὶ μεγάλη πεζογραφία ξεκινάει ἀπὸ τὴ βαθειὰ γνώσις καὶ τὴν ἀβίαστη πρώτη αἴσθησις τῆς πραγματικότητος ποὺ μόνον αὐτὴ ἀνοίγει στὴ φαντασίαν τὸ δρόμον πρὸς τὸ ἄγνωστο, πρὸς τὸ ἀνεξερευνητό, πρὸς τὸ νέο, πρὸς τὸ σύμβολον, πρὸς τὸ Θεό.

Τὸ λειψὸ τοῦτο σημεῖωμα ποὺ δὲν ἐκφράζει παρὰ γνώμες προσωπικῆς κάθε ἄλλο παρὰ ἐξαντλεῖ τὸ ἔργο τοῦ Ξενοπούλου. Ὁ Ξενόπουλος δημιουργὸς τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου, ὁ Ξενόπουλος κριτικὸς ἐξαίρετος καὶ πειστικώτατος, ὁ Ξενόπουλος φορέας καινούργιων ιδεῶν, κι ἕνα πληθὸς ζητήματα αἰσθητικά, γλωσσικά, ψυχολογικά, ἱστορικά καὶ κοινωνικά, μένουνε νὰ μελετηθοῦνε ἀπὸ τὴν κριτικὴν τοῦ μέλλοντος ἢ καὶ τοῦ παρόντος ὅταν ἀποφασίσει νὰ παραμερίσει κάμποσες ἡλίθιες καὶ κακόπιστες τὸ περισσότερον προλήψεις ὅτι τάχα μόνον ἀπὸ συγκατάβασις καὶ ἀπὸ σεβασμὸ πρέπει νὰ μιλᾷ κανεὶς σήμερα γιὰ τὸ ἔργο αὐτό...

ANTREAS KAPANTONIS

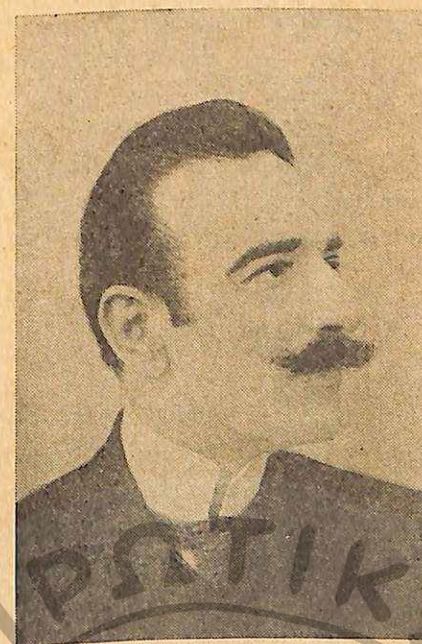

Ο ΝΕΟΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ

ΜΙΑ ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ *

....Στὸ παλὴρὸ σπίτι ὅλα εἶχαν τὸν καθημερινό, τὸν συνηθισμένο τους ἀπὸ χρόνια ἀέρα. Στίβες «Διαπλάσεις» γέμιζαν ἓνα διάδρομο, καὶ μέσα στὸ σαλόνι, τὰ παλῆα, ἀπλᾶ ἐπιπλα ἐφαίνονταν σὰν ν' ἀγωνίζονταν νὰ κρατήσουν τὴν ἰσορροπία τους γιατί τὸ γέρικο σπίτι εἶχε μιὰ καταφανῆ κλίσι ἀπὸ τὴν μιὰ του πλευρά.

Στὸ σπίτι βασίλευε μιὰ μελαγχολικὴ ἡσυχία. Κι' ὁ Ξενόπουλος ὅπως πάντα, ἦταν στὸ γραφεῖο του κι' ἔγραφε. Κι' αὐτὸς ἐπίσης εἶχε τὸ καθημερινό, τὸ συνηθισμένο του ὕφος, τὸ ὕφος ἐκεῖνο ποὺ θὰ τὸ ἔλεγα «βαμβακένιο» γιατί ἔχει ἓνα μειλίχιο πάντα χαμόγελο, κι' οἱ κινήσεις του εἶναι σιγανές, κι' ἡ φωνὴ του χαμηλὴ, κι' οἱ φράσεις τῆς κουβέντας του ἀργές καὶ προσεκτικές. Ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες λογοτέχνες ὁ κ. Ξενόπουλος εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἔχει αὐτὸ τὸ ὕφος. Ἡ ζωὴ του, ἡ τόσο ὁμοία μὲ τραπιστοῦ μοναχοῦ βυθισμένου στὴ σιωπὴ καὶ στὴ συγκέντρωσι, ἄφησε τὸν τύπο τῆς ὅχι μόνο στὸν τρόπο τῆς ὁμιλίας του ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη του τὴν ἐμφάνισι. Βλέποντάς τον καμμιὰ φορὰ στὸ δρόμο εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ προσέξετε ἀμέσως ὅλην τὴν διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ὅλων τῶν ἄλλων διαβατῶν. Καμπουριασμένος, — μὲ τὸ νὰ ἔχη περάσῃ τόσα χρόνια σκυμμένος πάνω ἀπὸ τὰ χειρόγραφα του, — μυωπάζων, περπατᾷ μὲ βήματα

Ὅταν ἔγραφε τὸν «Κακὸ Δρόμο».

* Ἀπόσπασμα ἀρθροῦ στὸ «Ἐλευθερὸ Βῆμα» 28 Φεβρ. 1931.

ἀργά, σχεδόν φοβισμένα, με τὸ ξαφνιασμένο βλέμμα ἀνθρώπου τῆς σελήνης πεσμένου στὴ γῆ καὶ μετὰ τὴ σκέψι ἀπείρως μακρὰ ἀπὸ τὴ γύρω ζωὴ, — τὴν κίνησί της καὶ τοὺς θορύβους της.... Ἐδέχτηκε τὰ συγχαρητήριά μου μετὰ τὴν ἴδια φυσικότητα, γιὰ νὰ μὴν πῶ μετὰ τὴν ἴδια ἀδιαφορία, μετὰ τὴν ὁποία θὰ δεχότανε συγχαρητήρια γιὰ τὴν ὀνομαστική του ἑορτή.

... Δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχῃ ἄλλος συγγραφεὺς στὸν κόσμον ὁ ὁποῖος νὰ μὴν ἔκανε στὴ ζωὴ του τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι σκυμμένος πάνω ἀπὸ κόλλες χαρτιῶν — καὶ νὰ γράφῃ. Αὐτοὶ ἀκόμα ποὺ θεωροῦνται ὡς «τέρατα παραγωγικότητος», ὅπως εἶναι ὁ Μπαλζάκ ἢ μιὰ Σάνδη, ἢ ὁποία καὶ εἶχε ἐπονομασθῇ «συγγραφικὴ ἀγελάδα», ἐζοῦσαν μεταξύ ἑνὸς βιβλίου των καὶ ἑνὸς ἄλλου βιβλίου των. Ἐρωτεύονταν, ἐταξίδευαν, διεσκέδαζαν... Ὁ Ξενόπουλος, μεταξύ ἑνὸς βιβλίου καὶ ἑνὸς ἄλλου βιβλίου... ἔγραφε. Ἐγραφε χρονογραφήματα, κριτικές, σημειώματα σὲ περιοδικά....

Μέσα στὸ ὀγκῶδες αὐτὸ ἔργο θὰ ἦταν εὐκόλο νὰ εἶχε γλιστρήσῃ στὴν προχειρολογία. Ἐν τούτοις πούθενά στὸν Ξενόπουλο δὲν διακρίνεται κανεὶς τὸ ἀβασάνιστο καὶ κούφιο γράψιμο ἢ τὴν ἀπλὴ ἐπίδειξι δεξιότητάς. Ἐπεζήτησε πάντα νὰ εἶναι δημιουργὸς καὶ νὰ προβάλλῃ ἀπὸ μέσα του ἕναν κόσμον νέον. Ἡ στατική ἠθογραφία μετὰ τοὺς σχηματοποιημένους ἐπιφανειακοὺς τύπους καὶ μετὰ τὰ ἐξωτερικά, γραφικὰ της στοιχεῖα ποὺ ἀπερρόφησε γιὰ χρόνια καὶ χρόνια ὅλη σχεδὸν τὴν ἑλληνικὴ διηγηματογραφικὴ καὶ μυθιστορηματικὴ μας παραγωγὴ, δὲν τὸν ἱκανοποίησε ποτέ. Ὁ Ξενόπουλος ἐφιλοδόξῃσε πάντα νὰ παρουσιάσῃ ἀνθρώπινες ψυχὰς καὶ ὅχι ἀνδρείκελλα. Τὸν εἴλκυσε, εἶναι ἀλήθεια, ἐξαιρετικὰ ἡ Ζάκυνθος καὶ ἔχει ἀφιερῶσει πολλὰ μέρη τῶν βιβλίων του στὴν περιγραφή τῶν ιδιόρρυθμων ἡθῶν καὶ ἐθίμων της. Ὡς τόσο ποτὲ δὲν ἐλησμόνησε ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἕνας πιστὸς φωτογράφος καὶ γι' αὐτὸ ἀντὶ νὰ συγκεντρώνῃ τὸ ἐνδιαφέρον του στὰ ἴδια αὐτὰ γραφικὰ ἢ παράξενα ἥθη καὶ ἔθιμα, μᾶς εἰδείξε τὴν ἐπιρροή τους πάνω στοὺς χαρακτῆρες τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Ξενόπουλος ὑπῆρξε ἕνας συγγραφεὺς ψυχογράφος. Ὅ,τι κυρίως τὸν ἀπασχόλησε ἦταν ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ μετὰ τίς ἀπειρες ἀποχρώσεις της, μετὰ τοὺς ἐλιγμούς της, μετὰ τίς συχνὰς ἀντιφάσεις της, μετὰ τὰ δυσκολονόητα μυστήριά της. Ἐπλάσε — στὸ θέατρο ἢ στὸ βιβλίο — μερικὸς χαρακτῆρες ὥριμων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, πρὸ πάντων δὲ κοριστιῶν, ποὺ ἔχουν ἀποτυπωθῇ στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς ἔγιναν γνώριμοι καὶ φίλοι γιὰτὶ δὲν εἶχαν τίποτε τὸ ἀλύγι-

στο καὶ τὸ σχηματοποιημένο, ἀλλὰ ἔκλειναν μέσα τους τὴ ρευστότητα καὶ τὴν ποικιλία τῆς ζωῆς. Καὶ οἱ τύποι αὐτοὶ ἐνεφάνιζαν πλῆθος προβλήματα. Κάθε ἔργο τοῦ Ξενόπουλου εἶναι πλούσιο ἀπὸ προβλήματα, πρὸ πάντων δὲ σεξουαλικά. Ὁ Ξενόπουλος ὑπεστήριξε πάντα μετὰ τὴν πιὸ προοδευτικὴ ἀντίληψι τὴν ὁμοιότητα τῆς γυναικείας φύσεως μετὰ τὴν ἀνδρική καὶ ἐκαυτηρίαζε τὰ δεσμὰ ποὺ ἐπέβαλε στὴν γυναῖκα ἢ πλάνη ὅτι οἱ ἀξιώσεις της ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὸν ἔρωτα δὲν εἶναι τόσες, καὶ τόσο δυνατές, ὅσο τοῦ ἀνδρός.

Κάθε βιβλίο τοῦ Ξενόπουλου κινεῖ τὴ σκέψι. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχει σπάνια ἀνεπτυγμένο καὶ τὸ χάρισμα τῆς τερπνῆς ἀφηγήσεως, τὰ διηγήματα καὶ τὰ μυθιστορηματὰ του ἡμποροῦν κι' ἀρέσουν τόσο στὸν πνευματικῶς καλλιεργημένον ἀναγνώστη, ὅσο καὶ σὲ κεῖνον ποὺ ἐνδιαφέρεται γιὰ μόνη τὴν ὑπόθεσι ἑνὸς ἔργου.

Ὁ Ξενόπουλος δὲν εἰδείξε τὴν πλούσια προσωπικότητά του μόνον στὸ περιεχόμενο τῶν βιβλίων του. Καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ὕψους, ἐπεδίωξε πάντα ν' ἀποφεύγῃ τὴν κοινοτυπία, νὰ παρουσιάξῃ κάτι νέο, καὶ δὲν ἔμεινε σκλάβος οὔτε τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἀνανεώνονταν ἀδιάκοπα. Σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἐπικρατοῦσε ὁ ρωμαντισμός, ἐπέβαλε πρῶτος αὐτὸς τὸ ρεαλιστικὸ θέατρο. Τελευταῖα ἐγκολπώθηκε ἀμέσως τίς πιὸ συγχρονισμένες τεχνотροπίες, παρουσιάζοντας θεατρικὰ ἔργα διηρημένα σὲ εἰκόνες.

Εἶναι πάντα ἑτοιμὸς νὰ δεχθῇ καὶ νὰ καταλάβῃ κάθε ἀπόδρασι ἀπὸ τὰ συνειθισμένα. Καὶ ἐπειδὴ ἡ καλαισθησία του εἶναι ἐκτάκτως λεπτὴ, ἀνακαλύπτει μετὰ ἀλάνθαστη διαίσθησι καὶ τίς ψεύτικες ἐκμεταλλεύσεις τοῦ νεωτερισμοῦ, ἀλλὰ καὶ κάθε ὡμορφιά — κι' ὅταν ἀκόμα παρουσιάζεται σὲ μιὰ μορφή ἐντελῶς πρωτότυπη καὶ, γιὰ τοὺς πολλούς, ἀκατάληπτη.

Βέβαια, ὁ Ξενόπουλος δὲν κατάρθωσε πάντα νὰ ὀλοκληρώσῃ ὅλες τίς συλλήψεις του. Στὰ ἔργα του ὑπάρχουν καὶ ἀτέλειες. Δὲν σημαίνει. Ἀρκεῖ ὅτι πολλὰ τοῦ ἔργου εἶναι ἄρτια, ἀρκεῖ πρὸ πάντων ὅτι ζήτησε ἀδιάκοπα νὰ ξεπεράσῃ τὸν ἑαυτό του. Ἀπὸ πολλὰ χρόνια κι' ὡς σήμερον ἀκόμα, εἶναι ὁ συγγραφεὺς ποὺ ἐκπροσωπεῖ πληρέστερα τὴν λογοτεχνία τοῦ τόπου μας, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος περισσότερο ἀγαπήθηκε κι' ἐδιαβάστηκε. Ἡ ἴδια του ζωὴ, ἀφωσιωμένη ὅλη στὰ γράμματα καὶ στὴ δημιουργία, εἶναι ἕνα ὑψηλὸ ἠθικὸ παράδειγμα.

28)2)31

ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ

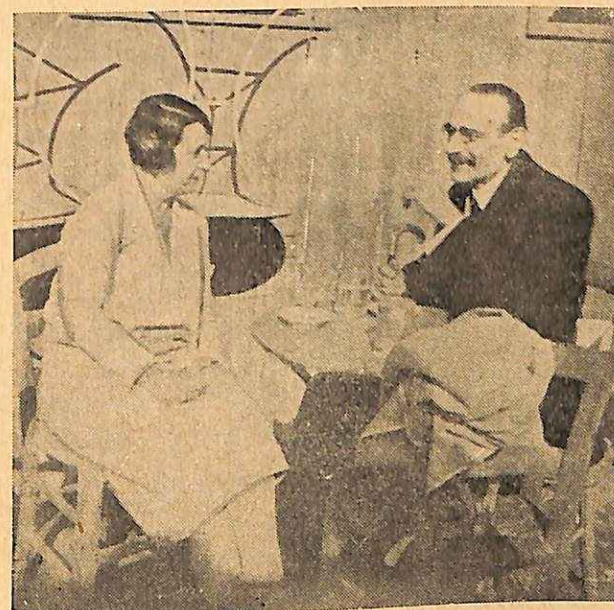
Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ *

Μὲ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ξενοπούλου, ὁ πνευματικὸς κόσμος τῆς χώρας βλέπει μίαν ἀναμφισβήτητον ἀρμοδιότητα νὰ μετέχη τῶν κριτικῶν ἐπιτροπῶν τῆς Ἀκαδημίας, αἱ ὁποῖαι, ὡς γνωστόν, ρυθμίζουν ἐπαθλα σοβαρὰ καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι ἀνεκτὸν νὰ ἀποτελοῦνται ἔστω καὶ κατὰ μέρος ἀπὸ μέλη ἀμφισβητουμένης ἀρμοδιότητος.

Ὁ Ξενόπουλος δὲν εἶναι μόνον ὁ συγγραφεὺς μὲ πλούσιον τάλαντον, ἀλλὰ εἶναι καὶ τὸ μοναδικώτερον ἴσως φαινόμενον ἐργατικότητος εἰς τὸν πνευματικὸν μας κόσμον. Εἰσῆλθεν νεώτατος εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔκτοτε δὲν τῆς ἔκαμε τὴν παραμικροτέραν ἀπιστίαν. Εἶναι ὁ μοναδικὸς λόγιος ποὺ ἔζησεν ὡς λογοτέχνης καὶ μόνον. Ἡ συνεργασία του εἰς τὰς ἐφημερίδας ὑπῆρξεν ἀποκλειστικῶς λογοτεχνική καὶ τὰ καλύπτεται τῶν ἔργων του εἶδον προηγουμένως τὸ φῶς ὡς ἐπιφυλλίδες εἰς τὰς ἐφημερίδας καὶ τὰ περιοδικά. Ἐλάχιστοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι ἔχουν μοχθήσει ὅσον ὁ Γρηγόριος Ξενόπουλος καὶ ἔλαχιστοι ἔφεραν τόσον αἰσίως εἰς πέρας ὅ,τι ἔργον ἀνέλαβον ὅπως αὐτός. Ἡ «Διάπλασις τῶν Παίδων» ζῇ χάρις εἰς αὐτὸν ἐπὶ πενήντα δύο ἔτη, καὶ δὲν ἐγνώρισα ἀκόμη συγγραφέα, ὁ ὁποῖος νὰ ἔχη ὅσον ὁ Ξενόπουλος ὁργανώσει τὴν ἐργασίαν του. Ἰσως αὐτὸ χαρακτηρησθῇ ἀπὸ μερικῶς ὡς ἐμποροβιομηχανοποιήσις τῆς πνευματικῆς ἐργασίας. Σφάλουν ὅμως. Δίχως σύστημα καὶ δίχως ὁργάνωσιν δὲν δημιουργοῦνται τὰ ἔργα. Χρειάζεται τὸ τάλαντον, ἡ ἐμπνευσις, ἡ ἡσυχία, ἡ κοινωνικὴ παρατήρησις, ἡ ψυχολογικὴ δύναμις, ὅταν ὅμως αὐτὰ δὲν καλλιεργηθοῦν ἐπιμόνως καὶ μὲ σύστημα, δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποδώσουν ἐκουσίως καρπούς. Δὲν ἀρκεῖ ἀλλοίμονον μόνον ὁ σκοπὸς διὰ νὰ ὑπάρξῃ μία καλὴ συγκομιδὴ. Χρειάζεται ἔδαφος, χρειάζονται ἀγαθαὶ καιρικαὶ συνθήκαι, καὶ χρειάζεται κυρίως ὁ μόχθος τοῦ καλλιεργητοῦ. Χωρὶς αὐτὸν τὸν μόχthon καὶ τὴν σκληρὰν ἐπιμονὴν δὲν κυβερνᾶται ἡ γῆ, ὅπως δὲν δημιουργεῖται τὸ πνευματικὸν ἔργον. Ὁ Κέρλαυς ὥρισε σοφώτατα τὴν μεγαλοφυΐαν ὡς δύναμιν πρὸς μόχthon ποὺ ἔχει ἓνας ἄνθρωπος. Εἰς τὸν μόχthon λοιπὸν αὐτὸν πρέπει κυρίως ν' ἀναζητηθῇ ἡ ἐπιτυχία τοῦ Γρηγορίου Ξενοπούλου, καὶ δὲν θὰ ᾔτο ἄσκοπον οἱ νέοι τὴν πλευρὰν αὐτὴν νὰ ἐπρόσεχον ἐξαιρετικά. Ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ἐκτιμηθοῦν ὅχι μόνον τὰ φυσικὰ προσόντα τοῦ ἐκλεγέντος Ἀκαδημαϊκοῦ, ἀλλὰ ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον τὰ ἐκαλλιέργησε, ἄνευ τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπιτυχία του θὰ ᾔτο προβληματική.

ΚΩΣΤΗΣ ΜΠΑΣΤΙΑΣ

* Ἀπόσπασμα ἄρθρου εἰς τὴν «Καθημερινήν» 28 Φεβρ. 1931.

Ὁ κ. Ξενόπουλος συζητῶν μετὰ τῆς κ. Δενδρινῶ.

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ *

Σκοτεινὴ, γυριστὴ σκάλα, διαιρεμένη σὲ τρία μέρη. Κ' ἔπειτα, τὸ σπῖτι, κ' ἔπειτα τὸ μικρὸ δωμάτιο—τὸ γραφεῖο του—θὰ τῷ λεγα «κελλί», ἂν τὰ κελλιὰ εἶχαν τόσο φῶς καὶ τόσην εὐφροσύνη. Πιὸ πολὺ τοῦ στέκουν δυὸ παλιοὶ στίχοι τοῦ Ἀλέκου Φωτιάδη:

Ἔχει καὶ δυὸ ἀξέτιμητα,
δυὸ κἀδρα ἀληθινά:
τὰ δυὸ του τὰ παράθυρα
ποὺ βλέπουν τὰ βουνά.

Ἐδῶ, τὸ ἓνα ἀπ' τὰ βουνὰ ἔχει ἀπάνω του τὴν Ἀκρόπολη, καὶ τ' ἄλλο κατεβαίνει ὡς τὸ Σαρωνικόν. Τίποτε, ἀληθινά, παρόμοιο μὲ τὸ ἀληθινὸ «κελλί» τοῦ Παλαμά, καθὼς ὁ ἴδιος μέσα στὰ «Παράκαιρα» τὸ βάφτισε. Βαρυφορτωμένο ἐκεῖνο ἀπὸ βιβλία, κ' ἡ ἀτμόσφαιρά του γεμάτη σὰν ἀπὸ κάτι τὸ δραματικὸ καὶ τὸ θρησκευτικόν:

* Ὁμιλία στὸν Φιλολογικὸ Σύλλογον «Ἀσκραῖον» στὰ φιλολογικὰ πενήντα χρόνια τοῦ Ξενοπούλου.

Ἀγνάντια τὸ παράθυρο. Στὸ βάθος,
ὁ οὐρανός, ὅλο οὐρανός—καὶ τίποτ' ἄλλο.
Κι' ἀνάμεσα, οὐρανόζωστον, ὀλόκληρο,
ψιλόλιγνο ἓνα κυπαρίσσι: τίποτ' ἄλλο.
...στὴ χαρὰ τοῦ γλαυκοῦ, τῆς τρικυμιάς τὸ σάλο,
ὅμοια καὶ πάντα ἀργυρολυγαίει τὸ κυπαρίσσι:
ἥσυχο, ὥραϊο, ἀπελπισμένο. Τίποτ' ἄλλο.

Ὁ κύκλος ἐδῶ τῶν ἐπισκεπτῶν ἀραιότερος, δειλότερος, καὶ κάπως πιὸ κοσκινισμένος. Κι' ὁ Παλαμᾶς περισσότερο χαμένος, παρὰ παρών, μελετητῆς περισσότερο παρὰ συνομιλητῆς τοῦ ἀντικρινοῦ του, ἀδιόρατα νευρικός, —κάποτε, ναι, καὶ καλοδιάθετα χαριτολόγος—γυρεύει λὲς πιὸ πολὺ μιὰ μυστικὴν ἐπαφή, παρὰ μιὰ καλοσχεδιασμένη καὶ καλοστρωμένην ὁμιλία....

«Τὴν κάμαρην αὐτὴ πόσο καλὰ τὴν ξέρω!»
θὰμποροῦσα νὰ πῶ, μαζὶ μὲ τὸν Καβάφη—ἐδῶ καὶ χρόνια τώρα—γὰ τὸ γραφεῖο τοῦ Ξενοπούλου. Τὴν αἰσθανόμουν πάντα, τὴ μικρὴν κάμαρα, γεμάτην ἀπὸ ἓνα μυστικὸ—τὸ μυστικὸ τῆς γαλήνης καὶ τῆς περισυλλογῆς.

Γιὰ τὸ γραφεῖο τοῦ Ξενοπούλου, μόλις δυὸ βήματα μακριὰ ἀπὸ τὴν καρδιά τῆς ἀγορᾶς, ὅπου τράμ, καμιόνια, ταξί, καρροτσάκια μὲ μανάβηδες, κάρρα ποὺ ξεφορτώνουν κάσσεσ' στὰ μαγαζιά, σοῦστες καὶ βαρέλια, καὶ «ρομβίες» ποὺ παίζουν τὰ καινούργια ταγκό, γαυγίσματα, καυγάδες ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους—πῶς γίνεται καὶ τοῦτοι ὅλοι οἱ ἄμουσοι, οἱ ἐτερόκλητοι, οἱ ἐκνευριστικοὶ κρότοι καὶ θόρυβοι καὶ πάταγοι νὰ φτάνουν ἐδῶ μόλις σὰν

«ἰαχὴ μακρυσμένη»

καὶ ν' ἀφήνουν καθαρὰ, καθαρώτατα ν' ἀκουσθῇ ὁ ρυθμικὸς ἦχος τοῦ χονδροῦ, ἀλυσσιδωτοῦ ρωλογιοῦ—παλιοῦ ρωλογιοῦ τῆς τσέπης—πού, βαλμένο ὀρθιο στὴν κοκκαλένια του θήκη, πάνω στὸ τραπέζι, μετρᾷ—χρόνια τώρα—τὸ σφυγμὸ τοῦ δωματίου;

Εἶναι περίεργο· θάλεγε πῶς, ἀντὶ νὰ ὑποκύψῃ ὁ ἄνθρωπος στὴν παραζάλη καὶ τὴν ὀχλοβοή, ἐδαμάσθηκε καὶ ὑπέκυψεν ἐκείνη στὸν ἄνθρωπο. Ἀπείραχτη, αὐτόνομη, ἀδιάκοπη, βασιλεύει ἐκεῖ μέσα ἡ Ἔργασία. Ὁχι ἡ ἐξημμένη, ἡ ἐρεθισμένη, ἡ νευρωτικὴ (ἡ ρωμαντικὴ, ἂς τὴν ποῦνε ἄλλοι), αὐτὴ ποὺ γίνεται τὸ σύμβολο, τὸ περιεχόμενο κι' ὁ ἀληθινὸς ἐφιάλτης τῆς ἀφιλοσόφητης ζωῆς, μὰ ἐκείνη γιὰ τὴν ὁποία ἔγραψε στὰ «Εἰς ἑαυτὸν» ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος: «Ὅταν, τὸ πρῶτ', ξυπνᾷς νωθρός, νὰ σοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ τοῦτο: ξυπνῶ γιὰ

ν' ἀρχίσω τὸ ἔργο τοῦ ἀνθρώπου. Γιατὶ νὰ μοῦ φαίνεται λοιπὸν βαρὺ, ἀφοῦ πηγαίνω νὰ πραγματοποιήσω κι' ἐγὼ ἐκεῖνα ποὺ μ' ἔφεραν στὸν κόσμον καὶ μ' ἔκαναν αὐτὸ ποὺ εἶμαι;»

Τρία—τέσσερα τετραγωνικὰ μέτρα εἶναι ὅλο—ὅλο τὸ γραφεῖο τοῦ Ξενοπούλου. Τρίτο πάτωμα· τὴν ἐποχὴ ποὺ κτίσθηκε, θὰ ἦταν οὐρανοξύστης. Μὰ σιγὰ—σιγὰ τὸ κλείσαν, πρῶτα οἱ πολυκατοικίες τριγύρω, κι' ἔπειτα οἱ «μεσοτοιχίες». Τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο κᾶδρα του—τὸ δυτικὸ παράθυρο—τόχασε· ἔμεινε μὲ τὸ μεσημβρινό. Ἡ βάρβαρη ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ καιροῦ μας (μὰ δὲν ὑπάρχει πιά καμμιὰ φιλοδοξία σ' αὐτὴ τὴν τέχνη;) φοβοῦμαι πῶς σύντομα θὰ τοῦ κλείσῃ καὶ τὴν Ἀκρόπολη.

Καρφωμένο στὸν τοῖχο, κοντὰ στὸ παράθυρο, ἓνα θερμόμετρο, γιὰ νὰ προειδοποιῇ καὶ νὰ προφυλάγῃ ἐγκαίρως ἀπὸ κάθε μεταβολὴ τῆς θερμοκρασίας, εἴτε πρὸς τ' ἀπάνω, εἴτε πρὸς τὰ κάτω. Οἱ γρίλλες τοῦ παραθύρου κι' ὁ ὑδράργυρος τοῦ θερμομέτρου συνεργάζονται. Ὁ ὑδράργυρος ὀδηγεῖ, τὸ παράθυρο ἐκτελεῖ...

Τάξη καὶ χῶρος εἶναι βέβαια δυὸ ἔννοιες, κατ' εὐθεῖαν ἀνάλογες. Μεγάλῃ τάξῃ καὶ μικρὸς χῶρος, μέσα στὰ τέσσερα τετραγωνικὰ μέτρα τοῦ Ξενοπούλου, ἔχουν κάμει τὴν ἀνακωχὴ τῆς ἀκίνησias. «Μὴ θίγῃ τὰ κακῶς κείμενα». Ἡ τάξη κρέμεται κυριολεκτικὰ ἀπὸ τὴν ἀκίνησία, γίνεται ζήτημα μνήμης—καὶ σ' αὐτὴν ὁ Ξερόπουλος εἶναι ἄτρωτος. Μνήμης, ἀλλὰ καὶ προσοχῆς. Ἐδῶ, ὁ σωρὸς τὰ βιβλία ποὺ θὰ διαβασθοῦν—καλὰ—καὶ θὰ κριθοῦν. Ἐκεῖ τὰ γράμματα: τοῦτα θέλουν ἀπάντηση· τ' ἄλλα—εὐχετήρια, προσκλήσεις, ἀνακοινώσεις—ὄχι. Πιὸ πέρα, χάρτινη στήλη, οἱ ἐφημερίδες ὅπου δημοσιεύονται οἱ συνεργασίες του, οἱ ἐπιφυλλίδες καὶ τὰ χρονογραφήματά του: εἶναι γιὰ νὰ ψαλλιδιστοῦν καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν. Ἐπειτα ἡ ὕλη τῆς «Διαπλάσεως». Οἱ «συνεργασίες» τῆς, οἱ «πνευματικὲς τῆς ἀσχήσεις», οἱ διαγωνισμοί, οἱ λύσεις, οἱ «Κυριακές». Κ' ἔπειτα: χειρόγραφα παλιά, ἐπιφυλλίδες παλιές, ἀλληλογραφίες παλιές, βοηθήματα, ἀποκόμματα, βιβλία... Μιὰ σοῦστα ἐλαστικὴ, ἓνα σκυλλάκι ἀπὸ πρσσελάνη, μ' ἀνοιχτὸ στόμα, ἓνας ξυλόγλυπτος τρίμορφος πίθηκος—σύμβολο ὀρησκευτικό, σὰν τὰ δικά μας χειροτεχνήματα τοῦ Ἁγίου Ὀρους, δῶρο τοῦ καθηγητοῦ Ἀνδρεάδη ἀπὸ τὸ ταξεῖδι του στὴν Ἰαπωνία—εἶναι τὰ μοναδικὰ, ὅσο κι' ἀσήμαντα, στοιχεῖα μνημοτεχνικῆς.

Τίποτε ὅμως δὲν μετακινεῖται ἀπ' ὅλα αὐτά, δίχως τὴν ἀδεία του καὶ τὴν προσωπικὴν του ἐπίβλεψη. Καὶ πάντοτε, ἡ μετακίνησιν τὸν πειράζει. Γιὰ κακὴ τύχη, ἡ ἐταξέρα μὲ τὰ περισσότερα βρίσκεται,

σ' αὐτὴ τὴ χώρα τῆς... «Οὐ - τοπίας» (τὸ λογοπαίγνιο εἶναι δικό του) ἀκριβῶς πίσω ἀπὸ τὴ ράχη του καὶ τοῦτο βέβαια μεγαλώνει τὴν ἐνόχληση, μ' ὅσην εὐλάβεια κι' ἂν γίνεται. «Συμμετικά, σὲ παρακαλῶ, συμμετρικά».... Λόγος ὀλιγώτερο αἰσθητικὸς καὶ περισσότερο προνοητικὸς—ζήτημα κέντρου τοῦ βάρους καὶ ἰσορροπίας. Κι' ἀληθινὸν ἐγκλημα θὰ κάμῃ ὅποιος σκοπίμως ἢ κι' ἀπὸ ἀμέλεια προκαλέσῃ τὸ κατρακύλισμα τοῦ πάντοτε ἐτοιμόρροπου σωροῦ, καὶ τὸ σκόρπισμά του κατὰ γῆς....

Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ χειρόγραφα καὶ τὰ ἐντυπα, ἀνάμεσα στοὺς τοίχους, τοὺς κατασκέπαστους ἀπὸ σκίτσα καὶ φωτογραφίες τοῦ ἴδιου καὶ ἄλλων—τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Ψυχάρη, τοῦ Μωρεάς, τοῦ Δουκὸς τοῦ Σάξ Μαίνιγγεν, τοῦ Ταβουλάρη—ἀπὸ πίνακες τῆς γυναικάς του, τῆς ἀδερφῆς του καὶ τῆς μεγάλης του κόρης, ἀπὸ ἓνα γύψινο ἐκτυπο ποὺ παρασταίνει τὴν Ἀρτεμὴ μὲ τὸ ἐλάφι κι' ἀπὸ μιὰ «φανταζία» τοῦ «Κόκκινου βράχου»—αὐτὴν ποὺ ἔχει καὶ τὸ βιβλίο—μαζί μὲ τ' ἄψυχα, μὲ τὸ θερμόμετρο, μὲ τὰ παραθυρόφυλλα καί, σὲ παλιότερους καιροὺς, μὲ τὴν ἀγαπημένη του ἄσπρη γάτα—ὁ Ξενόπουλος ἀναπνέει, πενήντα χρόνια, μ' ὅλη του τὴν ἡσυχία, τὸ τυπωμένο χαρτί. Καὶ πουθενὰ δὲν αἰσθάνεται τόσο καλά, ὅσο ἐκεῖ μέσα. Βγαίνει σπανίως. «Ὁ περίπατός του μοῦ ἔλεγε ἄλλοτε ἡ γυναικὴ του, εἶναι ἀπὸ δῶ ὡς τὸ θέατρο τῆς Κυβέλης» ἐνὸς τετάρτου τῆς ὥρας ἀπόστασις. Ἀργότερα, οὔτε αὐτό. Ἦρθε ἔπειτα γιὰ μερικὰ χρόνια, τὸ βιβλιοπωλεῖο τοῦ Κολλάρου· ἔπειτα κι' αὐτὸ ἔλειψε... Ἦρθε τέλος ἡ ἐκλογὴ του στὴν Ἀκαδημία, ὁ διορισμὸς του στὸ Βασιλικὸ Θέατρο—κι' ἔτσι ἔγινε κάπως πιὸ «μετακινήτος». Μὰ τίποτα δὲν τὸν ἐκνευρίζει περισσότερο, ὅσο τὸ νὰ τὸν σηκώνουν ξαφνικὰ ἀπὸ τὸ τραπέζι του ποὺ γράφει, καὶ νὰ τὸν βγάλουν ἔξω. Τὸ ξέρω τόσο καλά! Ὅσakis ἀνέβαινα κι' εὐρίσκα τὴν κάμαρα ἀδειανὴ καὶ σκοτεινὴ, δοκίμαζα κάτι σὰν κακὸ προαίσθημα καὶ φόβο.

«Μερικῶν ἡ συναναστροφή, ἔγραφε ὁ Παλαμᾶς σκιαγραφώντας τον στὰ 1904, σὲ κρατᾷ σ' ἓνα νευροσάλεσμα, ἀπ' τὰ πιὸ ξεχυτὰ γίνεται κανεὶς μὲ μερικὸς γνωρίμους του, κατὰ τὰ κέφια του καὶ κατὰ τὴν περίστασι, ψάρι, ζίζικας, ἀρνί, σκυλλί, γάτα.

«Μὲ τὸν Ξενόπουλο, ἀρνάκι. Μὲ τοὺς ἄλλους, καὶ μὲ τοὺς πιὸ ἀγαπημένους μου, προσεχτικὸς, δειλὸς, μετρημένος, ξαναμμένος, κρύος. Μὲ κεῖνον, τίποτε ἀπ' αὐτά. Στὸ πλάι του, ἡσυχος καὶ ἡμερος. Μὲ κερνάει ἡ παρουσία του κάτι σὰν προμήνυμα γλυκειᾶς νιρβάνας. (Μπορῶ νὰ χαμογελῶ, τὴν ὥρ' αὐτή, μὰ τὸ χαμόγελό μου δὲν ἔχει τίποτα τὸ πονηρό...) Δὲν ξεχνῶ τὸν λόγο τοῦ Σολωμοῦ: «Δὲ ζῇ κανεὶς καλά, παρὰ μόνος». Μὰ μὲ τὸν Ξενόπουλο δὲ στενοχωρέθηκα ποτέ.

Θέλω, μιλῶ. Θέλω, τραγουδῶ. Θέλω, διαβάζω. Θέλω, βουβαίνομαι. Θέλω τοῦ ἀποκρίνομαι. Θέλω, τὸν ρωτῶ. Δὲν τὴν παραδέχομαι τὴ γνώμη του; Τίποτε δὲ μὲ στενεύει νὰ τὴν πολεμήσω. Μπορεῖ καὶ μὲ μασημένα λόγια νὰ τοῦ δώσω νὰ καταλάβῃ· μπορεῖ καὶ νὰ μὴν τοῦ δώσω καὶ καμμιὰν ἀπάντησι. Μὲ τὸν Ξενόπουλο εἶμαι ὅπως εἶμαι μόνος μου. Πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι ἢ πολὺ ἐναρμονισμένος μὲ τὴν ψυχὴ σου, ἢ πολὺ διαλεχτός, γιὰ νὰ σοῦ τὴν ἀφήνῃ ἔτσι λεύτερη τὴν ψυχὴ. Οὐράνιο χάρισμα».

«Ἀπὸ τοὺς διαλεχτοὺς εἶναι κι' ὁ Ξενόπουλος, συνεχίζει ὁ Παλαμᾶς, κ' ἡ ψυχὴ του θάχῃ, ὑποθέτω, κάποια συνταιριάσματα μὲ τὴ δική μου. Ὅμως ἡ μεγάλη ἀφορμὴ τῆς ἀρμονίας αὐτῆς εἶναι, θαρρῶ, ὅχι τόσο ὁ νοῦς, οὔτε ἡ καρδιὰ τοῦ φίλου μου. Εἶναι ἡ πατρίδα του. Ὁ Ξενόπουλος εἶναι Ζακυθινός».

Εἶναι, σὰ νὰ ποῦμε, ἡ παθητικὴ πλευρὰ τῆς συντροφιάς του. Μὰ θὰ μιλήσω πιὸ πολὺ γιὰ τὴν ἐνεργητικὴ.

Καὶ πρῶτα-πρῶτα χωρὶς νὰ πηγαίνῃ πουθενὰ—ἀπουσιάζει κι' ἀπὸ τίς ἐορτὲς ποὺ γίνονται πρὸς τιμὴν του—ὁ Ξενόπουλος εἶναι πληροφορημένος γιὰ ὅλα. Κι' ὅχι μόνον τὰ ξέρει, μὰ καὶ τὰ κρίνει πιὸ σωστὰ ἀπὸ κείνους ποὺ τὰ εἶδαν οἱ ἴδιοι. Μιὰ ματιὰ, τὸ πιὸ συχνὰ βιαστικὴ, στὴν ἐφημερίδα, κ' οἱ συνομιλίες του—ποὺ αὐτὲς δὲν εἶναι διόλου βιαστικές—αὐτὰ μόνον τοῦ προμηθεύουν τὰ «νέα» τοῦ κόσμου. Θὰ φαινόταν ἀνεξήγητο, γιὰ ὅποιον δὲν ἤξερε τὴ μοναδικὴ του μνήμη, μνήμη ὀπτικὴ ὅσο κι' ἀκουστικὴ, μηχανικὴ ὅσο καὶ κριτικὴ. Ὅλα τὰ θυμᾶται, ὅσα ἔτυχε ν' ἀκούσῃ ἢ νὰ διαβάσῃ, ἀπὸ τὸ πιὸ ἀδιάφορο ἀνέκδοτο ὡς τὴ μεγαλύτερη σοφία. Κ' ἔπειτα: ὅλα τὰ ὀργανώνει. Ἡ μνήμη δὲ θ' ἀρκοῦσε, χωρὶς τὴ συνθετικὴ φαντασία τοῦ διανοουμένου, τοῦ δημιουργοῦ. Τὸ βλέπει κανεὶς ἀπὸ τὰ πρῶτα λόγια ποὺ ἀλλάζει μαζί του. Πόσα πράγματα χάνουν εὐθὺς τὴ «μοναδικότητά» τους—καὶ τὰ βλέπεις ἀνάλογα μὲ ἄλλα, φυσικά, κάποτε ἀναπόφευκτα. Μαζί μὲ τὴν ἀγοραία τους ἀλήθεια, τὰ γεγονότα ἀποβάλλουν καὶ τὴν ἀσυμμετρίαν καὶ τὴν ὁμοιότητά τους. Τὸ σύνολο ἔχει κάτι τὸ ἀποκαλυπτικό. Τὴν ἀποκάλυψιν τῆς διανοούμενης ζωῆς.

Ποτὲ δὲν θυμοῦμαι νὰ εἶδα τὸν Ξενόπουλο νὰ θυμῶνῃ. Ἐνα χαμόγελο—ἴσως ὅχι πάντα ἀβίαστο—καμπυλῶνι τὴ νευρικήτητά του, τὴ λυγίζει, τὴν ἐξουδετερώνει. Καὶ μ' αὐτὸ ἐξατμίζεται ἡ ἀποδοκιμασία κ' ἡ δυσφορία.

Τὸ ἴδιο ἀβρὸς εἶναι στὴν ἐκφράση τῶν προσωπικῶν του δυσρεσκειῶν, ὅταν μάλιστα δὲ θὰ μπορούσαν νὰ πάρουν μορφή γενικώτερη.

Δὲν εἶχε κι' αὐτὸς συναισθήματα βίαια; Φόβους κι' ἐλπίδες; Μίσση κι' ἀφοσιώσεις; φιλοδοξίες καὶ φιλοτιμίες; Δὲν τὸν ἄκουσα νὰ

παραπονεθῇ. Νομίζω πῶς δὲν ξέρει τί θὰ πῇ μνησικαχία—τοῦλάχιστον στὴ φιλολογία, ποὺ εἶναι τὰ δύο τρίτα τῆς ζωῆς του. Μοῦ διηγόταν κάποτε, μ' ὅλη τὴν ψυχραιμία, κάποια πολεμική, μιὰ ἀπὸ τίς πολλές ποὺ εἶχεν ὑποστῇ. Στὸ τέλος χαμογέλασε. «Ὅλ' αὐτὰ γράφονται ἐπὶ τῆς ἄμμου» εἶπε γιὰ συμπέρασμα. Κι' ἄλλαξε θέμα.

Ἀκόμη λιγώτερο τὸν ἄκουσα νὰ πῇ κάτι γιὰ τὴ ζωὴ. Ἀπάνω ἀπὸ τὴν ψυχραιμία του, φτερουγίζει λὲς κάποια ἀληθινὴ αἰσιοδοξία, σὰν θρησκευτικὴ πίστη. Ἡ μήπως εἶναι τὸ πρὸς πολὺ πρὸς χάρη τοῦ συνομιλητοῦ του; Μπορεῖ, καὶ πρέπει νὰ τοῦ χρωστᾷ κανεὶς εὐγνωμοσύνη, ὅταν συλλογιστῇ τὰ συνηθισμένα θέματα, καὶ τὸν συνηθισμένο τόνο ποὺ ἔχουν ἄλλες συντροφίες....

Δὲν ἐπρόφθασα τὸν Χριστομᾶνο, γιὰ τὸν ὁποῖον ἔλεγαν ὅτι ἤμποροῦσε νὰ παίξῃ μόνος του ὅλα τὰ πρόσωπα τῶν ἔργων ποὺ ἐδιάβαζε στὸν θίασό του. Ἀλλ' ὅταν βρίσκομαι ἐμπρὸς στὸν Ξενοπούλο, δὲν ἄπορῶ.

Πρόσωπα, γεγονότα, ἱστορικὲς (ἂς ποῦμε) φράσεις, ἀποφθέγματα, βιβλία, ἔργα θεατρικά, εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀνασύροντάς τα, πότε ἀπὸ τὸ παρὸν καὶ πότε ἀπὸ τὸ παρελθόν, τὰ συνδέει, τὰ συνθέτει ὡσὰν σὲ περιδέραιο—καὶ τὸ χαρίζει στὸ συνομιλητὴ του. Ξέρω μερικὸς μὲ ἀληθινὴ τὴ φήμη τοῦ causeur· κι' ὅμως ἄκουσα χίλια δυὸ ὥραϊα πράγματα ν' ἀτυχῇσουν στὸ στόμα τους, νὰ πάρουν ἄλλον τόνο, νὰ συνοδευθοῦν ἀπὸ χειρονομίαν ἀκανόνιστη, νὰ χαθοῦν... Ὁ Ξενοπούλος ἔχει τὴν τέχνη νὰ κάμῃ τὸ κάθε τί νὰ φανερώσῃ τὸ λαμπρό του μέρος. Κι' ὅλ' αὐτά, ὅλ' αὐτά, πάντα χρωματισμένα μ' ἐλαφρότατη χροιά «φιλολογικὴ»—τὴ μουσικὴν ἐκείνη, ποὺ κάνει τὴ «ζωὴ τῶν Γραμμάτων» νὰ εἶναι μιὰ ζωὴ ξεχωριστὴ σὲ ὅλα της,—καί, βέβαια, μιὰ μικρὴ εὐτυχία.

Ἡ δημιουργικὴ ἰδιοφυΐα ἐστάθηκε, ἀλήθεια, γιὰ τὸν συγγραφέα πηγὴ δημιουργίας τύπων καὶ χαρακτήρων, πλαστικὴ ἄλλων ἀνθρώπων κ' ἡ ἱστορία περιπετειῶν—ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἤμποροῦσε καὶ νὰ μένῃ ξένος, πλάστης, θεατῆς. Δὲν ἦταν ἐξ ὁμολόγησῃ προσωπικῶν παθῶν κ' αἰσθημάτων, ὅπως εἶναι ἡ Λυρικὴ ποίηση, ὅπου ὁ ποιητὴς ὁμιλεῖ ἀπὸ τὸ ἴδιο του ἐγώ, σὰν ἄνθρωπος. Ἐτσι, κάπως, κ' ἡ μυστικὴ ἁρμονία ποὺ ἔχει ὁ Ξενοπούλος, μὲ τὸν ἀντικρυνό του, ἔρχεται νομίζω ὕστερα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἁρμονία, ἀπὸ τὴν ἀνεση, τὴν ἀπόσταση, ποὺ ὑπάρχει μετὰξὺ του καὶ τοῦ ἔργου του... Ἡ ποίηση,—ἕως τὴ γενεά μας τοῦλάχιστο,—δὲν εὗρηκεν ἀκόμη τὸν μέσον ἐκεῖνον ὅρον, ὅπου νὰ ἐναρμονισθοῦν ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ποιητής.

Ἐπειτα στὰ πράγματά του πάλι, στὰ χαρτιά του, στὴν ἐργασία του. Ὅπως ἡ Συγκοινωνία, ὅπως ὁ φωτισμός, μήτε Κυριακὴ, μήτε γιορτὴ, μήτε Πρωτοχρονιά, Χριστούγεννα, Πάσχα ξέρει διακοπὴ αὐτὴ ἡ ἐργασία.

Στὰ πενήντα χρόνια τῆς φιλολογικῆς του ζωῆς, ὁ Ξενοπούλος δὲν εἶχε οὔτε μιὰν ἡμέρα θέσῃ μέσα στὸ Κράτος. Μακριὰ του πέρασε ἡ ἄμπατις τῆς μεγαλόπρεπης κρατικῆς σπατάλης καὶ τὸ ἀθέμιτο κέρδος, ὅσο κ' ἡ δαμόκλεια σπάθη τῶν οἰκονομῶν, ποὺ κατεξουτέλισαν τὴ συνείδηση τόσων ἄλλων. Ὑπάλληλος τοῦ κράτους τὴν ἐποχὴν ἐκείνη, εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταλάβω καλὰ πῶς ἡ ἔμπνευση εἶναι τὸ μετέωρο ποὺ χάνεται, μὰ ἡ Ἔργασία τὸ χτίριο ποὺ μένει.

Ἐτσι, σὰ μακρινὸς θόρυβος ξένων ἀγώνων, φθάνουν ὅλοι οἱ κίνδυνοι ὡς τὸ μικρὸ γραφεῖο τοῦ Ξενοπούλου, μὲ τὸ ρυθμὸ τοῦ τὸν ἀδιατάρακτο. Ἡ εἰρήνη του δὲν ἄλλαξε, δὲν ἀλλάζει. Τὰ παλιὰ μαζι-λαράκια, ἀπὸ σκοῦρο βυσσινί βελούδο κεντημένο μὲ χρυσὸ σηρῆτι, τὸ σεμνὸ «κρετὸν» τοῦ καναπέ, τὰ μικρὰ ταμπλώ κ' οἱ καλλιτεχνικὲς φωτογραφίες στοὺς τοίχους, δὲν εἶναι πράγματα νὰ κινήσουν τὴν ἀρπακτικὴν ὄρεξιν τῶν καιρῶν. Θὰ μείνουν στὴ θέσιν τους, γιὰ κλοπὴ δὲν ὑπάρχει φόβος. Θὰ μείνουν γιὰ τὸ Μουσεῖο τοῦ μέλλοντος—ὦ! μὰ ὕστερ' ἀπὸ πολλὰ, πολλὰ χρόνια ἀκόμη φιλολογικῆς ἀκμῆς...

ΤΕΛΛΟΣ ΑΓΡΑΣ

Ο ΜΑΧΗΤΙΚΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Δύο παλιά σκίτσα του συγγραφέως.

Αυτός ο τύπος του διανοούμενου, που είναι μαχητικός και δεν αποφεύγει καμμία διένεξη, όταν πρόκειται για τις αρχές του και για ζητήματα διανοητικά και καλλιτεχνικά, μάς άρεσει, μάς γοητεύει, μάς ενθουσιάζει. Η γενεά μας εθούμασε κι' εγγοητευτηκε από τον Ψυχάρη, κυριώτατα γιατί ο Ψυχάρης ήταν υποδειγματικός τύπος μαχητικού διανοούμενου. Δεν άφηγε κανένα να του πατήση τον κάλο σχετικά με τα διανοητικά ζητήματα, με τις αρχές του, με τις ακλόνητες πεποιθήσεις του. Ο ίδιος στο πρώτο του ελληνικό βιβλίο, στο «Ταξίδι» του, έδήλωσε πως θέλει «δόξα και γροθιές». Κ' εξακολούθησε μισό αιώνα ολάκερο να δοξάζεται από τους μισούς Έλληνες και να παίζει γροθιές με τους άλλους μισούς. Πιστεύουμε όμως πως αυτό το αδιάκοπο μπόξ του Ψυχάρη έκαμε το γλωσσικό ζήτημα να προχωρήσει όπως επροχώρησε.

«Επειτ' από το Λασκαράτο και τον Ψυχάρη, μάς άρεσει και μάς ενθου-

ο 'Ανδρέας Λασκαράτος στο έργο του «Ίδου ο άνθρωπος», όπου ζωγραφίζει άδρά και νόστιμα 126 διαφορετικούς ανθρώπινους χαρακτήρες, βάνει στην αρχή του βιβλίου και το δικό του χαρακτήρα, όπως άλλοι βάνουν στην αρχή του βιβλίου τους την εικόνα τους. Δέχεται λοιπόν ο Κεφαλονίτης σατιρικός πως ο χαρακτήρας του είναι ο χαρακτήρας του φιλόνεικου. Η κυρία Lambert τον είχε χαρακτηρίσει τον 'Ιούνιο του 1880 στη «Nouvelle Revue» με τη λέξη «Batailleur». Ο Λασκαράτος θέλει να μεταφράσει τη λέξη 'Ελληνικά (φιλόνεικος). «Άλλοι θάβελαν να την πούν (καυγατζής)». Εμείς προτιμούμε τη λέξη «μαχητικός», αφού δεν πρόκειται για μικρόλογες φιλονεικίες και για άσημαντους καυγάδες, μα πρόκειται για ζητήματα διανοητικά. Πραγματικά ο Λασκαράτος στο χαρακτήρα του φιλόνεικου περιγράφει σύντομα, σύντο-

σιάζει ή μαχητικότητα του κ. Γρηγορίου Ξενοπούλου. Τώρα που γιορτάζει τον μισόν αιώνα της αδιάκοπης διανοητικής του εργασίας, πρέπει να τονίσουμε τον θαυμασμό μας στον (batailleur) Ξενόπουλο. 'Ιδιαίτερα πρέπει να τονίσουμε αυτό μερικοί σαν έμέ, που έτυχε να παίξουμε μερικές φορές διανοητικό μπόξ μαζί του.

Ο κ. Ξενόπουλος ξέρει πόσο εκτιμώ την δημιουργική του εργασία. Μα μαζί τον εκτιμώ και ως ένα γερό μποξέρ στις διανοητικές συζητήσεις. Γι' αυτό, όταν ο φίλος μου κ. Σ. Μινώτος μου είπε: «Γράψε για τους καυγάδες του κ. Ξενοπούλου», άρπαξα το θέμα. Ξέρω πως μπορώ και μ' αυτό τον τρόπο να τιμήσω τον κ. Ξενόπουλο. Οι καυγάδες του, οι μάχες του, οι διαξιφισμοί του, τ' άγρια μπόξ του είναι στο ενεργητικό του. Τον τιμώ ν.

«Όσο κι' αν έχω συμπλακή διανοητικά μερικές φορές με τον κ. Ξενόπουλο, έχω βρή ευκαιρίες να εκφράσω τον θαυμασμό μου για το έργο του. Έδω κι' έξη χρόνια, που έγινεν 'Ακαδημαϊκός, είχα γράψει στο περιοδικό μου (Πρωτοπορία), που δεν έχριζε κάστανά σε κανένα, ότι: «Δεν μπορούμε ν' άρνηθούμε, τι ο Ξενόπουλος έκαμε μέσα στις περασμένες δεκαετίες για την 'Ελληνική πρόζα».

Την ίδια εποχή, εδημοσίεψα και στην εφημερίδα «Ελεύθερος Άνθρωπος» τριστηλο άρθρο, όπου μέσα στ' άλλα ετόνιζα τα ακόλουθα:

«Ο κ. Γρ. Ξενόπουλος έχει λογοτεχνικό έργο αξιο άληθινού θαυμασμού. Πρέπει να τονίσουμε πως είναι ο κυριώτερος δημιουργός της σημερινής μας πεζογραφίας. «Όσο κι' αν δεν μπορεί αιώνα ν' ανανεώνεται και να παρουσιάζε-ται μέσα στις νέες τάσεις και προσπάθειες, όσο κι' αν ή συντηρητικότης κι' ή συμβιβασμός τον χαρακτηρίζουν, ωστόσο είν' ένας δυνατός δημιουργός. Η στρωτή κι' άνετη φράση του, το δροσερό και άνθηρό ύφος του μάς έχουν γοητέψει πολλές φορές κ' ή θεατρική του τέχνη έχει παρουσιάσει δείγματα μοναδικά στην ελληνική δραματογραφία. Η έπίσημη, λοιπόν, αυτή αναγνώριση ήτανε πιά ένα καθήκον. Και ήρθε επί τέλους».

Τώρα θά τον ιδούμε ως «batailleur» και θά παρακολουθήσω τις θαυμαστές και γοητευτικές μάχες του, τὰ μάτς του διανοητικού μπόξ, που έδωσε μέσα στον μισό αιώνα της δημόσιας δράσης του.

Μπήκε λοιπόν στη λογοτεχνική μας ζωή ο κ. Ξενόπουλος με μία μάχη και κατόπι εξακολούθησε με άγριες μάχες να προχωρή. Πολεμώντας και χτυπώντας δεξιά κι' άριστερά, εστάθηκε στην κορυφή των πεζογράφων μας, κατέκτησε το θέατρο, έπήρε το 'Αριστέιο Γραμμάτων και Τεχνών, έγινεν 'Ακαδημαϊκός... Μα και σήμερα δεν παύει να πολεμά. Συχνά στα περιοδικά και στις εφημερίδες παρουσιάζονται οι άγριες επιθέσεις του και οι γερά ταμπουρωμένες άμυνές του....

Την πρώτη μάχη έδωσε με το «Τριακοσιόδραχμόν έπαθλον» και λίγο αργότερα, όταν δεν έβραβεύθη, με την «Απολογία» του.

Αργότερα, κατά τα χρόνια που ο κ. Ξενόπουλος συνεργάζονταν στο περιοδικό «Είκονο γραφμένη» (Εστία) ελαττώθηκαν οι μάχες του κ' εφούντωσε το δέντρο του δημιουργικού του έργου. Μα ή μαχητικότητά του κ' εφούντωσε το δέντρο του δημιουργικού του έργου. Είναι αλή-
 άστραψε γρήγορα, μόλις άρχισαν να παίζονται έργα του στο θέατρο. Είναι αλή-

Καί τότε ὁ «Νουμᾶς» ἐδημοσίεψε τὸ ἀκόλουθο σατυρικό ἐπίγραμμα μετὰ τὸν τίτλο: «Σὲ μνηστῆρα τοῦ 'Αριστείου»:

«Ρολάντος ὁ μαινόμενος
γιά τὸ ἀριστεῖο τρέχεις
καὶ γράφεις περισσότερα
κι' ἀπ' ὅ, τι λέν τὰ κύματα.
Μὰ ὁ πονηρὸς Ζακυθινός,
ποῦ δὲν τότε προσέχεις,
θὰ σοῦ τὴ φέρῃ τὴ χωσιὰ...
καὶ τότες πιά βλαστήματά!»

Λίγο ἀργότερα οἱ «μνηστῆρες» τοῦ 'Αριστείου ἐπλήθυναν. Φάνηκαν ξαφνικά κι' ἄλλοι δυὸ υποψήφιοι, ποῦ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν κι' ὁ κ. Μιλτ. Μαλακάσης. Καί τότε, νά, καὶ παρουσιάζεται ἄλλο σχετικό ἐπίγραμμα στοῦ «Νουμᾶ», τὸ ἀκόλουθο:

Μπολσεβίκοι κατὰ τοῦ... 'Αριστείου.

- 1ος Στίχων ἀβρῶν ὑποκριτῆς
τῶν («'Ασφοδέλων») μάννα.
- 2ος 'Ο τραγικός Γρηγόριος
μετὰ τὴ «Βαλεριάννα».
- 3ος 'Ο στιχουργὸς («Κακοῦ καιροῦ»)
μετὰ τὴ ζερβιά του λύρα.
- 4ος 'Ο τῶν «Κυμάτων» στρατηγὸς
μά... («'Υπὸ τὸν φιλλύρα»)....

Στὸ ἐπίγραμμα αὐτὸ ὁ κ. Ξενόπουλος παρουσιάζεται μετὰ τὴ βαλεριάννα... Φυσικά καμμιά σχέση δὲν εἶχε μετὰ αὐτὸ τὸ φάρμακο. Μὰ ἐτύπωσε τότε σὲ κομψὸ τόμο τὸ δράμα του («Τὸ μυστικό τῆς κοντέσσας Βαλεριάννας»).

Ἡ πάλῃ γύρω στοῦ 'Αριστείου ἐνέπνευσε τὸν ἴδιο χρόνο στοὺς συνεργάτες τοῦ «Νουμᾶ» κι' ἕνα ἡρωϊκὸ ἐπίγραμμα, σὲ ὁμηρικὴ γλῶσσα γραμμένο, τὸ ἀκόλουθο:

«Μῆνιν ἄειδε, θεά, διζυρῶν στιχοπλόκων
ὠλομένων, ἧ μύρι' αὐτοῖσιν ἄλγε' ἔθηκεν.
Τίς τ' ἄρ' σφῶε τοίην μανίην ξυνέηκε δεικνυσθαι;
Τ' ὀλοώτατον 'Αριστεῖον. Τὸ γὰρ ποιηταῖς προσγελῶν,
νοῦσον ἀνά τούτοις ὤρσε κακὴν, ὀλέωντο δὲ νόες.»

Μ' ἄλλα λόγια: οἱ ποιητές μας μετὰ τὸ 'Αριστεῖο χάσανε τὰ μυαλά τους!

Πράγματι ἡ μάχη ἦταν ἄγρια. Βέβαια ὁ κ. Ξενόπουλος πολεμοῦσε πιδ γενναῖα καὶ φαίνονταν νὰ ἐπικρατῇ. Μὰ κι' ἄλλοι ἐπαιζαν ἀρκετὸ ρόλο στὴν κίνησιν...

Ὡστόσο ὅλοι αὐτοὶ οἱ υποψήφιοι τὴν ἔπαθαν καὶ μαζί τους κι' ὁ κ. Ξενόπουλος, γιατί τὸ 'Αριστεῖο τὸ πῆρε ἐκεῖνο τὸ χρόνο ὁ κ. Ι. Ν. Γρυπάρης.

Τώρα πιά ὁ κ. Ξενόπουλος ἐβλεπε πῶς τὸ πρᾶγμα παραγινόταν. Ἐπαιρναν τὸ 'Αριστεῖο οἱ νεώτεροί του, ποῦ εἶχαν πιδ λίγη ἐργασία καὶ αὐτὸς ἔμενε πίσω.

Τὸν κ. Γρυπάρη μάλιστα αὐτὸς τὸν εἶχε πρωτοπαρουσιάσει ὡς ποιητὴ τὸ 1895 στὴν «Εἰκονογραφημένη 'Εστία». Συλλογίστηκε λοιπὸν τότε ὁ κ. Ξενόπουλος πῶς ἔπρεπε νὰ κάμῃ κάτι ἀσυνήθιστο, κάτι πιδ σοβαρὸ, κάτι ποῦ νὰ συγκινήσῃ καὶ νὰ ταράξῃ τὸ λογοτεχνικὸ κόσμον, τὸ κοινὸ καὶ τοὺς ἀρμόδιους τοῦ 'Αριστείου. Σκέφτηκε λοιπὸν τὴν ἀπεργία. Κ' ἕνα πρωτὶ ἔκαμε τὴ δήλωσιν στίς ἐφημερίδες πῶς σπάζει πιά τὴν πέννα του, πῶς ἀπεργεῖ, πῶς δὲν θὰ ξαναγράψῃ τίποτε, γιατί τὸν ἀδίκησαν καὶ δὲν τοῦδωσαν οὔτε αὐτὴ τὴ φορὰ τὸ 'Αριστεῖο.

Παλαιὰ φωτογραφία
τοῦ συγγραφέως.

Ἀμέσως σκορπίστηκε συγκίνηση καὶ ἄρχισεν ἡ συζήτησις. Σχόλια, γνώμες, σκέψεις ἀκούγονταν κι' ἐγράφονταν. Συμπάθειες ἀπειρες γιὰ τὸν ἀπεργό. Χιλιάδες γράμματα ἐλάβαιναν ὁ κ. Ξενόπουλος, ποῦ εἶχαν μέσα βρισιὲς ἐνάντια στὴν ἐπιτροπὴ τῶν 'Αριστείων καὶ θερμὲς ἐκείσεις νὰ μὴν πάψῃ νὰ γράφῃ...

Οἱ κακὲς ὅμως γλῶσσες λένε πῶς στοῦ μεταξὺ ὁ κ. Ξενόπουλος... ἄρχισε νὰ γράφῃ πιδ πολλά. Καθὼς ἔλεγαν οἱ «ἄσπονδοι φίλοι του», ἐνῶ ὡς τότες ἔγραφαν ἐφτά ὥρες τὴν ἡμέρα, ἄρχισε νὰ γράφῃ δέκα!

Καί, νά, μόλις κηρύχθηκε ἡ ἀπεργία τοῦ κ. Ξενοπούλου, ἐξεδόθη τὸ μυθιστόρημά του («Πετριὲς στὸν ἥλιον»). Σὲ λίγες μέρες ἄρχισαν καὶ νέα μυθιστορήματά του στίς ἐφημερίδες!...

- Μὰ ἡ ἀπεργία; τὸν ρωτοῦσαν οἱ φίλοι του.
- Αὐτὰ ποῦ δημοσιεύονται τώρα τὰ γράφα πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπεργία.
- Καλά. Κι' αὐτὰ ποῦ γράφετε τώρα!
- Αὐτὰ θὰ δημοσιευθοῦν μετὰ τὴν ἀπεργία!

Τὴν παράξενη αὐτὴ ἀπεργία τὴν μυρίστηκε ἀμέσως ὁ κ. Παῦλος Νιρβάνας καὶ μετὰ τὸ ψευδώνυμο «'Απόκαυρος» ἐδημοσίεψε στοῦ «Νουμᾶ» τὸ ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Στὸν Ξενόπουλο.

«Ὅλο τὴ γραφίδα σπάζεις
κι' ὅλο... νέους τόμους βγάζεις!
"Ἄλλα λὲς κι' ἄλλα μᾶς κάνεις,
βάλθηκες νὰ μᾶς πεθάνῃς!»

Κι' ὁ μακρινὸς Ἀγγελὸς Βλάχος ἔγραψε τότε τὸ ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Γρηγορίῳ μὴ νόοντι.

Ξεθύμωσε, Γρηγόριε,
πιάσε τὴν πέννα πάλι
κι' ἂν στὸ θυμὸ τὴν ἔσπασες
ἀγόρασε μιὰν ἄλλη

και γράφε, γράφε ακούραστα
 τὸν πανηγυρικό σου,
 ὥσπου νὰ ἰδῇς... νὰ γίνεται
 κι' ὁ φίλος σου ἐχθρός σου!

Μὰ καὶ ἡ ἀπεργία αὐτὴ τοῦ κ. Ξενόπουλου δὲν ἔφερε ἀποτελέσματα σχετικά μετὰ τὸ 'Αριστεῖο. Ἄν καὶ πάλι τὸ κυνήγησε ἄγρια καὶ τὸ 1920, τὸ πῆρε τότες ὁ μακαρίτης διηγηματογράφος Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης.

Ὁ κ. Ξενόπουλος ἐθύμωσε καὶ πάλι. Μὰ δὲν ἄφησε καθόλου τὸν ἀγῶνα. Τί νάκανεν ὅμως πιά; Δὲν μπορούσε βέβαια νὰ κάμῃ καὶ δευτέρη ἀπεργία... Τότε θυμήθηκε τὰ νεανικά του χρόνια καί, ὅπως τότε ἐξέδωσε τὸ φυλλάδιο «Απολογία», ἔτσι τώρα ἐβγαλε ἕνα βιβλίο μετὰ τίτλο: «Ἡ κωμωδία τοῦ Ἀριστείου».

Στὴν ἀρχὴ τοῦ πολεμικοῦ αὐτοῦ βιβλίου ὁ κ. Ξενόπουλος δημοσιεύει ἕνα «Πίνακα ἱστορικών», ὅπου φαίνεται πὼς ὅλα τὰ βιβλία ποὺ γι' αὐτὰ οἱ συγγραφεῖς τοὺς ἐπῆραν τὸ 'Αριστεῖο ἀπὸ τὸ 1916 ὡς τὸ 1920 τὰ εἶχεν ἐκδώσει ὁ κ. Ι. Ν. Σιδέρης. Καὶ ἀμέσως ἀρχίζει τὸ κείμενο μ' ἐπίθεση κατὰ τοῦ κ. Γ. Δροσίνη, ἔτσι:

«Τρεῖς ὅλους μῆνας πρὸ τῆς δημοσιεύσεώς εἰς τὴν «Ἑστία» τῆς ἀποφάσεως τῆς Ἐπιτροπῆς, ἤμεθα βέβαιοι ὅτι τὸ 'Αριστεῖον τῶν Γραμμάτων γιὰ τὸ 1920 θ' ἀπενέμετο εἰς τὸν κ. Ἀλέξανδρον Μωραϊτίδην. Διότι εἴχαμε μάθει, ὅτι ὁ ἐκδότης κ. Ι. Ν. Σιδέρης ἐξέδιδεν ἕνα τόμον διηγημάτων του, ἐντολῇ κι' ἐπιμελείᾳ τοῦ κ. Γεωργίου Δροσίνη».

Ἀνάμεσα στ' ἄλλα γράφει στὸ βιβλίο αὐτὸ ὁ κ. Ξενόπουλος:

«Εἶναι ζήτημα ἂν ὑπάρχουν στὴ φιλολογία μας ἄλλα πέντε, ἄλλα τρία πεζογραφήματα τῆς ἀξίας τοῦ «Κόκκινου Βράχου» μου· ἐνῷ στίχους ὥσάν τῶν «Φωτερῶν σκοταδιῶν» (τοῦ κ. Δροσίνη) γράφουν σήμερα καὶ τὰ παιδιὰ μας».

Καὶ γιὰ νὰ τὸ ἀποδείξῃ δημοσιεύει σὲ ὑποσημείωση στίχους ἐνὸς παιδιοῦ 15 χρονῶν, ποὺ δημοσιεύτηκαν στὴ «Διάπλαση τῶν Παίδων» καὶ τοὺς συγκρίνει μετὰ τοὺς στίχους τοῦ κ. Δροσίνη. Καὶ προσθέτει:

«Πράγματα τὰ ὅποια μιμοῦνται καὶ ὑπερβαίνουν παιδιὰ 15 χρονῶν, δὲν ἔμπορεῖ βέβαια νὰ εἶναι πράγματα σπουδαῖα!»

Τὸ μαχητικότερο αὐτὸ βιβλίο τοῦ κ. Ξενοπούλου συζητήθηκε πολὺ. Μὰ ἀπὸ τὸ 1920 ἔπαψε νὰ δίνεται τὸ 'Αριστεῖο. Ἐπειτα ὅμως τὸ 1924, ποὺ δόθηκαν Ἀριστεῖα σὲ πολλοὺς μαζί, δόθηκε καὶ τὸ καθυστερημένο στὸν κ. Ξενόπουλο.

Ὁ πάντα μαχητικὸς κ. Γρ. Ξενόπουλος καὶ ἀφοῦ πῆρε τὸ 'Αριστεῖο δὲν ἔπαψε τίς μάχες του. Πότε ὑποστηρίζοντας τὰ θεατρικὰ ἔργα του, πότε συζητώντας γιὰ τίς ἰδέες του, πότε ὑποστηρίζοντας ξένα ἔργα ποὺ τοῦ ἄρεσαν, ἀρχίζε ἄγρια πολεμική. Δὲν ἄφησε κανένα νὰ τοῦ πατήσῃ τὸ φιλολογικὸ «ζουνάρι»...

Ὅταν τὸ 1929 ἐβγαλε τὸ περιοδικὸ «Πρωτοπορία», ἔγιναν σ' αὐτὸ διάφορες ἐπιθέσεις ἐναντία σὲ μερικὰς συντηρητικὰς καὶ ἄλλες ἰδέες τοῦ κ. Ξενόπουλου. Κ' ἐμεῖς κι' ὁ κ. Σ. Σκίπης καὶ ἄλλοι εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι του. Κι' ὁ κ. Ξενόπουλος ἐπάλεψε πάντα παλληκαρίσια... Εἶχε τότε τὸ ταμποῦρι του στὴ «Νέα Ἑστία», μὰ κ' οἱ ἐφημερίδες πάντα πρόθυμα ἐφιλοξενοῦσαν τὰ μαχητικὰ του ἄρθρα.

Κατὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1930 γίνανε στὴν «Πρωτοπορία» μερικὲς ἀποκαλύψεις σχετικὰ μετὰ κάποιες ἀποτυχημένες προσπάθειες γιὰ νὰ δοθῇ τὸ βραβεῖο Νομπέλ τῆς φιλολογίας σ' Ἕλληνα. Στὴ συζήτηση αὐτὴ μπῆκε κ' ἡ «Νέα Ἑστία», ποὺ ἐστέγασεν ἕνα ὑβριστικὸ ἄρθρο. Μὰ ὅταν μετὰ γράμμα μας ἐξηγήσαμε στὸν κ. Ξενόπουλο πὼς ἦταν ἄδικες καὶ ἀδικαιολόγητες οἱ βρισιές, μᾶς ἀπάντησε εὐγενικά καὶ διώρθωσε τὴν παρεξήγησή. Κι' ὄχι μονάχα αὐτό. Μὰ στὸ ἐπόμενο φυλλάδιο τῆς «Νέας Ἑστίας» ἐδημοσίεψε μεγάλο σχετικὸ ἄρθρο, ὅπου ἐξηγοῦσε πὼς δὲν ἔπρεπε νὰ δημοσιεψῇ τὸ ὑβριστικὸ ἄρθρο. Προσθέτει ἀκόμα πὼς αὐτὸς δὲν ἔχει καμμιὰ ἀξίωση γιὰ τὸ βραβεῖο Νομπέλ, μὰ πιστεύει πὼς πρέπει νὰ τὸ πάρῃ ὁ Παλαμᾶς.

Δυστύχημα ἦταν πὼς βρέθηκε κι' ἄλλη ἀφορμὴ ν' ἀρπαχτοῦμε σὲ φιλολογικὴ συζήτηση μετὰ τὸν κ. Ξενόπουλο. Ἦτανε στὴν ἐπιτροπὴ τοῦ ἀμαρτωλοῦ διαγωνισμοῦ Σταθάτου κ' ἐπροκάλεσε πολλὰ σχόλια καὶ δικά μας καὶ ξένα. Ὡστόσο ὁ κ. Ξενόπουλος εἶχε παρασυρῇ τότε ἀπὸ καλωσύνη του... Τώρα πιά αὐτὰ εἶναι (περασμένα—ξεχασμένα).

Μένει ὅμως πάντα ἡ ὠραία πρόξα τοῦ κ. Ξενόπουλου, ποὺ κάνει γοητευτικὴ καὶ τὴν πολεμικὴ του.

Ἀπὸ τὸ 1931 ὁ κ. Ξενόπουλος εἶναι Ἀκαδημαϊκός. Μὰ καὶ στὴν Ἀκαδημία ἐμπῆκε, ὄχι μόνο μετὰ τὴν ἀξία του. Ἐκαμε κ' ἐκεῖ ἀρκετὴ πολεμική, ἔδωσε μάχες κ' ἐμπῆκε νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος.

Καὶ ὡς Ἀκαδημαϊκὸς ἀκόμα ὁ κ. Ξενόπουλος δὲν πιστεύει πὼς ἐμπῆκε στὸ τελευταῖο λιμάνι καὶ πὼς πρέπει νὰ πᾶψῃ τοὺς ἀγῶνες. Κάθε ἄλλο μάλιστα.

Σήμερα ὁ κ. Ξενόπουλος εἶναι πάνω ἀπὸ ἑβδομήντα χρονῶν κ' ἔχει ἐργασθῇ ἐντατικὰ γιὰ τὴ δημιουργικὴ μας λογοτεχνία πενήντα ὀλίκερα χρόνια. Κι' ὅμως στὴν πολεμικὴ του εἶναι πάντα νέος, πάντα ἀκμαῖος, πάντα δυνατός. Ὁ batailleur Ξενόπουλος ἔχει ἀκόμα ὅλη τὴν ὁρμὴν του. Τὸ πνεῦμα δύσκολα γεράζει.

(Χαλάνδρι. Νοέμβριος 1937)

ΦΩΤΟΣ ΓΙΟΦΥΛΛΗΣ

